

Kulturní noviny

listopad/prosinec 2009 – výtisk zdarma

D R U Ž S T E V N Í L I S T P R O P O L I T I K U , S P O L E Č N O S T , V Ě D U A U M Ě N Í

Ideální plavba: s filosofem u kormidla. Foto Jan Beránek

Jiří Plocek
2009
Znovu na startu

Před dvaceti lety se náhle otevřely brány do světa. Dodnes se s tím vypořádáváme. I v nás samotných se po létech vnější tlaku leccos otevřelo, dobré i špatné. Přijmout demokracii, otevřené pole, v němž se může projevit každý, to je noční můrou nejen pro starší generace uvyklé jinému režimu. Demokracie však není sama o sobě zárukou dosažení chvályhodných cílů. Lidé sami jsou zodpovědní za další vývoj. To znamená přijmout především vlastní zodpovědnost. I za osud demokracie, pokud nám jenom trochu záleží na největším výdobytku roku 1989, na svobodě.

Demokracie je prostorem, v němž je zaručeno, že každý může být slyšen a že mu nesmí být bráněno v iniciativě, pokud prokazatelně neubližuje. Ukázalo se, že různost pohledů a cílů je pro naši současnou společnost téměř neřešitelným problémem, zvláště pak, když někteří jednotlivci a skupiny prosazují své zájmy značnou ekonomickou či lobbistickou silou. Avšak společenský organismus jako celek nastěsť není omezený jako zájem jednotlivce. Každou jednostrannost dříve či později vyvažuje protipohybem reflektujícího ducha. To je naděje do budoucna. Jediné, co se nesmí při tříbení věci ztratit, je onen demokratický prostor, slušnost v jednání a víra v jeho smysluplnost.

Tyto noviny vzházejí z prostředí, které se nechce podřídit diktátu jednostranného tahu za ziskem, mocí a osobním prospěchem. Prvních devatenáct odvážlivců založilo 10. října 2009 v Brně vydavatelské družstvo Kulturní noviny a další se k nám přidávají. Jsou z celé republiky. Může se přidat kdokoli, kdo cítí stejnou potřebu jako my – vytvořit síť podobně smýšlejících v této roztržité a částečně rezignované společnosti. Může se přidat každý, kdo chce vzdorovat jednostrannosti, kdo chce překročit pouhý tržní rozměr lidského jednání. Vidíme, jak vyprázdněná a bezradná jsou oblasti, jež podlehly tlaku komercializujícího ducha doby – za všechny jmenujme školství a zdravotnictví, jež jsou zásadní pro zdravý vývoj společnosti, duchovní i fyzický. O politice nemluvě. Je třeba je naplnit znovu tím, co dělá člověka člověkem – kulturou. Proto Kulturní noviny.

Toto číslo je prvním počinem našeho družstva. Je částečně bilančním ohlednutím za uplynulými dvaceti lety a částečně naznačením prostoru, který míří do budoucnosti. Kdy vyjde první číslo pravidelných Kulturních novin, ještě nevíme. Je to v rukou nás všech a těch, kteří se k nám ještě přidají – at' už jako družstevníci nebo subskribenti. Máte-li zájem nás podpořit, spolupracovat či být v našem informačním adresáři, ozvěte se. Kontakty a další informace naleznete na poslední straně těchto novin.

PŘIDEJTE SE!

SDÍLENÉ VZPOMÍNKY, REÁLIE A NADĚJE

Rozhovor Jana Šichy s profesorem Erazimem Kohákem o paneláku, strukturách smyslu, o kulturní totožnosti a obecném lidství v českém myšlení.

Na počátku devadesátých let jste při svých přednáškách šokoval slečny, když jste tvrdil, že „dikobrazi jsou fajn lidi“, a že někdo přinese na podnose „pečené děťátko, a to má v ústech citron“. Děláte podobné věci pořád?

Pracuji nyní ve Filosofickém ústavu a Akademie věd, takže už nemám příležitost šokovat mladé dámy. To, o čem mluvíte, ale bylo výrazem určité metody. Studenti tady byli hodně zvyklí poslouchat a zapisovat. Bylo třeba vzbudit pozornost. Sloužily k tomu metafory, jako pečené děťátko, což byl, mimochodem, jediný extrém. Měl jsem zásobu anekdot a přírovnání, které by výklad rozveselily. U nás je vyučující vědec, jehož povinností je pronášet moudro. Celý život jsem prožil v systému, kde motivování studentů je součástí pedagogické odpovědnosti. Jako u starého Komenského. U nás najdeme dva modely – tradici jezuitského gymnázia a školu podle Komenského. Vyšel jsem z tradice Komenského, jak si ji přizpůsobili Anglosasové. Když jsem přišel do Československa, choval jsem se tak, jak bych se choval na americké škole. Své pečlivě připravené přednášky jsem prošíkával anekdotami. Nechtěl jsem pronášet moudra a nechávat lidi, aby mi seděli u nohou a zachycovali každou perlu, která upadne z mých rtů. Nebo, když už, retů.

Ríkalo se tehdy, že jste pedagogický talent. Takže šlo spíše o tvrdou práci na připravených přednáškách než o talent?

Nedovedu ocenit talent jinak než podle výsledků. Jestliže jsou výsledky dobré, nedějí se samy. Neumím se spoléhat podle Matouše, 10.19, kde se praví, že Duch svatý mi v tu chvíli řekne, co mám povídat.

Projedme v rychlosti vaše devadesátá léta. Jaké bylo přistání? Proč bydlíte v paneláku?

V paneláku bydlím, protože je to byt, který nám přidělili. Mohl jsem si vybrat. Přijít jako Američan, požadovat plat na americké úrovni, a pak se sám zařídit. Ale já jsem se vracel na československý pas, který propadl před čtyřiceti lety. Musel jsem zaplatit asi tři sta korun kolkované pokuty za to, že jsem si svůj pas v zahraničí neobnovil. Chtěl jsem se vrátit jako Čech mezi Čechy, do Československa. Ne jako extrabuřt. Prošel

jsem veškerými procedurami, šel jsem na OPBH a podal si žádost o byt. Čekal jsem v podkrovním kumbálku, měl jsem velice sympatické bytné, ale bylo tam zima, vlhko a nedalo se tam vařit. Vařili jsme tím způsobem, že jsme otevřeli plechovku chalupářského guláše, postavili ji na karmu a natočili si vanu. Než jsme se stačili vykoupat, měli jsme horkou večeri. Čekali jsme, až na nás dojde řada. Podle takzvaného Pithartova zákona jsem měl jako čekatel na byt určité výhody. Ne čtyři a půl roku, jak se tehdy čekalo, ale za rok a půl jsem měl byt přidělený. OPBH disponoval pouze byty v nové zástavbě. Přidělili nám dvougarsonku, protože jsme ještě nebyli svoji, počítal se jen můj nárok. Bylo to dvacet metrů čtverečních, a jako duševní pracovník, kterému zaměstnavatel neposkytuje pracoviště, dalších dvacet metrů. Doplácel jsem tři čtvereční metry nad rozměr. Tam jsme velmi šťastně žili patnáct let. Před třemi lety, když sousedka chtěla menší byt a já potřeboval převést knihovnu, jsme dvougarsonku vyměnili ve stejném domě za sedmdesátimetrový 3+1.

Vydal jste právě knihu s názvem Domov a dálava. Bylo možné podobný text napsat na počátku devadesátých let, nebo jste tu nejdříve musel strávit dvacet let takřkajíc s námi zkaženými komunismem, včetně zážitků s gulášem na ohřívací vody Karma?

Nepovažuji lidi zkažené komunismem za horší než lidi zkažené kapitalismem. Nemám iluze o jednom ani o druhém. Potřeboval jsem tu být z jiných důvodů. Učil jsem na Boston University, kde knihovna nedisponovala českými fondy. Chybělo mi české prostředí. Neznal jsem spousty historických reálií. Kde jsem tam měl sehnat někoho jako je František Krejčí? Přijel jsem se sem učit. Ale problematiku jsem si přivezl. Zabýval jsem se jí celý život. Nemusel jsem být Čech. Narodil jsem se v Čechách, shodou okolností v Praze, ale bylo mi čtrnáct let, když jsme museli utéct. Rodiče byli odbojáři, tatínek čtyři roky v koncentráku, maminka rok. Věděli, že by další koncentrák nepřežili. Šli po nich. Tatínek vzal děti, manželku, lyže, jeli jsme lyžovat na Šumavu, kde ještě nebyly dráty. Dolyžovali jsme do tábora pro uprchlíky na bavorské straně. Bylo mi necelých šestnáct, když jsme se po půl druhu roce dostali do Ameriky, rodiče jako

pokračování na straně 9

Bez pardonu

POLITICKÉ BLÁTÍČKO

Zatímco Mirek Topolánek pateticky vyzývá, aby si dvacet let po revoluci všichni uvědomili, že a jak je svoboda znovu ohrožena, česká společnost, včetně té vyšší parlamentní, se už dávno uklidnila. Žádné velké vzruchy neplánuje ani neočekává. Žijeme v klidu, ve zvláštní fázi dvojího smíření.

S komunistickou minulostí se ve vědě a umění sice pozvolna vyrovnáváme, ale už nikomu nevádí, že v čele ministerstev jsou bývalí komunisté, někteří z nich kdysi – v rozhodující době, kdy sbírali svůj budoucí sociální kapitál, který rozhoduje o moci – velmi aktivní; že se komunisté jako politická strana negativně či pozitivně vepsali do celého českého polistopadového zákonodárství, zkrátka jenom tím, že celou dobu sedí v parlamentu. Jak potom v takovém komplexně zasaženém či postiženém prostředí najít ty, kteří skutečně ohrožují svobodu, když nemáme jasné hranice ani měřítko (ideologie nestačí, té se už dávno nedá věřit), protože dohromady vytváříme podivně změkklou politickou směs, v níž se jedno od druhého jen těžko odděluje.

Fáze smíření má i jinou, méně viditelnou stranu. Během dvaceti let se naprostá většina občanů smířila s tím, že politický rámec, v němž se pohybujeme, je navždy daný, v jistém ohledu věčný. Demokracie je forma vlády, o jejím obsahu se už mluví méně, ať už ve výročí politiků nebo v politologických knihách. Obsah od formy se ale nedá oddělovat, protože jedno se převrací do druhého.

Nestačí vystavovat obecně krásnou formu, protože ona sama od sebe nikdy krásná nebude. Krásnou se stává až ve chvíli, kdy srůstá s obsahem, konkrétně, které jediné žijeme, je stromlíč obého (jak dojde ke strůstu, to je pak otázka stylu – osobního, politického, veřejného, stylu společnosti). Druhé smíření české společnosti dvacet let po listopadu 1989 souvisí s formálností demokracie. Je brána jako ideální či idealistický rám, který sám o sobě zaručuje minimální společný jmenovatel, a tím je jistota, že dokud máme rám, nehrozí nám návrat do časů nesvobody.

To je ovšem stejně naivní představa, jako kdyby někdo tvrdil, že už díky rámu záběru kamery vznikne krásný film. Jako všechno kolem nás i podoba politiky je ze všeho nejvíc odrazem pohybu myslí. Ve společnosti, kde se z důvodů formálnosti jistot myšlení zapovídá, pochopitelně mizí nejen myšlenky, ale i pohyb. Nahrazuje ho klid smíření – zvráceně, ale možná také jediné pravé dědictví dvacet let umírající revoluce.

Petr Fischer

INVENTURA DEMOKRACIE 2009

Ani politici, ani umělci, ani intelektuální elity, ale mladí lidé, studenti, jímž není lhostejná budoucnost jejich vlasti, našli energii a odvahu k systematické akci, jež si vytkla za cíl kriticky a podrobně zreflektovat neutěšený stav společnosti a učinit první konkrétní kroky k jeho zlepšení. Před rokem zveřejnili výzvu Dejte nám dárek k dvacetinám, jež měla vést k napravení čtveřice závažných legislativních absurdit. Jak to po roce jejich úsilí dopadlo? O tom se mluví o pár řádků dále v rozhovoru dvou aktérů studentské iniciativy Inventura demokracie.

Tato nesmírně záslužná iniciativa působí pod záštitou Studentské rady Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Studentské unie UK. K ní se přidali i další studenti

z dalších pražských vysokých škol a z Masarykovy univerzity v Brně. Motivace mladých je jasná: „Vzhledem ke svému věku si většina z nás dobu totality vůbec nepamatuje. Možná proto se nechceme spokojit pouze s tvrzením, že dnešní Česko je mnohem lepší, než bývalo za normalizace. Vedle pokroku, který naše země za dvacet let udělala, vidíme i nešvary, kvůli kterým nám úspěchy naší demokracie trochu hořknou. Neustále bují korupce a maličerné pŕtky politiků, kteří postrádají odvážné myšlenky a vize; všeobecná nedůvěra k věcem veřejným a nezájem o kulturní dědictví naší země – je toho dost, co nás pálí a s čím se nechceme smířit. Kvůli

tomu je pro nás výročí 17. listopadu především symbolem aktuální odpovědnosti za svobodu a demokracii. Připomínkou toho, že demokracie, kterou revoluce přinesla, není napořád daná výsada, ale že je třeba o ni nadále usilovat a podporovat její životaschopnost.“

Na webových stránkách iniciativy si lze přečíst podrobné Studentské prohlášení Inventura demokracie 2009, jež je nejen svědomitě zpracovanou výpovědí mladé generace, ale i perspektivním občanským programovým prohlášením, jež překračuje hranice politických či jiných zájmových programů. Je inspirací pro nás všechny.

redakce

www.inventurademokracie.cz

Výmluvy politiků už známe nazpaměť

Přinášíme rozhovor Jakuba Bachtíka s Jakubem Mráčkem, členem Inventury demokracie, který měl na starosti jednání s politiky.

Regulace lobbingu, omezení vlivu politiků na jmenování mediálních rad, zákaz přílepků a omezení poslanecké a senátorské imunity. To jsou čtyři body, které se studenti snaží u politiků prosadit. Proč jste si vybrali právě tuto čtveřici?

Důvodů je několik. Jednak jsme nechtěli vybrat ideologické téma, ale konkrétní věc, na které se nás shodne co nejvíc. A v druhé řadě jsme se snažili vybrat takové požadavky, které by šly za rok skutečně splnit – pro všechny čtyři body existují v zahraničí konkrétní a osvědčená řešení. A samozřejmě to mělo i symbolický význam: všechny čtyři absurdity z perspektivy zahraničního diváka působí skutečně nepatřičně, jako relikty socialismu.

A jsou pro vás tato témata i po roce aktuální? Přeci jen se tu teď řeší jiné problémy – ekonomická krize, předčasné volby...

Aktuální rozhodně jsou! My jsme ta témata sami označili za absurdity, což může sklouznout k myšlenkové zkratce, že jde o banality. Jsou to ale důležité věci, které byly aktuální před rokem a jsou i teď. Jednoduchý příklad je regulace lobbingu. V době krize musíme šetřit a investovat pouze do smysluplných projektů. Dokud ale neexistuje účinná pojistka proti tomu, že část těch peněz skončí v kapsách podivných firem, je to celé kontraproduktivní.

Nás hrozně štvě názor, že důležitější jsou ty technicko-ekonomické záležitosti, jako daně a různé reformy, kdežto tahle etická pravidla, transparentnost a lepší politická kultura, jsou jen šlehačkou na dortu. Je to naprostý nesmysl. Dokud nebudou jasná pravidla, která zajistí transparentnost

a menší zneužitelnost moci, nebudou ani technická rozhodnutí, ani reformy probíhat pořádně a ve veřejném zájmu. Na současně situaci je to vidět docela jasně.

Můžete popsat průběh setkání s politiky?

Samotné setkání se musí nejprve domluvit. Není výjimkou, že to zabere i dva měsíce každotýdenního telefonování. Třeba takový Vítězslav Jandák se s námi měl sejít třikrát, ale ani jednou to nevyšlo. A není sám. Víte, nás zarazila jedna věc. Když se mluví o regulaci lobbingu, politici to odmítají většinou tím, že je pořád někdo někde potkáva na chodbách, v tramvajích nebo na ulici, dokonce nám vyprávějí dojemné příběhy o tom, jak k nim do kanceláří chodí staré babičky se svými osobními problémy. A že rozpoznat přitom lobbyisty je hrozně těžká věc, takže regulace nemá smysl. To my na smlouvání schůzek s politiky máme speciálně vyčleněné síly a většinou nám to dá velkou námahu. Docela bychom chtěli být takovými babičkami a moc prostě na první pokus přijít a říct svému senátorovi, co nás trápí.

A berou vás, obyčejné studenty, politici vážně?

Jak kdo, ale obecně se dá říct, že ano. Navíc tam nechodíme jako Jakub Mráček nebo Jiří Boudal, ale jako zástupci studentské iniciativy Inventura demokracie, kterou zaštiťuje Studentská unie UK a univerzita samotná. To má hned jinou váhu. Funguje to mimochodem i obráceně – neodvážíme se nikde dělat ostudu, když do nás škola vložila svou důvěru.

Pokud vím, dárek v podobě odstranění byt' jediné legislativní absurdity jste nedostali a podle všeho už nedostanete. Předpokládám, že se ty čtyři body setkali u politiků s odmítavým postojem.

Vůbec ne. Až na několik cyniků vlastně všichni omezení imunity nebo odstranění praxe legislativních přílepků podporují.

A v čem je tedy problém?

Jejich skutečné motivy opravdu neznáme, ale výmluvy už známe skoro nazpaměť a mohli bychom je skoro rozdělit do skupin podle různých typů.

Můžeš říct nějaké příklady?

Jednou z takových kategorií jsme si třeba nazvali Lepší nic než něco. Někteří tvrdí, že nemá smysl prosazovat dílčí úpravu, že je třeba přijít s komplexním návrhem. Shodou okolností ale zrovna na žádný takový není čas. Krásným příkladem je poslanec Petr Pleva, který sedí celá léta v mediální komisi. Se záplem nám vyprávěl, jak je současný systém mediálních rad špatný a je třeba ho změnit úplně od základu, a proto s naším návrhem nesouhlasí jako s příliš mírným. Za ta léta v komisi ale došel jenom k tomu, že je zatím třeba o tom začít vést diskusi.

Znamená to tedy, že se vám skutečně nic prosadit nepodařilo?

Je to bohužel tak.

Takže celou akci považujete za neúspěch?

Rozhodně ne, jinak bychom s tím praštili už dávno. Ohlas to způsobilo, když ne u politiků, tak u občanské veřejnosti a v médiích. Mohli jsme tak začít spolupracovat s občanským sdružením Pro Wave, Ekologickým právním servisem, Transparency International nebo třeba s iniciativou Věda žije. A máme upřímnou radost, že se daří alespoň na těchto tématech stmelovat jinak docela roztráštěné občanské aktivity. Pro nás osobně to byla velezajímavá sonda do nitra politiky, do myšlení a argumentace, které v nich fungují. Je zvláštní, že setkání politika s občanem nad nějakým vážným tématem je u nás naprosto neobvyklé a neumí s ním zacházet ani jedna strana. A vyplývá z toho řada zajímavých poznatků o tom, jak naše země funguje.

Jakub Bachtík pochází z Frýdlantu v Čechách, na FF UK studuje od r. 2005 bohemistiku a od r. 2006 Dějiny umění. Od r. 2005 působil tři roky ve Studentské radě FF UK (rok jako předseda), v současnosti je členem Akademického senátu UK. V iniciativě Inventura demokracie se angažuje od jejího založení.

Jakub Mráček studuje poslední ročník Vysoké školy chemicko-technologické v Praze. Do Inventury demokracie se zapojil v květnu a je jedním z hlavních mluvčích studentů při setkání s politiky.

Jiří Plocek

PODIVNÉ PRAKTIKY FILOSOFŮ

Nejrůznější skandály a problémy současných vysokých škol mají několik společných jmenovatelů. Jedním z nich – vedle tendence univerzit stát se velkotovárnami na vzdělání – je nepochybně i otázka mravní a osobnostní integrity pedagogů. Na Filozofické katedře FF MU v Brně nabývá alarmujících rozměrů.

Představte si, že se během středoškolských studií začnete zajímat o filosofii a probudí se ve vás touha po poznání zákonitostí myšlení, po jeho třibení, kritice, po odhalování kontextů a významů skrytých za žitou skutečností. Uděláte přijímačky na katedru filosofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a nastoupíte do prvního ročníku. Mladý asistent katedry filosofie, Mgr. Marek Picha, Ph.D., spiritus agens mnoha katedrových aktivit, vám nejdříve zorganizuje vstupní večírek, na němž se přinesenými spínacímí špendlíky mají propichovat nesprávné představy studentů o filosofii. Zní to jako legrace, ale na osobních stránkách dr. Pichy, velmi precizně vypracovaných a jistě bez jakékoli ironie pro studenty velmi užitečných, se dozvíme v úvodu k prosemináři, jednomu ze základních kurzů, pěkně zpřítomně toto: „Proseminář je velmi tvrdý kurz. Jeho hlavní ambicí je donutit studenty prvního ročníku rozlišovat mezi filozofickou prací a pustým blábolením. (...) Většina studentů přišla studovat filosofii na základě

romantických pohnutek, v ideálním případě z nich tento kurz udělá filozofické cyniky, tedy samostatně přemýšlející individua s kritickým odstupem a bez jakýchkoli předsudků.“ Pomineme-li psychologickou nesmyslnost teze o přemýšlení „bez jakýchkoli předsudků“ vůbec, natož pak po prvním ročníku studia filosofie, připomenu definici slova cynik: „Mravně otrlý, bezcitný, bezohledný člověk okázale opovrhující kladnými lidskými hodnotami, ušlechtilostí, jemností a taktkem.“ (Nový akademický slovník cizích slov, Academia, Praha 2005). Na katedře filosofie je práce s pojmy základem, dokonce pro normálního smrtelníka hraničí až s pedantským slovíčkařením. A slovo cynik se nespojuje v běžném užití s asketickými řeckými filozofy utopenými v šeru dávnověku. Předpokládejme tedy, že dr. Picha ví, co říká, a jestli tomu, co říká, odpovídá i zaměření dalších členů katedry, pak se nelze divit ničemu. Zvláště pokud si jako student nedáte klapky na oči či nezačnete pokračování na straně 8

Letem

1990, červen – ve volbách do České národní rady zvítězilo Občanské fórum ziskem 49,5 % hlasů, do ČNR vstoupili ještě poslanci KSČ (13,24 %), Hnutí za samosprávnou Moravu a Slezsko (10,03) a Křesťanská a demokratická unie (8,43 %)

1990, říjen – předsedou Občanského fóra byl zvolen Václav Klaus, následuje dezintegrace OF, z něhož vznikají mimo jiné Občanská demokratická strana (Václav Klaus, Petr Čermák, Miroslav Macek) a Občanské hnutí (Jiří Dienstbier, Pavel Rychetský, ale i Martin Bursík)

1992, červen – volby do České národní rady ovládla koalice Občanské demokratické strany a Křesťanskodemokratické strany se skoro 30 % hlasů, zcela propadlo Občanské hnutí, které získalo 4,59 % hlasů a do ČNR neprošlo, přestože ani ODS, ani slovenské Hnutí za demokratické Slovensko neměly v programu rozdělení Československé republiky, již 19. června spolu jejich předsedové (V. Klaus a V. Mečiar) uzavřeli dohodu, která rozpad státu předpokládala

1993, leden – zanikla Česká a Slovenská Federativní Republika

1993, červenec – byl schválen zákon 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu, šlo o jeden z předpisů, které deklaratorně prohlašovaly vládu KSČ před rokem 1989 za zločinnou a nelegitimní

1996, červen – ve volbách do Poslanecké sněmovny sice zvítězila ODS (29,62 %), poprvé se ale výrazně etablovala Česká strana sociálně demokratická (26,44 %).

1996, listopad – přestože byl Senát součástí české ústavy od vzniku republiky, konají se první volby do něj až po čtyřech letech; stále ovšem neplatí zákon o všeobecném referendu, který taktéž Ústava ČR předpokládá od svého schválení

1997, prosinec – po demisi vlády Václava Klause kvůli nejasnému financování ODS jmenoval Václav Havel Josefa Tošovského předsedou úřednické vlády

1998, červen – konaly se předčasné volby do Poslanecké sněmovny, předtím však část členů ODS stranu opustila a založila Unii svobody (Jan Ruml), ve volbách se skoro dvěma miliony hlasů vítězí ČSSD a vzniká vláda tzv. opoziční smlouvy (ODS a ČSSD)

1999, březen – Česká republika, Polsko a Maďarsko vstoupily do Severoatlantické aliance, ve stejném měsíci došlo k bombardování svazové Jugoslávie letouny Severoatlantické aliance

1999, červen – zemřeli chartista a křesťansko-demokratický politik Václav Benda a významný reformně komunistický politik a vydavatel časopisu Listy Jiří Pelikán

2000, červen – „s cílem zabránit ohrožení vkladů a ochránit stabilitu bankovního sektoru“ rozhodla Česká národní banka o uvalení nucené správy na Investiční a poštovní banku, šlo o jeden z pozůstatků „bankovního socialismu“ počátku devadesátých let

2000, září – v Praze probíhalo zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, souběžně občanské organizace a protiglobalizační hnutí pořádaly debaty a protesty proti politice MMF a SB

2002, červen – ve sněmovních volbách vítězí ČSSD, vznikla levo-středová koalice ČSSD, KDU-ČSL a Unie svobody

2003, únor – prezidentem republiky po Václavu Havlovi je zvolen Václav Klaus

2004, květen – po schválení v ad hoc referendu se Česká republika stala členem Evropské unie

2006, červen – ve volbách zvítězila ODS, premiérem se po opakovaných pokusech o sestavení vlády stal Mirek Topolánek

2007, červen – byl schválen zákon č. 181/2007 Sb., o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek

2008, únor – Václav Klaus byl podruhé zvolen prezidentem České republiky

2009, březen – vládě Mirka Topolánka byla vyslovena nedůvěra ze strany KSČM, ČSSD a odpadlíků vládní koalice.

2009, květen – jmenována úřednická vláda Jana Fischera

Ivan Hoffman

O ČEM TO BYLO?

Pominu jména a nebudu zdržovat příběhy z natáčení. A začnu od konce: to, jak jsme dopadli, je asi logicky vysvětlitelné. Také jsme do toho nespádli sami. Určitě ale nežijeme v poměrech, které jsme si před dvaceti lety přáli. Chtěli jsme svobodnou, přátelskou a prosperující společnost. A stále chceme. V čem je sakra problém? Co když chybně přemýšlíme, co se udělalo špatně, zatímco jde především o to, co všechno jsme osobně neudělali, a co se tím pádem nestalo!

O NEZPŮSOBILOSTI

Naše životy se odvíjejí kontinuálně, ale na život společnosti máme tendenci pohlížet jako na vzájemně se popírající dějinné etapy. Jednotlivými mezníky jsou okamžiky zvýšeného zájmu veřejnosti o věci veřejné, tedy chvíle, kdy se lid stává subjektem dějin, anebo to tak alespoň kvůli jeho srocování na náměstích vypadá. Vzhledem k tomu, že každý nový režim začíná s lidem, se kterým ten předchozí končil, řez není tak ostrý, jak ho později líčí dějepisci. Než se společnost přeorientuje z monarchie na demokracii, ze svobody na okupaci, anebo ze socialistické okupace na globální kapitalismus, potýká se s „problémy růstu“. Propagandistům nového režimu to mimochodem vždy poslouží jako alibi, proč se sliby lepších zítřků plní ztuha či vůbec. Říkají, že chyba není v novém systému, ten je super, ale v lidech, co myslí postaru.

Generace, na kterou po listopadu 89 připadl úkol vytvořit otevřenou, tržně orientovanou společnost, jež ctí svobodu a lidská práva jednotlivců, vyrostla v poměrech uzavřených hranic, centrálního plánování a řízení, a bylo jí vštípeno, že před individuální svobodou má přednost společenský zájem. Stručně řečeno ke svobodě se měli nadechnout lidé, kteří na to neměli vyvinuté plíce. A vlastně nepřekvapuje, že se nadechnout většinou nestihli.

O CHYBĚJÍCÍ ELITĚ

Změny režimů u nás tradičně provází likvidace elit. V letech 39, 48 a 68 byly politické čistky ještě umocněny masivní emigrací. Po listopadu 89 ovšem nebylo příliš koho zlikvidovat. Okupační správa, co to zde s minimálními obměnami řídila, sešla věkem a nečinností. A lidi, kteří předlistopadové vrchnosti sloužili, eliminoval z významných funkcí lustrační zákon. Po vyrovnání se s minulostí formou politických procesů nevznikla výraznější společenská poptávka a po otevření hranic nebyl ani důvod k emigraci. Pokud jde o elitu nastupující, nabízí se z odstupů času otázka, zda o nějaké vůdčí elitě vůbec lze mluvit. Přesněji je konstatovat, že ústavní funkce, poslanecké lavice a ministerská křesla byla obsazena lidmi, kteří měli na vývoj v zemi pouze marginální vliv. Platí to především pro první období ekonomické transformace, kdy nás tato parta náhodných revolučních hrdinů (aniž by si toho na recepcích, večírcích a výletech po světě povšimla), provedla pověstným tunelem. V něm se zformovala elita zbohatlíků, která se ovšem nepotřebuje politicky angažovat. Na prosazení svých zájmů si nevolená elita vydržuje zvolené politiky. Je to tak na hlavu, že to raději neřešíme. Než si přiznat, že sedíme v rychlíku bez strojvůdce, lžeme si raději do kapsy, že vládne-li někdo, je z tohoto titulu elitou.

O SMLOUVĚ S DLUŽNÍKY

Globální finanční krizi vděčíme za některá dříve nediskutovatelná témata. Především se už může veřejně pochybovat o podstatě globálního kapitalismu, kterou je zlegalizované

rozkrádání budoucnosti. I u nás je poslední dvacetiletí typické tím, že vznik kapitalistů nestál na pouhé akumulaci kapitálu. Nejmasivněji se bohatlo díky finančním operacím, při kterých se virtuálně generují nekryté peníze. Výhodou nekonečného růstu na dluh je, že kvůli bohatnutí miliardářů nemusí být většina obyvatelstva uvržena do chudoby. Každý naplní v hypermarketu košík a ještě mu zbude na cigára a sportku. Proti plýtvání boháčů se nedemonstruje, pokud vlády na dluh sponzorují také obyvatelstvo. Situaci komplikuje až poplašná zpráva, že dluhy bude možná třeba splácet. S odstupem času je zjevné, že jsme se dostali z louže pod okap. Reálně socialistický život ve lži byl zaměněn životem ve lži globálně kapitalistické. A proč se systematicky nedohlíželo na to, aby nový režim fungoval ku prospěchu občanů? Nebyl na to čas. Přednost má už dvacet let agitace, jak špatný režim tomu současnému předcházela a cyklicky se mobilizuje proti hrozbě návratu starých pořádků. Stejně se mimochodem kdysi komunisté měli na pozoru před hrozbou návratu kapitalismu. Kdo po nich chtěl, aby jejich socialismus fungoval, byl identifikován jako nepřítel režimu. Poučení? Podmínkou sebereflexe je změna režimu. (I když po změně režimu už vlastně může jít jen o reflexi...)

OD CENZURY K POVRCHNOSTI

Na podíl myšlenek ve slovním balastu zdá se nemá vliv svoboda slova. Úroveň necenzurovaných médií je nevalná. Pouhá absence omezení totiž nezaručuje, že něco bude chytré řečeno. Skoro to vypadá, že i na média lze vztáhnout Gaussovu křivku, podle které ve společnosti jsou tři procenta géníů vyvážená třemi procenty deviantů. Šance, že v mediálním provozu člověk narazí na důležité slovo, je možná dokonce menší, než v době, kdy mělo smysl po něm pátrat pouze v samizdatu. Média totiž nemají ambice hledat pravdu. Vydělávají na tom, že manipulují a baví. Neznamená to, že by novináři dělali špatně svou práci. Spíše profesionálně odvádějí práci zbytečnou. Nejde jen o orientaci na celebrity, skandály, katastrofy a neštěstí. I podstatná témata se pojednávají ve zkratkách, nekompetentně a povrchně. A opět: ne naschvál, ale proto, že to prostě stačí. O médiích platí totéž co o politice. Nemá se od nich nic očekávat. Podobně jako politici za nás nic neudělají, novináři za nás nic neřeknou. Poučení z dvaceti let svobody? Co chceme, aby bylo řečeno, musíme sami říct. A čemu nerozumíme, tomu sami musíme přijít na kloub.

KE SPOLEČNOSTI OBČANŮ

Zatímco minulý režim dospěl ve jménu spravedlnosti pouze k rovnostářství, ten dnešní se ve jménu svobody dopracoval jenom ke glorifikaci egoismu. Sice se nám to sofistikovaně balí do liberálních řečí, ale v praxi jsme absolvovali úpadek demokracie na pouhé právo silnějšího. Ukázalo se, že výraz „zastupitelská demokracie“ je protimluv. Nikdo nám za nás nezařídí demokracii. Demokracie je možná jenom jako společný trucpodnik jednotlivých demokratů, jako „spiknutí“ lidí, co se z principu hlásí k nepragmatickému a nevýnosnému rozumu, dobrým mravům, přátelství a solidaritě, jako atributům svobody v pravdě. Víím, že to zní nadneseně a kostrbatě, ale myslím, že se to musí říct. Podobně jako to, že nás nezachrání žádní politici ani žádní osvícení miliardáři. Slušným cílem na horizontu je občanská společnost. Cestou k ní jsou společenství občanů: cestou, která je cílem.

Autor je komentátorem Deníku a bývalým komentátorem Radiožurnálu.

Quo vadis, tetrarches? Foto Jiří Rohel

Patrik Eichler

LISTOPAD V DUCHU KONTINUITY

Česká demokratická levice je coby svébytný myšlenkový proud kontinuálně zastoupena v intelektuálních diskusích celé druhé poloviny dvacátého století. Listopad 1989 tak pro ni z tohoto hlediska není nutně mezníkem.

„Levici určovala v politice odjakživa snaha měnit daný stav obecných věcí, a to nikoli návratem k tomu, co už bylo. Pravice pak vždycky chtěla udržet status quo, někdy dokonce usilovala o návrat starých poměrů,“ napsal počátkem devětašedesátého roku do pražských Listů Petr Pithart. Definice ve své obecnosti stále platí. A kromě jiného je také návodem, jak číst nespokojenost lidí, kteří dnes na politické scéně postrádají autenticity levicovou, protože progresivní politickou stranu.

KSČM ztratila možnost oslovit tento typ voličů nejspíše po roce 2005, kdy z jejího čela odešel dlouholetý předseda Miroslav Grebeníček. S nástupem Vojtěcha Filipa totiž nedošlo k žádné ideologické modernizaci. (Což ostatně potvrzuje i poslední publikace stranických teoretiků Socialismus pro 21. století.) Zastánce modernizace KSČM naposledy poškodilo i odstranění Jiřího Dolejšeho z postu stranického místopředsedy. Obě naše relevantní levicové strany – kromě KSČM tedy samozřejmě i ČSSD – by se přitom mohly přihlásit k progresivní tradici, která je zde přítomna a která je vlastní částem jich obou.

Komunisté by se museli přihlásit k demokratickým a emancipačním tradicím vlastního hnutí. ČSSD by musela přiznat, že v symbolické rovině nelze navazovat pouze na po únoru 1948 brutálně potlačené tradice meziválečné sociální demokracie. Její členové by pak museli zformulovat, co pro ČSSD znamená a k čemu ji zavazuje, že se na její listopadové emancipaci podílel jak sociálně demokratický exil a levicový, zdaleka nejen sociálně demokratický disent, ale i zástupci řady občanských hnutí s předlistopadovými kořeny. Obě strany by pak musely přinejmenším definovat své normalizační dědictví.

Do tradice demokratické levice běžně řadíme reformní hnutí pražského jara a levicový disent. Protiargumenty by proti tomu nejspíše nezazněly ani ze strany pravicové publicistiky. Že tuto tradici můžeme prodloužit přinejmenším o jeden krok do minulosti, a to o marxistický revizionismus let padesátých, dokládá ve své knize Hledání ztraceného smyslu revoluce (Argo 2009) historik Michal Kopeček. „Na rozdíl od představy kulturní revoluce jako faktického monopolu stranou určeného uměleckého kánonu,“ podle něj, „marxističtí intelektuálové typu Lukáse, Kolakowského, Baczka, Kosíka, Hellerové a dalších stavěli svou představu kulturní revoluce do radikálně odlišného světla univerzálního historického vývoje a představovali ji jako pokračování osvícenského projektu v linii osvícenství – revoluční demokracie – socialistické hnutí – komunismus. V tom se také jejich projekt stal nebezpečným pro aktuální zájmy stranického vedení, neboť ve svých důsledcích akcentoval demokratické, univerzálně lidské a modernizačně-pokrokové prvky marxistického světového názoru na úkor úzce vymezených politických zájmů a praktického výkonu moci.“ To všechno jsou charakteristiky příslušníků normalizační nomenklatury cizí. Jejich přítomnost ovšem nejspíše přinejmenším nepřímou delegitmuje demokratickou levici jako takovou a to přesto, že její společenský význam a přítomnost v normalizační společnosti uznávali i její ideoví odpůrci.

Tak katolický teolog Karel Skalický ve svém Nástinu ideové linie Studií v polovině února 1979 napsal: „Ačkoliv tedy politické strany jako společensky organizované prostředky občanské účasti na vedení a správě státu dnes neexistují, v myslích lidí nicméně přezívají i nadále určité

politicko-ideové orientace, jež zhruba odpovídají politickým stranám z období předválečné nebo poválečné (omezené) demokracie. Můžeme tedy mluvit o politicko-ideové orientaci lidověcké či křesťansko-demokratické, sociálně-demokratické, více či méně liberální (což snad by odpovídalo straně republikánské před válkou či národně-socialistické po válce) a nakonec socialistické, jež se rekrutuje převážně z exkomunistů. Pokud jde o „skalní“ komunisty, ti sice mají veškerou politickou moc, ale žádný ideově-politický vliv.“ Tento text sloužil jako vodítko činnosti křesťansky orientovaných exilových římských Studií až do jejich konce v roce 1990. Stojí za upozornění, že Skalický přinejmenším velkou část ideologického prostoru domácí levice explicitně přepustil reformním komunistům.

HLEDÁNÍ TRADICE

Pokusili jsme se teoreticky popsat tradici české demokratické levice od „Května“ k „Listopadu“, a tak ještě alespoň stručně připomeňme několik důležitých textů-manifestů tohoto pohybu.

Na úvod se – logicky jako výsledek vnitrostranických kompromisů – nabízí Akční program KSČ z dubna 1968, který je sice označován jako zastaralý již v době své publikace, ve kterém se ale v dobovém jazyce píše o hluboké společenské (strukturní, hospodářské i česko-slovenské) krizi. Na něj, resp. na celé hnutí pražského jara navazují dva již opoziční Malé akční programy z roku 1971. Známejší z textů vznikl v prostředí Československého hnutí za demokratický socialismus. Artikuloval nejen ostře opoziční stanovisko jak k vládě G. Husáka, tak jakémukoli monopolu moci vůbec a jako svůj cíl explicitně formuloval, „aby se z dosud

potenciálního solidárního tělesa, tvořeného odpůrci současného režimu, stala aktuální politická síla.“ Snaha o aktuálně politické angažmá je levicové opozici vlastní po celou dobu normalizace, a to včetně aktivit Obrody (Klubu za socialistickou přestavbu) z konce osmdesátých let.

Mimo podílu levicového disentu na vzniku Charty 77 a řady jejích prohlášení zmiňme ještě možná až utilitárně politický manifest Sto let českého socialismu, jehož signatáři (mj. R. Battěk, V. Havel, M. Machovec, J. Šabata) se ovšem explicitně přihlásili k zakládajícímu sjezdu ČSSD v Břevnově v roce 1878, čímž v dané chvíli propojili tradice exilové strany a levicového disentu ve vlasti.

O deset let později, v říjnu 1988, pak z podobného prostředí vzešel manifest Demokracii pro všechny Hnutí za občanskou svobodu (více viz Literární noviny 47/2008). To se stalo nejširší platformou spolupráce československé opozice v letech před listopadem 1989. Ke vstupu do veřejného prostoru vyzývali jeho autoři čtenáře známými slovy: „Čas dozrál k práci vpravdě politické. Vstupme do prostoru, k němuž lidé chovají všeobecnou nedůvěru vinou těch, kteří ho po desetiletí okupují svou diktaturou a svou nekompetentností. Tento prostor musí být rehabilitován. Politika se opět musí stát místem výrazu a uplatnění skutečných zájmů společnosti.“

Je to pak Hnutí za občanskou svobodu, které na podzim 1989 vyzývá ke vzniku občanského fóra – Národního a občanského výboru, i když to vzhledem k akceleraci společenského vývoje nakonec vzniká s velkým „O“ na jiných základech. I ono ale, stejně jako následující Občanské hnutí a přinejmenším jedna na ně navazující část ČSSD je součástí identické tradice, jejíž kořeny je třeba popisovat a znát.

Autor je novinář. V letech 2007–2009 byl redaktorem Literárních novin. Nyní spolupracuje s o.p.s. Collegium Bohemicum.

Seán Hanley

EXISTUJE V ČR AUTENTICKÁ POLITICKÁ PRAVICE?

Česká pravice je ne zcela čitelný fenomén, který na jedné straně vykazuje autentické rysy, na straně druhé zřetelně odráží i slabiny a rozporuplnost Čechů samotných.

Když pozorovatelé rozebírají autenticitu pravice v České republice, obvykle mají na mysli jednu ze tří následujících skutečností: 1) že značně pro-tržní orientace činí z této pravice cizokrajný importovaný prvek, špatně přizpůsobený české středoevropské tradici; 2) že na evropské úrovni je česká pravice podivným izolovaným fenoménem s několika málo reálnými partnery mimo britských konzervativců; nebo 3) že pravicově orientované strany a ideologie jsou v České republice, ať vědomě či nevědomě, trochu víc než jen pláštěm pro sít' zkorumpovaných politiků, byznysmenů a úředníků. Všechny tři skutečnosti obsahují prvky pravdivé, ale také silně karikující.

Vznik silného liberálně-konzervativního pravého křídla v České republice byl jedním z prvních politických překvapení v postkomunistické střední Evropě. Mnoho pozorovatelů předpokládalo, že československá politika bude formována sociálnědemokratickou tradicí v zemi nebo kulturní a geografickou blízkostí se sociálně-tržní ekonomikou Německa a Rakouska. Očekávalo se, že úlohu středopravicové strany, pokud se vůbec objeví, převezmou křesťanští demokraté. Vzestup Václava Klause mezi lety 1990 až 1991, podporovaný koalici protikomunisticky smýšlejících řadových aktivistů Občanského fóra, a vznik ODS rychle ukončil tyto představy, stejně jako raný volební výsledek KDU-ČSL.

Nicméně občanská demokracie, která se kolem Klause utvořila, měla sociální a intelektuální kořeny sahající zpátky do období

normalizace a dále do šedesátých let. Tehdy díky krátkému uvolnění v době Pražského jara došlo k průniku západních neokonzervativních a neoliberálních myšlenek do Československa. Po invazi v roce 1968 byla zdiskreditována dříve silná tradice socialismu s demokratickými prvky; generace vzdělaných lidí byla potlačena tuhým husákovským režimem; disent byl izolovaný od většinové společnosti. Paralelně se formovala „šedá zóna“ technokratů, kam patřil Klaus a další liberální ekonomové, kteří se ale v režimu nemohli moc uplatnit, takže studovali a čekali na svou příležitost. Při zpětném ohlednutí je zřejmé, že tato situace vytvořila kulisy pro vznik silné občanské pravice na počátku devadesátých let.

Avšak česká pravice má zřejmě i jisté hlubší historické kořeny. Přes vyztužování anglosaskými thatcherovskými idejemi byla ODS více současnou českou národně-liberální stranou. Současný český pravicový euroskeptik, který se stará o „národní zájmy“ nebo o postavení České republiky ve formující se federální Evropě, by mohl být jasně rozpoznatelný už v českých politických debatách před devadesáti až sty lety. Viděno z této perspektivy, český thatcherismus pak lze jednoduše chápat jako prosazování liberálně koncipované české národní identity v regionu, kde dominuje rakousko-německá tradice korporativismu a státního paternalismu.

Taková nezávislost může však plodit izolaci. Zatímco KDU-ČSL se bezproblémově začlenila do širší západoevropské rodiny

křesťansko-demokratických stran, čeští pravicoví komentátoři se často trápili otázkou, zda je ODS v evropském kontextu autentickou „standardní“ stranou. Tento rozpor jasně ilustruje vznik Evropské konzervativní a reformní frakce (ECR), vytvořené v Evropském parlamentu ODS a britskými konzervativci. Zatímco konzervativci a ODS se bez problému shodnou ve svém nadšení pro volný trh a v odporu k Lisabonské smlouvě, zbytek ECR je nesourodá směs lotyšských a polských nacionalistů, belgických populistů a nizozemských křesťanských fundamentalistů. Tyto obavy o autenticitu české pravice jsou však pravděpodobně nemístné. Pravicové síly napříč Evropou tvoří nestejnou mozaiku názorů a tradic, jež nelze snadno kategorizovat. Politické pas de deux občanských demokratů a britských konzervativců spolu s nedostatkem dalších významných evropských spojenců nasvědčuje politické slabosti, nikoli politické abnormalitě.

Dlouhotrvající pochybnosti vyvolávají vztahy mezi českými pravicovými politiky a byznysmeny, a dále podezření, že ideologický závazek pravice soutěžit s levicí je ve skutečnosti prázdnou slupkou a je odložen vždy, když jsou ve hře peníze, moc nebo politické posty. Pro mnohé byl zřetelnou ilustrací tohoto jevu pohled na Mirka Topolánka a další vysoce postavené pravicové politiky slunící se na jachtě v Itálii ve společnosti lobbyisty společnosti ČEZ a vedoucího člena ČSSD. Ti s delší pamětí si možná vzpomenu, jak v roce 1998, po předvolebním boji na ostří nože

mezi ODS a ČSSD, následovala společná opoziční smlouva nebo jak Václav Klaus úspěšně hledal podporu komunistických poslanců ve svém úsilí stát se v roce 2003 prezidentem.

Nicméně, ač prošípaná neprůhlednými špinavostmi a korupcí a často hrubým pragmatismem, je v mnoha ohledech česká stranická politika zcela konvenčním soutěžením mezi pravicí a levicí. Podle zjištění mnohých politologů čeští pravicoví politici a voliči mají konzistentní a čitelný ideologický protržně orientovaný názor a ve většině případů volí a chovají se v souladu s ním. Česká pravice má rovněž sociálně konzistentní voličskou základnu: je jí typický mladší, ve městě žijící volič s vyšším vzděláním, převážně pracující v soukromém sektoru a spíše žijící v Čechách než na Moravě. Taková základna se ukázala být příliš omezenou, aby zajistila pravicí parlamentní většinu, ale je společným jmenovatelem pro konzervativní strany inklinující k tržnímu liberalismu napříč Evropou.

Slepé uličky vznikající v posledním desetiletí mezi pravicí a levicí opakovaně donutily velké české politické strany proti jejich vůli k ad hoc politické spolupráci. Současná Fischerova vláda je nejnovějším produktem tohoto modelu. Pragmatické hledání řešení nebo pravo-levé překlenující dohody o spolupráci, jako např. opoziční smlouva, nicméně nedělají z české pravice méně autentické pravé křídlo (nebo z české levice méně autentické levé křídlo).

pokračování na straně 5

Ivan O. Štampach

VÍRA PO DVACETI LETECH?

Navzdory populárním frázím není současná česká společnost protináboženská. Jen nedůvěřuje tradičním církvím.

Česko je anomálií na náboženské mapě Evropy. Podle všeho se k jakékoli náboženské příslušnosti hlásí kolem třetiny obyvatel. Asi desetina respondentů není ochotna o sobě nic uvést. Vychází nám šedesát procent lidí „bez vyznání.“ V reálném kontaktu s náboženskými organizacemi je možná kolem deseti procent českých občanů (spolu s cizinci žijícími v ČR).

Na oblíbenou otázku, kdo za to může, je odpověď nasnadě. Mohou za to komunisté. Je zřejmé, že minulý režim proti náboženství aktivně vystupoval. Elitu církví postihovaly mnohaletými tresty vězení a duchovenstvo korumpoval a nutil ke spolupráci. Výuka náboženství na základních školách byla značně omezena. Úřady ovládly teologické fakulty (rozhodovaly o obsahu výuky, o vyučujících a hlavně o přijímaných studentech) a tím efektivně redukovaly počet kněží, kazatelů a dalších činitelů. Přesto toto vysvětlení není uspokojivé.

Stalinský režim postupoval stejně i v sousedním Polsku, ale ateistická propaganda ani represe tam neměly výsledky. Režim se pod tlakem občanské iniciativy již r. 1956 mírně liberalizoval a církev měla volné pole působnosti. Dokonce ani na Slovensku, kde byly politické poměry stejné jako u nás, nebyl oficiální ateismus tak úspěšný a od konce minulého režimu tam počet nábožensky orientovaných lidí roste.

Nutno přiznat, že české obyvatelstvo útoky na náboženství od začátku 50. let minulého století vlastně přivítalo. Při sčítání lidu r. 1950 se sice k různým vyznáním přihlásilo přes 90 % obyvatel, ale lze usoudit, že náboženská příslušnost již byla spíše formální, neuskutečňovaná prakticky. Chybí údaje za tři další desetiletí. Ale hned v březnu 1991 vidíme výsledný stav. Je zřejmé, že český člověk se dal snadno přesvědčit o výhodách konzumní orientace, která záhy i v propagandě modifikovala téma socialismu.

Hned od začátku roku 1990 různá opatření poskytla náboženským společnostem volný prostor. Stanovila se pro ně liberální pravidla na školách, náboženské subjekty dostaly zpět budovy, ve kterých působí, a pozemky pod nimi a kolem nich. Zrušila se potřeba státního souhlasu k výkonu duchovenské funkce. Volně mohla a mohou působit náboženská společenství bez ohledu na státní registraci.

pokračování ze strany 4

Ve skutečnosti je spolupráce napříč ideologiemi a stranami zřetelným jevem v mnoha evropských demokraciích, včetně meziválečného Československa, a jeví se často jako úspěšný model národního rozvoje.

Celkově vzato, výše uvedené nasvědčuje tomu, že dvě desetiletí po pádu komunismu v České republice ve skutečnosti udržely zřetelnou a autentickou pravici, která má kořeny v národní kultuře, historii a společnosti. Autenticita však sama o sobě není zárukou pro kvalitní, efektivní vládu nebo politický úspěch. Pro kritiky české pravice, jako je Jiří Pehe, je problémem právě to, že se ve všem příliš autenticky přibližuje nacionalistickým a provinčním potřebám české společnosti. Takové soudy jsou pravděpodobně příliš tvrdé, protože opomíjejí liberální a modernizující prvky, které oživují českou pravicovou politiku.

Jedna věc se nicméně zdá být jistá. Když se Češi podívají na českou pravici, uvidí do určité míry odraz sebe samých. Zdali je to příjemný pohled, je samozřejmě otázkou, kterou si musí zodpovědět sami.

Přeložila Hana Dopitová.

Seán Hanley přednáší politologii na Katedře společenských věd Školy slovanských a východoevropských studií na University College London. Je autorem monografie *The new right in the new Europa: Czech transformation and right-wing politics, 1989–2006*.

OBRODA SE NEKONÁ

V nových poměrech náboženský boom nenastal. V prvním svobodném školním roce přihlásili rodiče k výuce náboženství překvapivě velké množství dětí. Již v průběhu tohoto roku děti z nepovinné výuky hromadně prchaly. V dalším roce už počet přihlášených byl přibližně stejný jako za komunistického režimu. Teologické fakulty se vrátily do svazku univerzit a naplnily se studenty, jejich počet však v následujících letech prudce klesal a už řadu let absolventi nevyrovňávají přirozený úbytek duchovních. Římskokatolická církev udržuje chod stovek farností jen díky kněžím vypůjčeným z Polska. Mužské kláštery se rychle naplnily dotud utajenými členy a novici. Po pár letech opět, až na vzácné výjimky, zejí prázdnotou. Za první desetiletí mezi sčítáními lidu raketově vzrostl počet lidí bez vyznání ze zaokrouhlené 40 na 60 procent. Není třeba žádné oficiální protináboženské propagandy, náboženská společenství prostě ztrácejí důvěru a lidé se k nim méně hlásí a méně se podílejí na jejich aktivitách.

Jan Pavel II. na Velehradě 22. dubna 1990. Foto Jiří Rohel

Můžeme hledat historické kořeny toho, že čeští obyvatelé dosáhli náboženského dna Evropy a v závěsu za námi je Estonsko a Nizozemsko, tři země odlišné konfesně, geograficky i politickou historií. Lze formulovat hypotézy, proč Polsko, Irsko, Malta, Řecko a Portugalsko mají ukazatele religiozity velmi vysoko a proč Slovensko, Německo, Slovinsko, Rakousko a další jsou někde uprostřed. Možná ale stačí znát fakta a můžeme rezignovat na snahu mít na vše řešení.

Podle neformalizovaného pozorování reagují lidé na chování církví. Týká se to zejména těch, které opravdu ztrácejí, tedy nejpočetnější Římskokatolická církev a v závěsu za ní dvou dalších, Českobratrská církev evangelická a Československé církve husitské. Podle všeho lidé vnímají tyto církve jako propojené s politikou a prosazující vlastní ekonomické zájmy. Církve početně malé, nespojené s mocenskou sférou, jsou vlastně docela úspěšné, i když růst jejich členstva nevyrovňává pokles u tří největších.

Snaha církví o získání dalšího majetku veřejnost dráždí. Jde jim o prostředky, s nimiž jsou dosud odkázány na benevolenci státu, totiž na mzdy duchovenstva. Římskokatolická církev kdysi pokrývala z výnosu z majetku veškeré mzdové, provozní a investiční náklady. To se však začíná měnit

již za Josefa II. a o velkou část majetku přišla již následkem pozemkové reformy z let 1918–1920. Křičí-li dnes někdo, že co se ukradlo, musí se vrátit, musela by restituční praxe, již komunistický režim s úpravami převzal z I. republiky, by toto pokrývání mzdových nákladů bylo trvalé. Zdá se tedy, že by církevní subjekty nakonec na poskytnutém majetku prodělaly.

Mohli bychom říct, že pražský dóm sv. Víta, Vojtěcha a Václava je kostel a je přirozené, aby patřil církvi. Jenže jsou tam i hroby českých králů a hlavně korunovační klenoty, k nimž má české obyvatelstvo a český stát, i když je republikou, mimořádný vztah. V den vzniku České republiky, 1. 1. 1993, se konalo v katedrále slavné Te Deum za účasti nejvyšších státních činitelů. Na významném místě byly exponovány korunovační klenoty jako neoficiální, ale trvale uznávané státní symbol. Ke sporu o tuto budovu a celý komplex nemovitostí na Pražském hradě vydávají soudy rozporná rozhodnutí. Církev definitivně ukázala, jak chce dóm spravovat, když jí ho nakrátko jedno ze soudních rozhodnutí přičklo. Udělala z posvátného místa církve a národa tržiště: začala vybírat vstupné. Někteří z biskupů dávají decentně najevo, že se jim handrkování pražské arcidiecéze o tento majetek nezamlouvá a že by dali přednost smírnému řešení.

lišovaly od současných. Rozdíl by spočíval jen v tom, že by tato kompenzace za státem odebraný majetek skončila. Podle současné praxe, již komunistický režim s úpravami převzal z I. republiky, by toto pokrývání mzdových nákladů bylo trvalé. Zdá se tedy, že by církevní subjekty nakonec na poskytnutém majetku prodělaly.

CO JE CÍSAŘOVO?

Místo humanistického a sociálního poselství, které mluví z každé stránky Bible, slyšíme od církevních činitelů chválu současného politického a ekonomického systému. Římskokatolíci biskupové se dostávají svým opěváním neoliberálního systému do ostrého rozporu se sociálním učením církve. Českobratrské evangelické ódy na systém jsou svědectvím naprosté ztráty kritického charisma a jsou v rozporu se

společným míněním sesterských reformovaných církví. Morální potenciál některých církví se vyčerpává ve vehementní obraně autoritativního, patriarchálního a konzervativního modelu partnerského a rodinného života a v občasných snahách cenzurovat kulturu.

Na okraji institucí se v uplynulých dvou desetiletích rozvinula duchovní péče o vězně, o pacienty v nemocnicích a terénní péče o sociálně vyražené (Armáda spásy, Naděje, Adra), péče o důstojný závěr života v hospicovém hnutí. Vznikají neformální aktivity

ne proti církevním institucím, ale také ne v jejich režii, jako je nakladatelství Sit' a Institut ekumenických studií. Křesťané stále častěji hledají cesty, jak společně realizovat smysl evangelia za hranicemi jednotlivých směrů, jak to formuloval Američan Matthew Fox, a hlubinné sdílení mezi lidmi různých křesťanských vyznání i různých náboženství. Zájem zde začíná budit i alternativní forma křesťanství známá jako Vynořující se církve (Emerging Church).

Nemalý počet lidí, rozhodně statisíce, se hlásí k novým, malým, atypickým spirituálním směrům. Nemají tendenci se sdružovat do pevných uskupení. Část této agendy probíhá v podobě placeného spirituálního servisu, firemně organizovaného prodeje literatury a pomůcek a organizování přednášek a meditací se všemi riziky komercializované spirituality. Část zájemců o alternativní proudy čte kvalitní autory, jejichž díla odváží nakladatelé vysílat na trh. Jde o směry buddhistické a hinduistické, o obnovu evropské mimokřesťanské tradice, často pod označením hermetismu. Experimentuje se i s předpokládaným dědictvím šamanismu, s alternativní psychoterapií a s psychotropními látkami. Tradiční označení new age pro tento okruh už vyčpělo, dnes se spíš mluví o esoterice.

Bylo by smutné konstatovat, že náboženství již po řadu desetiletí v Česku skomírá a odolávají pouze skupiny agresivních fundamentalistů a fanatiků. Snad ale můžeme tuto tvrdou diagnózu doplnit skromnou nadějí, že mimo dohled kamer žijí jednotlivci a malá společenství opravdu duchovně, ať se zabarvením křesťanským nebo jiným a že jsou kvasem současné společnosti. I když ji neovládou a ani tento úmysl nemají, mohou jí nabídnout tvůrčí podněty, odvahy a vztah k tomu, co přece jen člověka přesahuje a co by neměl opomíjet.

Autor je filosof a religionista.

Ota Nepilý

FOTOGRAFŮV ROK 1989

Významný fotograf, kronikář nezávislé umělecké scény 80. let, vzpomíná na hektické období roku 1989, kdy se stal přímým účastníkem řady historicky rozhodujících okamžiků.

Byl rok 1988. V Hradci Králové, odkud pocházím, mne vydírala StB. Sebrali mi cestovní pas. Zakázali řadu akcí, především výstavy, při nichž jsem pomáhal. Zastráhovali lidi v mém okolí. Odešel jsem raději do Brna a doufal jsem, že nebudu mezi brněnskou „bohémou“ tak vyčnívat.

V létě 1989 jsem zkusil požádat v Brně o nový cestovní pas. Zamítnutí. Na právníky formulované odvolání mi ho nakonec vydali. Hned jsem jel do Polska. To je mé životní fotografické téma, zvláště náboženské poutě. Koncem prázdnin 1989 přišlo předvolání na StB. Na konci září mne už vyhazovali za pomoci Veřejné bezpečnosti a Národního výboru z bytu. Rozbili okna, rozlámali

dveře a hrozili použitím slzného plynu. Trval jsem na zavelování svědků a právním řešení věci. Nadávali, křičeli, ale nakonec odešli, když viděli, že se nedám zastrašit.

Ke konci října 1989 slyším na Hlasu Ameriky, že se něco chystá ve Wroclawi. Říkal jsem si: „Musím se tam dostat! Stejně mi zase brzo pas seberou. Třeba to bude naposledy.“ Má vyzkoušená trasa přes NDR vyšla, sice s problémy, ale byl jsem v Polsku a ve Wroclawi na festivalu. Úžasné. Největší událost té doby! Fotil jsem a prožíval ty dny. Filmy jsem přes polské přátele poslal diplomatickou cestou a tak je zachránil před zabavením a zničením. Vrátil jsem se 7. listopadu domů a čekal, co bude. Za dva dny hlásili

na Hlasu Ameriky, že v Berlíně se otevírají hranice a východní Němci mohou do západního Berlína. Skočil jsem na nejbližší rychlík do Berlína. Neměl jsem mapu, ale našel jsem to snadno. Desetitisícové zástupy proudily v Berlíně po čtyřiceti letech pouze jedním směrem, tím na západ! Uviděl jsem západní Berlín, ale bylo to jak po vyhraném fotbalovém zápase. Město zaplavila lavina odpadků po východoněmeckých turistech.

Fotky z Berlína jsem měl vystavit na setkání Jonáš klubu v Praze kolem 17. listopadu.

Vedení klubu se zaleklo, výstavu zamítlo, což mne našťvalo a do Prahy jsem nejel.

Na první manifestaci 18. listopadu v Brně jsem si po svých zkušenostech nebral foťák.

Říkal jsem si, že nás stejně třeba všechny zatknou a zmlátí. „Škoda foťáku.“ Manifestace byla klidná a bez zásahu policie a milice, jen přihlíželi. Další dny už jsem foťák nosil. Jezdili jsme se studenty po venkově a nespali. Pracovali a bojovali o změny.

Do Prahy jsem se dostal až v prosinci se studenty na předvolební manifestaci k podpoře Václava Havla na úřad prezidenta. Blížily se Vánoce, první svobodné. Vypadalo to, že jsme vyhráli. V Polsku, NDR, Československu a Maďarsku. Avšak 19. prosince 1989 začala revoluce v rumunském Temešváru. Na rozdíl od těch našich byla krvavá. Občanské fórum v Brně bylo rychlé, ihned vyhlásili pomoc bojujícímu Temešváru. Přidal jsem se

Vladimír Merta

MOJE WROCLAW

Ve dnech 3.–5. listopadu 1989 se konal ve Vratislavi Festival nezávislé československé kultury. Kromě emigrantů byli pozváni také umělci žijící v ČSSR... 3. listopadu 2009 uspořádal Polský institut v Praze vzpomínkový koncert.

Já vím o Vratislavi jen to, že opravdu byla. Dneska to zní směšně: vyhýbal jsem se i písemnému kontaktu s kolegy z exilu, věděl jsem, že fyzické čekají na záminku dalšího zaracha. Nechtěl jsem jim to usnadnit. Naučil jsem se kopat sám za sebe, být odpovědný jen za to, co jsem si sám napsal, odpíval a řekl. Tušil jsem ale, že už to nestačí. Znělo to tak pateticky: první setkání domácí scény a exilu na sprátelené půdě univerzitního města! Váhal jsem... K cestě mě přemluvil Emil Pospíšil, vzácný člověk a obětavý klidáš, kterému jsem nemohl odmítnout. Obstaral mi ručně psaný zvací dopis s adresou, každému nalezli nějaký důvod k návštěvě. Já jel shlédnout práce kolegů architektů. Michal Gera do jazz klubu. Dobře vymyšleno. Mně dal Emil pro jistotu ještě dva navíc: – Kdyby ti jeden sebrali. Můžou vás zastavit třeba hned za hranicí. Schovej si jeden do kytary, jeden jim dáš, a jeden si nalep zespada pod blatník. – Moc se mi tam nechtělo: znělo to jako provokace. Setkání po tolika letech, navíc tak nekonspirativní, že o něm věděli všichni. Vyjeli jsme v poledne maskovaní za jazzmany s Michalem Gerou a jeho hřmotnou ségrou Irenkou-Gerovou. Zrovna dostala „od knížete“ v rámci rozvracení nového mikrodiktafonu jak pro Jamese Bonda. Jako že má nahrát chování příslušníků, aby bylo v Mnichově čím pomlouvat. Byl tuhej mráz, čekal jsem opruz, vzal si pod manšestráky jégrovky, takže jsem jakž takž překlepal mráz ve frontě za Náchodem. Všechna auta vraceli, z okna nám máničky podávaly pítí, připravené na festival, ale my umíněně čekali dál, abychom jim to trochu ztížili. Taktika byla jasná: otrávit lidi ve frontě na přechodu. Ale nikdo se fakt nesnížil k předčasnému úprku. Fronta se nehýbala rychlostí jedno auto za dvacet minut. Po čtyřech hodinách čekání, močení do příkopu a nadávání jsme doskákali k závoře. Fízl převlečený za celníka se tvářil slušně: – Na festival nejedete, že? Ani o něm nevíte? Jako ti před váma. Hmmm, dobře. Zvací dopis máte? – Ukázal jsem ten první. Estébák s ním někam odešel. Přišel další: – Máte pozvání? – Má ho váš kolega. – Jaký kolega? Bez pozvání nemůžete dál. My bysme vás klidně pustili, ale Poláci dneska zlobí – lhal podle instrukcí. Neprozřetelně jsem vytáhl z kytary ten druhý. Fízl odešel, vrátil se ten první. – Takže ten

první dopis byl falešný! Tenhle bude taky! – Propadl bych se do země. Proklínal jsem Emila s jeho taktikou. Takhle jim nahrát... Vytáhli mě na strážnici. Nejdřív šacuňk kapes, jako ve filmu: – Ale...! Vy jste se oblík jak na Sibiř! To počítáte se zatčením nebo co? Spodky dolů! A do trenek! – Měl jsem díru na zadku... s tím jsem nepočítal. Když už jsem stál do naha, našel estébák, převlečený za celníka, můj notes. Prolistoval se k adresáři: – Tady vidím ha... to bychom si taky mohli myslet, že to je telefon na Havla?! – Zatrnulo ve mně... číslo jsem měl schválně napsané u první pomoci, aby vypadalo jako hasiči. – Ale takhle blbě my nejsme, víte... – vrátil mi notes, sebral pas a jégrovky, poručil obléct, a prý popojet stranou. Čekali jsme další hodiny, nikdo si nás nevsímal, byli jsme v zemi nikoho, mezi dvěma závorami. Řek jsem Gerovce, at' zapne diktafon, hodí si ho mezi kozy, a jde se zeptat, proč nás drží jako rukojmí. Učinila žadáné, vypadala jako dívková Vlasta ze Starých pověstí českých. Odhalila poprsí a vyrazila do boje. – To bude materiál pro Svobodku! – Začala vyjednávat, hřmotná a novinářsky udatná: – Co nás tu jebete, to vám mamka doma nedá? Jedeme navštívit soudruhy a vyměnit si zkušenosti z revolučního hnutí, bráníte internacionalismu! – Na chvíli zaváhali, pak se jali někam volat. Mrzli jsme v autě, Irenka někde na mrazu bojovala za nás. Bylo jasné, že nás tam demonstrativně drží, aby znejistili frontu za námi, předstírali kontrolní činnost, ale očividně byli bez velení. Furt někam volali. Irena se dělala střídavě blbou a svůdnou, jako že nerozumí, že se nemůžeme ani tentononc, prostě provokovala. Slyšeli jsme jen velký jekot, lítali šmejdi, buzeranti, kokoti a KáKáčka. Jen aby ten záznam nepřerušila! Dávala policajtmusť humanitární kouř. Jakmile vytáhla svá nezadatelná práva a Gorbačova, policajtovi ruply nervy a mávnul rukou směrem ke služebně. Po jejím zásahu jsme se vytráceli po dvojicích na fízlácký toaletní záchod. Zkoumal jsem, ve které dlaždičce je kamera. Urputně jsme mlčeli a dávali si na čas. Smrádek, ale teplíčko. Zpátky do auta a zase mráz. Když nás před půlnocí vraceli, fronta šla pořád skoro k Náchodu. Celníci chodili od auta k autu a přemlouvali šoféry, at' jsou rozumní, nadávali a říkali otočte to, nemá to smysl, jeďte dom, ty kurvy Poláci

nepouštěj ani rodiny s dětmi. Ponuře jsme mlčeli, abychom dalším nezkazili chuť do boje. Když s námi tak vyjebali, co teprv s klukama z exilu, říkal jsem si. Zase jsme blbě naletěli nějakému dezinformátorovi. Měli jsme hlavu plnou českého fernetu, který jsme původně chtěli sménit za polskou vodku. Jediné, po čem jsme toužili, byl horký čaj s ničím. Všechny hospody (celkem byly asi dvě) byly dávno zavřené. Nadávali jsme si navzájem, kdo to komu vykecal, abychom se nějak zahřáli. Povídám Gerovce: – Tak nám to aspoň pusť. – Zmáčkla knoflík, a ozval se její hromový hlas, který ovšem jako když utne. Lup, a pak už jen silný šum prázdného pásku. – To nám teda kníže poslal pěkně šmejdi. Takhle se revoluce nedá vyhrát, to budu reklamovat! – nadávala. Říkám: – Ukaž, kam sis dala ten diktafon? – Udělala žadáné, a jak se nadechla, bylo i v autě slyšet, že si svými vnadami vymáčkla tlačítko REC. Zdeptaně a pokoreně jsme doklepli k metru. Úplně zmrzli a rozmrzeli jsme se rozplynuli mezi ranní směnou a nějak se dobelhali do svých temných domovů. Druhý den Svobodka hlásila, jaká je ve Wroclawi úžasná nálada. – Příště se sejdem doma v Praze! – říkali prý všichni, a nikdo tomu asi moc nevěřil. Natož pak my, kdo neprošli.

Nohavica a Streichl prošli s ranní směnou pod těšínskou závorou, za kterou je už čekalo auto. S přáteli. Už asi ani nestačili podat o své návštěvě nezávislou, svobodně euforizující zprávu. Po listopadu se ze dne na den miliony lidí přestaly bát svých fízlů. Nebylo je na chvíli ani vidět. První se stali na chvíli posledními a naopak. Bláhově jsme doufali, že navždy.

Po deseti letech jsem jel do Wroclawi točit dokument o události, kterou jsem nezažil. A teprve zpětně se dozvěděl od pamětníků, jakou náladu Wroclaw našim šťastnějším poutníkům připravila. S jakou elegancí a velkorysostí si je bratři Poláci rozebrali do svých domovů, jak se vzdávali svých lístků ve prospěch Čechů. Jakou práci si dali, aby nám dodali odvahu a naději. Díky, díky, díky. A občas říkám svým dětem: promiňte, jestli jsme se báli o něco víc, než bylo nezbytně nutné.

Odcházíme... Karel, Emil, Irenka, Jacek Kaczmarek... zazpívám v Arše pár jeho písní. Zbývá ticho...

Autor je filmař, hudebník a folklorista.

jako fotograf. Kolegu jsem pověřil zpracováním mých filmů, kdyby mne tam zastřelili. 22. prosince z Brna vyjela smíšená kolona, přes dvacet vozidel, od osobních, přes nákladáky až po autobusy. Jely i autobusy MHD. Obtížně, ale přesto jsme se dostali do Rumunska. Míjeli jsme vesnice, kde lidé na multikárách a traktorech mávali vlajkami, z nichž byl vystřižen komunistický symbol. Vítili nás jako osvoboditele. V Temešváru se opravdu střílelo. Celý národ začal bojovat holýma rukama proti obří tajné policii, která byla tou nejsilnější ve východní Evropě. Za národ se postavila i armáda, která měla tanky, samopaly, ale většinou neměla náboje. Muniční sklady a nejmodernější palné zbraně byly v rukou tajné policie (securitate – Departamentul Securităţii Statului).

V Temešváru se už bojovalo tři dny a střelba nebyla příliš intenzivní, ale každou chvíli ji bylo slyšet. Zastavili jsme. Kolem nás nosili na nosítkách těžce raněné.

Měl jsem morální dilema, jestli tohle vůbec mohu fotit. Jen jsem se díval. Naše výprava zpanikařila. Všichni se chtěli vrátit,

měli strach. Z mnoha osob nás zůstalo jen pět lidí v Temešváru. Rumuni nás ubytovali v nejlepším svém hotelu společně se západními novináři. Byly s námi dvě studentky medicíny, chtěly pomáhat ošetřovat raněné. Večer se ještě porozhlédly v místní nemocnici. Situace zoufalá. Skoro žádné vybavení a žádný zdravotnický materiál, špína, švábi a k tomu zima. Holčák se podařilo vrátit do hotelu, i když v nemocnici říkali, že noční cesta městem je velmi nebezpečná. V ulicích byla tma. Ráno nás budí střelba. Na druhém konci náměstí mají Securitate obsazený dům a střílí po lidech. Hodně lidí běží proti odstřelovačům pouze s holemi a tyčemi. Studentky medicíny vstoupily na balkón. Ještě jsem se oblékal a chystal foťák. Ale během několika vteřin začaly kulky létat těsně kolem hlav našich studentek. Okamžitě padly k zemi, jedna z nich však dostala zásah do nohy. Podařilo se jim vyplazit z balkónu do pokoje. Hned začali přibíhat západní novináři a reportéři, aby si mohli nafotit a nafilmovat prostřelenou nohu. Přišlo jich snad třicet. Každého reportéra se holky ptaly,

Rumunsko, prosinec 1989

zda by je neodvezl někam k hranicím. Všichni měli před hotelem rychlá auta. Raněná dívka po včerejší návštěvě nemocnice měla hrůzu z ošetření právě tam. Chtěla se dostat domů, do nemocnice v Československu. Nikdo z oslovených žurnalistů nebyl ochoten pomoci. Všichni shodně říkali: „Sorry, máme tu práci a nemáme čas.“ Byl to pro mne najednou jiný svět. Svět, kde peníze budou důležitější než člověk. Přemýšlel jsem, zda chci být fotoreportérem v takovém světě, který bude z lidské tragédie jen těžít a nebude schopen a ochoten pomoci. Případlo mi zbytečné, aby jednoho zraněného nebo mrtvého fotilo a filmovalo 30 lidí. Říkal jsem si, že 29 musí stačit. A tak jsem se jako doprovod vrátil se zraněnou studentkou Janou do Československa.

Blížilo se jaro, měl jsem zajímavý fotografický materiál o československém listopadu a prosinci 89 pro připravovanou knihu, kterou plánovalo vydat Občanské fórum. Bohužel se však rozhádalo, byly jiné priority. Začali jsme budovat demokracii...

KAPITOLU BRNA - PŘELAMÁ ARCHIVU 478

Aleš Palán

LISTOPAD 1989: PRVNÍ BYLY TEPLICE

Normalizační režim už neměl většině společnosti co nabídnout. V oblasti životního prostředí byl kolaps nejviditelnější. Teplický hudební underground se spolu s nezávislými ekology stal spouštěčem závažných společenských změn ještě před 17. listopadem.

Ještě pár dní před 17. listopadem 1989 by nikdo na rychlý pád komunismu nevsadil ani zlámanou grešli. Snad kromě undergroundového hudebníka Miroslava Waneka, lídra teplických skupin FPB a Už jsme doma. Ten při návštěvě Brna svému známému, hudebnímu experimentátorovi Petru Vášovi, nadšeně hlásil: „Praskne to dvacátého! Přijed'te k nám na zimní stadion, tam to rozsekáme.“

Váša s tou novinou obvolával známé. Opravdu je konec bolševika za dveřmi? Ano, byl. Neprasklo to ovšem dvacátého v Teplicích, ale o tři dny dřív v Praze. Události z Národní třídy jsou notoricky známé. Když zde pořádkové oddíly mlátily první studenty, byly ovšem Teplice už týden ve varu. Právě jim patří primát občanských nepokojů na podzim 1989.

Na severočeskou uhelnou pánev padl začátkem podzimu příkrv inverze, aby se nezvedl několik dalších měsíců. Lidem slzely oči, kašlali a vykašlávali žluté hleny. Průmysl, elektrárny a povrchové doly produkovaly tolik škodlivin, že to lámalo všechny rekordy. Pracovník hygienické služby doktor Jan Ševčík si vybavuje, že u nedalekého Oseka jednou naměřili nárazovou koncentraci oxidů síry 4100 mikrogramů na kubík. Přípustná norma byla přitom maximálně 150! V inverzním počasí mnohdy nebylo vidět dál, než dva tři metry. Současný tajemník teplické radnice Marek Fudjiak s hořkým úsměvem vzpomíná: „Jezdili jsme za pankáčema do východního Berlína. Když jsme se přes Cínovec vraceli, musel jsem jít před autem po silnici podél bílé čáry,

abychom nesjeli do příkopu.“ Kotlina sevřená mezi Českým středohořím a Krušnými horami se dusila. Režim to řešil tím, že vyplácel „pohřebné“, ve školách vyhlášoval mimořádné prázdniny a nedoporučoval větrat. Teplickým to přišlo žalostně málo...

ZASTAVIT TO NEŠLO

Právě proto se lidi z prostředí zdejšího undergroundu a nezávislých ekologických skupin sešli 11. listopadu na dnešním Benešově náměstí. Nevelkou demonstraci „monitorovali“ policisté. Druhý den tu byli demonstranti znovu, bylo jich víc a byli mezi nimi i ti, kteří se podobných aktivit dříve stranili. „Tapeta 1 volá Tapetu 3,“ domlouvali se vysílačkami za plexisklovými štíty policisté a dav se jim smál. Mezi tím se potulovali psi v kombinézách s nápisem „inverze“, někteří demonstranti měli nasazené plynové masky. Do happeningové formy protestu se zapojili i zásahové oddíly – jako atributy si zvolily obušky a vodní děla...

Policejní brutalita neznamenal konec protestů, ale jejich zesílení. 13. listopadu se sešlo několik tisíc lidí a navzdory policejním zátarasům došli až před OV KSČ. „Už byla tma, lidi svítili zapalovači, volali, pískali. Budova OV byla neprodyšně obšancovaná policajty,“ popisuje situaci Míra Wanek. Okresní tajemník Antonín Váňa vykoul z okna a slíbil, že když si dav zvolí zástupce, promluví s nimi. Sešel pak skutečně dolů a příslibil, že když se dav rozejde a demonstrace nebudou pokračovat, je ochoten se s lidmi sejít a vést veřejnou

diskusi. K té mělo dojít právě 20. listopadu na teplickém zimním stadionu. Právě odtud čerpal Míra Wanek své přesvědčení, že to dvacátého rupne. Diskuse na zimáku se měla týkat výhradně ekologických témat, a když k setkání skutečně došlo, komunisté se jí snažili v těchto intencích držet. Více než deset tisíc lidí ovšem mělo na srdci už něco docela jiného...

„Kdyby nedošlo k 17. listopadu v Praze, Teplice mohly být za určitých okolností tím spouštěcím momentem celé revoluce. Kdyby dav na zimním stadionu nebyl s odpověďmi spokojen – a to by určitě nebyl – v protestech bychom pokračovali. Pak byla hypotetická možnost, že by zdejší protesty přerostly v celorepublikové,“ přemítá Míra. Dodává však, že rozhodně nechce vzbudit dojem nějaké „soutěže“, kdo byl v listopadu 1989 první. Vždyť občanské protesty začaly dlouho před listopadem.

SKUTEČNĚ „JEN“ EKOLOGICKÉ?

Teplické vzdušné z listopadu 1989 bývá označováno jako ekologické. Z problematiky životního prostředí požadavky demonstrantů skutečně vycházely, ale jejich cílem bylo hledání konkrétního viníka katastrofální situace. Hlavním heslem manifestujících ostatně bylo: „Kdo za to může?“

Na to mimoděk odpověděl už komunistický kádr Váňa 13. listopadu. Policisté před OV mlátili lidi pomocí obušků a vytlačovali je pryč. Po chvíli se demonstranti vrátili na své pozice. To se několikrát opakovalo – dokud Váňa zásahové jednotky nezastavil. „Názorně se ukázalo,

že nikoliv policejní důstojník, ale tajemník komunistické strany má pravomoc rozkazovat policii. A tak to fungovalo i ve fabrikách, všude. Na naši otázku Kdo za to může? odpověděl Váňa sám,“ říká Míra Wanek.

„My tehdejší pankáči a máničky jsme ekologii chápali v širších souvislostech, přáli jsme si, aby se režim co nejdřív odporoučel. Lidi mimo náš okruh se ale skutečně zajímali primárně o vzduch, který dýchali,“ říká Marek Fudjiak. Stavění ekologie do popředí diskutovaných témat bylo před 17. listopadem podle Waneka také dílem opatrnosti. Policie měla na malém městě „antisocialistické živly“ pod mnohem lepší kontrolou, než ve velkoměstě. „Demonstrace 11.–13. listopadu nebyly primárně politického rázu, ale jsem přesvědčen, že tak zamýšleny ve své podstatě byly. Politika se v nich objevovala skrze ekologii a ekologií byla jakoby zaštitěna,“ uvažuje undergroundový muzikant.

Míra Wanek se stal mluvčím teplického Občanského fóra (sám říká, že hlavně proto, že má jako zpěvák silný hlas). „Cítil jsem, že i když na Váňu dštíme oheň a síru, měl by mít možnost vyslovit svůj názor,“ vzpomíná na následující dny, kdy demonstrace pokračovaly. Pozval tehdy komunistického bosse na pódium před revolučně naladěným dav. Lidi ho ale ani nenechali domluvit. „Dostal jsem se do absurdní pozice, kdy jsem Váňu vlastně bránil. Dnes nevím, jestli to byla ode mě chyba, ale tehdy jsem chtěl dát zkrátka skutečný průchod svobodě slova. Všem,“ uzavírá Míra Wanek.

pokračování ze strany 2

být programově servilní. V průběhu bakalářského studia si vyberete jako vedoucího bakalářské práce učitele, který s tématem nadšeně souhlasí. Překvapivě však odmítne průběžné osobní konzultace u vaší první vědecké práce v životě a tak se domluvíte na zaslání práce po nějaké době k vyjádření. Uděláte to a on nic. Když se připomenete, začne být nepřijemný. Nakonec vám vrátí práci se závažnými výtčkami tak těsně před termínem, že ji nemáte šanci opravit. Domluvíte si tedy další termín odevzdání a chcete, aby se vyjádřil k opravené verzi. Následuje martyrium, neodpovídání na dotazy a po-

možnost vzdělávat se, učit se kriticky myslet, vyhledávat problémy a pracovat na jejich řešení je v těsném závěsu za rozhodující prioritou – a tou je propustnost studijního programu u bakalářských a magisterských zkoušek. Univerzita se mění v uličku, kterou je třeba projít pokud možno bez zábran: a to v obojí slova smyslu. Z profesorů se stávají pomocníci, jejichž čestnou povinností je případně strážně studia minimalizovat.“ (Břetislav Horyna: In unum vertere? Univerzita dnes. Aluze 2/2008) Páně profesorovo vnitřní trauma se projevuje v jedovaté zlobě, jež ukapává během přednášek („Tak co, vy zoufalci...“) a ze zkoušek dělá martyrium a účinné, avšak nevy-

Kresba Aleš Čuma

kud ano, tak: „...věnuji se pracovně i jiným věcem než pouze vašemu textu a nesedím na zadku u PC.“ (doc. PhDr. Radim Brázda, Ph.D.). Nakonec, když už máte nervy nadranc, pozve si vás milostivě, seřve a v osobní rovině pozurází až k slzám. Odcházíte zcela zničení. Pak se odhodláte přijít naposledy a vše jde jako po másle, práce je na poslední chvíli přijata, vyhovuje. Nepřipomíná to něco z psychopatologie?

PEDAGOGICKÝ ÉTOS NARUBY

Filosofie je jako oceán, v němž lze utopit ledaskoho. Brilantní intelektuál se na současné studentstvo dívá s veřejně deklarovanou skepsí: „Nabízí se skoro nemístná otázka: co přitahuje na univerzitu dnešní studenty? Nebudu tak naivní, abych se ptal, zda je to vyhlídka na to, že se mohou vzdělávat. Jako každý druhý na univerzitě mám denně příležitost pozorovat, že

počitatelné síto. Trvalý vývoj několika let vyústil letos ve 44% propustnost ve třetím (sic!) ročníku bakalářského studia: kam to půjde dál? Mnozí z psychologických důvodů odmítají chodit na závěrečné zkoušky, kde prof. Horyna sedí v komisi. Nelze se divit, když ze šesti adeptů vyhodí po traumatizujícím zkoušení šest. A ne jednou. Můžeme mluvit o nevzdělanosti či zkaženosti studentstva, ale tady se jednoznačně dostáváme k problematické osobě pedagogově. Kdo nehoří, nemůže zapalovat. Čím pak asi hořel velký porevoluční religionista, když studoval marxistickou filosofii a politickou ekonomii? A čím hoří dnes? Přesto studenti ani náznakem nezpochybňují jeho erudici. Pokusili se podat stížnost proti jeho pedagogickému působení akademickému senátu pod příslibem zachování anonymity. Mají strach. Vedoucí katedry, prof. PhDr. Jan Zouhar, CSc., jehož předlistopadovou bibliografií stejně jako Horynovu v profesním

životopise nedohledáme, se nad onou anonymitou rozčílil. Místo toho, aby se zamyslel a s nadhledem zkušeného pedagoga začal věci řešit. Zoufalí studenti nemohou mít nadhled, jsou to mladí lidé bez zkušeností, kteří se ocitli v tlaku. Profesoru Zouharovi nedošlo, že právě nestandardní způsob podání stížnosti je zrcadlem prostředí na katedře a koneckonců i působení jeho samotného. Jak nemít strach, když nefungují jasná pravidla hry, když nefunguje vzájemný respekt a důvěra a rozmáhá se hrubost a lidská necitlivost? Když doktorandovi, jenž přijde z jiné školy, je ostentativně dávana najevo pochybná superiorita jeho nového působiště, a přes výborný průběžný prospěch si po nekonečných průtazích a zákulisních machinacích v nepořádně fungující oborové komisi (předseda doc. Brázda) vybojuje regulérní průběh obhajoby až pod garancí děkanské autority? Jak nemít strach, když člověk s mezinárodním renomé, prof. dr. Jaroslav Hroch, jenž patří k elitě fakultního profesorského sboru a jehož vizitkou je vysoká odbornost a úzkostlivá slušnost, dostává stupňující se sadistické anonymy („Stačí jedna injekce v trolejbusu, celkové ochrnutí, shniješ zaživa...“), které v některých bodech prozrazují dobrou znalost prostředí a dokonce reagují i na jeho mailovou poštu na fakultním serveru! Když pan profesor dostal nabídku z jiného pracoviště, vzápětí se dočetl, že „hajzlíku, ty si myslíš, že utečeš do Ostravy? Zapomeň na to, tam si na tebe počkají jiní ...to by ti prospělo, pár ti jich naflákat, až budeš žrát chodník.“ A vedoucí katedry mlčí. Přesto, že se o věci mluvilo před časem na univerzitním senátu a přesto, že policie zjistila, že anonymní maily byly odeslány z počítače z jedné pracovny na katedře. Odesilatele – podle státního zástupce pachatele závažného trestného činu – se možná nepodaří vypátrat, protože do pracovny jistých dvou pedagogů mohl prý opakovaně vniknout kdokoli...

KDO PŘEKROČÍ STEREOTYPY?

Co však zůstává nesporným faktem, je chování některých akademiků, jež odporuje Etickému kodexu akademických a odborných pracovníků Masarykovy univerzity, zvláště pak článku 9 o Zásadách kolegiálního chování. Arogance a omezenost v rovině lidské se promítají pak i do roviny akademické, snižuje se tolerance vůči tématům a filosofickým směrům překračujícím orientaci katedry, vůči názorové pluralitě. Dialog či diskuse ve výuce se nepřipouštějí. Místo akademické pudy, kde má být člověk veden na cestu poznání, k otevřenosti, intelektuálnímu nadhledu a nobilese, nacházíme se v izolovaném světě inkvizitorské rádoobvyklé a myšlenkové perverze. Na intelektuálních jatkách. Typické pro tuto dobu je, že se nic neřeší, čeká se, až věci vyhnijí. Docent Brázda se opakovaně pokouší ovlivňovat senát, z jehož strany se alibisticky navrhuje diskuse o komunikaci. Ale tady není o čem diskutovat. Katedra (a možná nejen katedra...) do sebe vpouští mravní bahno a totalitní tíseň. A naivně si myslí, že to navenek nebude cítit a vidět. Už je.

Další vývoj je především v rukou představitelů fakultního senátu a vedení fakulty. Podaří se překročit stín zaběhaných mocenských stereotypů a strachu? Začne se jednat ku prospěchu všech zúčastněných, s ochotou ke kompromisu a se vzájemným respektem, nikoli skrze rigidní byrokratismus a zahánění slabších do kouta? Pokud ano, bylo by to ku prospěchu nejen katedry filosofie, ale celé fakulty.

Autor je publicista a hudební redaktor.

Josef Holcman

Vrah je nevinen

Pišu do novin, do kterých jsem nikdy nepsal. Nikdo do nich ještě nepsal. Takže historická chvíle? Jaké to budou noviny? Myslím, že budou buď kulturní, nebo noviny – tak už to dnes chodí. Do novin se mně psát už nechce. Má moje jméno být položeno vedle titulků, které záměrně matou čtenáře? Skoro denně (kromě neděle) se nad novinami vztekám a tise nadávám. Jejich autorita slábne. Čím víc je v nich vražd, požárů, nevěř či havárií, tím nižší kulturní úroveň.

Novináři se hájí svobodou slova, a přitom denně svými definitivními a klamnými výroky drtí svobodu konkrétních občanů slovy překroucenými a neověřenými. Tak si říkám, že ty odpovědnosti, zejména z titulků, si budu zapisovat a jednou o nich podám zdrcující zprávu. Ale komu? Nějakým kulturním novinám?

Nebudu dnes psát o tom, že díky práci novinářů je odhalována korupce, politické a finanční machinace, a že skutečně demokracii hlídají. To by mělo být jejich povinností i chlebem. Chci pouze říct, že těch deset minut denně, kdy se (o)trávím novinami, se ocitám znovu v totalitě. Mediální. Žádoucími zprávami jsou takové a jim podobné:

Překupník, který si říká podnikatel, rozseká hlavu svému kumpánovi, okrade ho o ukradené zboží a zakope v lese. Jeho otec tvrdí, že je nevinen. Dva malé syny mu vozí na Mírov a ti tatínka stále milují. Posílají vrahovi dopisy a kreslí pro něj obrázky.

Nebo manžel zaškrtní manželku a pak se ve vazbě oběsí na prostěradle, natrhaném a spleteném v provaz. Jeho sestra prohlásí: ale proč to Milánek udělal, však po půlce trestu by ho pustili a mohl ty dvě děcka vychovávat. Je pěkné, když se rodiče

zastávají svých dětí a když příbuzní hájí svoji krev. A dokonce se to dá i pochopit.

Když to dělají média, je to smutné. A nebezpečné. Spekuluji, dovozují, blábolí. Pletou se do cizí práce. Novináři nejsou ochotni kopírovat skutečnost a podávat o ní zprávu, ale za každou cenu ji chtějí tvořit. Bez námahy a po telefonu. Z jakého důvodu? Mám spekulovat tak jako oni? Chtějí se proslavit? Zaujmout vydavatele? Být nejčtenější? Vydělat? Ale to jsou motivy, které se s klasickou novinářskou praxí míjejí. Není to defenestrace novinářského řemesla? Není. Charles Baudelaire napsal někdy před sto padesáti lety v době, o které si myslíme, že byla z tohoto pohledu slušnou: „Každé noviny jsou snůškou hrůz. Války, krádeže, podvody, mučení, zločiny vznešených, zločiny národů, zločiny podivínů, zkrátka úplná opilost univerzální krutosti. A tímto odporným aperitivem civilizovaný člověk zahajuje svou snídani každé ráno. Nechápu, jak se umytou rukou může dotknout novin, aniž se zachvěje hnusem.“

Jeden z posledních případů: opilec a domácí několikrát rozvedený tyran, prostríhal plot a vlezl do firmy, od níž dostal výpověď pro opakované hrubé porušení pracovní kázně. Firmu, která nepropouští, ale zaměstnance přijímá, pracuje na čtyři směny. U sebe měl jakousi střelnou zbraň. Vyhledal majitele a na nádvoří do něj napálil čtyři rány. Potom šel na poradu vedení společnosti a výrobního ředitele zastřelil zezadu ranou do hlavy. V rámci posledního soudu pak odstřelil sám sebe. Promyšlená akce.

Co na to celostátní tisk, třeba Blesk a MF Dnes? První obětí krize! Vyhodili ho, tak se šel pomstít. Zbraň držel legálně. Na práci byl odborník. Šéf mu dělal naschvaly. Přehazoval mu směny. Vyhazov ho musel sebrat. Práce pro něj byla hodně

důležitá. Byl schopný a v kolektivu oblíbený, síkovaný. Šikanovali ho – vedoucí mu přiděloval služby i o víkendech, přestože věděl, že o sobotách a nedělích pracovat nechtl.

To jsou, prosím, autentické výroky novinářských mozků. Vlastně je škoda, že vrah nepřežil, možná by za existence tolika polehčujících okolností, které novináři strkají kriminalistům i soudcům pod nos, dostal podmínku nebo trest veřejně prospěšných prací. Pak by dával rozhovory o uslechtilých motivech svého činu nebo by dokonce napsal za pomoci nějakého novináře bestseller, to je teď moderní.

Ani slovo o tom, že i kdyby byl bývalý zaměstnanec desetkrát šikanovaný, tak neměl právo někoho střílet. Ani věta o tom, že s hospodářskou krizí to nemá nic společného. Že vrah nechodil do práce, pil, pořídil si pistoli, byl agresivní ve svých projevech k několika manželkám, to je záměrně v pozadí. Šlapat po oběti, která se nemůže bránit – jak je to vzrušující. Hanba, páni novináři! Využíváte nízkých lidských pudů a toho, že lidé se rádi bojí; toho, že čím všednější člověk, tím víc věří novinám. Což ale mimo jiné znamená, že obsahem a úrovní novin nejsou vinní novináři či vydavatelé. Tím jsme vinní my, kteří je kupujeme, a tak sami sebe vraždíme.

Důsledek tohoto extrému není nepodobný tomu, který formoval názor na média před dvaceti lety: nevěřili jsme jim. Pohrdali jsme jimi, vysmívali se jim a kupovali je jenom proto, že stály padesát haléřů. Ptám se, proč je kupujeme dnes, když toaletního papíru je už dost? Mým snem je přestat číst noviny. Tak proč do nich píšu? Mám to vám, co je čistě nepřestáváte, vysvětlovat? Nebylo by lepší, kdyby si každý z nás začal psát noviny vlastní? Kulturnější?

Autor je spisovatel a soudce.

pokračování ze strany 1

zemědělský dělník, protože o uprchlíky nikdo nestál. Mohl jsem se stát Američanem; celé prostředí mě tlačilo, abych se jím stal. Vědomě jsem se rozhodl, že chci být Čech. Ale na dálku to bylo obtížné. Musel jsem si stále klást otázku, k čemu se hlásím, když říkám, že jsem Čech. Nešlo mi o české reálie. Otázkou mi bylo, co je ta myšlenka, ke které se hlásím. Jako filosof jsem se ji snažil vysledovat v historickém vývoji.

Velký cynik Ivan Sviták o vás řekl, že jste tak hodný a v exilu jim hraje T. G. Masaryka. Jsou nějaké další identifikační postavy, které by se daly hrát nebo se do nich dalo převléknout?

Rozhodně jsem se nesnažil něco hrát. Ale nezapomeňte, že v padesátých a šedesátých letech jsme nemohli čerpat z ničeho jiného než z obrozenecké tradice, která vyvrcholila Masarykem. Pro mě osobně je druhým referenčním bodem Edmund Husserl. Prostějovský rodák, z židovské rodiny, německého jazyka, s velmi pozitivním vztahem k Čechům a české zemi. Chtěl dokonce v roce 1935 emigrovat do Československa. Beneš se mu snažil zařídit alespoň soukromou profesuru, protože nechtěl moc dráždit Berlín. Husserl prý řekl, že celý život byl státním profesorem. Nechtěl být najednou zaměstnancem. Byl už velmi nemocný, stejně by ke stěhování už nedošlo. Husserl mi poskytl filosofické základy. Oslovili mě i čeští pozitivisté, přestože s nimi nesouhlasím, a samozřejmě Emanuel Rádl. První filosofický text, který jsem četl v češtině kromě Masaryka, byly Rádlovy Dějiny filosofie. Když jsem přečetl první kapitolu prvního dílu, kde hovoří o filosofii jako o programu na proměnu světa, věděl jsem, že tam patřím.

filosofii. Nebo chcete-li to podle Hegela, je zde dialektika myšlenky a hmoty.

Zabydluje se filosofie u něčeho, čemu se ze zvyku, ale u vás možná ne tak docela ze zvyku, říká národ?

Národ je velice moderní pojem. Začátky najdeme v patnáctém a šestnáctém století ve Francii a Anglii, ale také u nás, což doložil profesor Šmahel ve své knize Idea národa v době husitské. Baroko pro národ nemá pochopení, ale v 19. století mluvíme zas o národě, díky osvícenství a romantismu. Nejprve byla populace lidí, kteří měli něco společného. Až myšlenka národa z nich udělala národ v moderním smyslu. Velmi pěkně to popisuje kniha profesora Hrocha Na prahu národní existence. Na počátku je myšlenka národa, ta dává formu beztvárné hmotě lidí, kteří mluví určitým jazykem, mají určité zvyklosti, vzpomínky a naděje.

Ve své knize pracujete s filosofií také jako se silou, která formuje. Přesto jste mluvil o Edmundu Husserlovi, který dost čistě teoretizuje.

Ne každý můžeme dělat všechno. Nikdo není filosofie sám o sobě. Husserl si zvolil určitý teoretický úsek práce. Takovou dělbu práce uznávám. I když i v Husserlově případě mě zaujala jeho Vídeňská přednáška, kde hovoří velmi konkrétně, dalo by se říci, že vstupuje do světa.

Takže i Husserl spolukonstituuje český prostor, který se skládá z živých lidí, z krajiny, ze spousty motivů, které ve vaší knize najdeme?

Ano, ač sám bych to tak neřekl. Husserl mě naučil určitému způsobu myšlení. Naučil mě chápat filosofii jako přístup k myšlení, který

začne číst až od čtvrté kapitoly. Souvisí to se skutečností, že novodobým národem jsme asi jen 200 let. V první polovině to byla práce myšlenková. Rakousko se postaralo o externalitu, my jsme mohli debatovat o smyslu českých dějin, ale nemuseli jsme je tvořit. Pak najednou báb a Rakousko se rozpadlo. Do ustavování naší totožnosti vstupují dějiny. Ve druhé části píší o tom, jak se filosofie prolínala s různými nárazy dějin. V první části zkoumám, jak myšlení utvářelo svou strukturu smyslu.

Český Němec by první část, kterou nazýváte myšlenkovou, označil za státoprávní fikci, kterou Češi používají, protože je pro ně výhodná, a používají ji jako instrument.

To by český Němec měl v jistém smyslu pravdu. Ztratili jsme externalitu národního soužití, i symbolické: poslední císař se nenechal korunovat českým králem. Obrození je muselo budovat znovu a čerpat ze dvou zdrojů. Z rozdílu mezi historickým a přirozeným právem. Český Němec by o historických právech řekl, že dávno vyhasla. Na druhé straně byl národ jako kulturní skutečnost. Ta vyhasla opravdu. Z myšlenek osvícenství doplněných romantismem obrození vytvářeli kulturní realitu nezávislou na státoprávním rámci. Lidé jako Palacký, i Masaryk do roku 1913, byli připraveni přijmout rakouský státoprávní rámec po sociální přeměně, ale šlo jim o vytvoření národa v moderním smyslu jako svébytného kulturního společenství. Jeho sounáležitost závisí na sdílených vzpomínkách, sdílených reáliích a sdílených nadějích. Masaryk nebudoval stát, ale národ.

Slyšel jsem polský názor, že saháme po kulturní totožnosti vždycky, když se chceme vyhnout politickému střetu. Kritika mířila k naší opozici po roce 1968. Prý jsme se nejraději bavili někde v bytech. Není to zvyk z 19. století?

V devatenáctém století bojovat politicky? To je fráze. Měli jsme se zúčastnit parlamentních jednání, souhlasím i s tím, že česká politika po rakousko-uherském vyrovnání byla krátkozraká. Ale celkově platí, že dokud tu bylo Rakousko, bylo hlavním úkolem vytvořit podstatu národa. Když se podívám na disent, je to podobné. Měli jsme stát, nelibil se nám. Měli jsme tu tanky. To není alibismus, to je realita. Disent se možná nevěnoval systematicky osvětě, tedy budování národa. Nemožu posoudit, nežil jsem tady. V debatě s Poláky bych ale řekl, že jsme potřebovali budovat podstatu národa, ne jeho státoprávní formu. A to i po Mnichovu a srpnu. Je to realistický přístup.

Kdybychom se podstatu národa, což zní strašně abstraktně, zabývali jako dětskou skládačkou, co jsou komponenty?

Chcete to na dětské úrovni? Výborně. Dali bychom jim čist Jiráskova a Raise, Klostermana, dali bychom jim něco z českých vzpomínek a přimíchali pár vzpomínek trpkých. Gymnazistům bych přidal básně, které vycházely v Lidových novinách v roce 1938. Za druhé bych jim dal českou realitu, zemi a jazyk. Jak to s nimi vypadá a o čem zde usilujeme? Řekli jsme, že nechceme, co jsme měli. Co chceme místo toho? Nestačí nálepky jako kapitalismus či komunismus. Co byste chtěli číst v novinách? Všimněte si ekologie, všimněte si, jak zoufalou češtinou se mluví i píše. Pak bych se zeptal, čeho chceme dosáhnout? Co chceme v Evropě? Hovořil bych o svobodě, rovnosti, o sociální spravedlnosti. Z toho bych sestavil národní totožnost. Jak už jsem řekl – ze společných vzpomínek, společné reality a společných nadějí. Toto je verze pro děti, pro studenty filosofické fakulty bych napsal knihu Domov a dálava. Zas bych se pokusil převyprávět český příběh.

Česká totožnost musí být zakotvena v přemýšlení o české totožnosti. Jde o kulturní totožnost, kterou naše dějiny ztělesňují, která je mnohotvárná, a přesto má dialektickou jednotu. Možná by se dalo říci dialogickou jednotu, protože dialektika platí jako sprosté slovo. Pro mě ne. Jde mi o pocit sounáleženosti. Pojem kulturní společenství v sobě má i potřebu zapojit se do kulturního společenství evropského. Národ má tendenci vymezovat se vůči jiným národům, o kulturním společenství to neplatí, ono navazuje na širší kulturní souvislosti. Evropa je dnes

ono Rakousko, o kterém snil Palacký a jak by je přetvořil Masaryk. Proto mohou být obrozenecky vlastenecký Čech a zároveň přesvědčený Evropan.

Když se vrátíme k filosofii, vtělení a navíc české, jak se dá poznat mezi jinými?

Německá filosofie se obrací na poměrně úzký okruh odborných čtenářů, česká se pokouší oslovovat širokou čtenářskou obec. I já, kdybych psal jen pro filosofickou obec, což někdy dělám, měl bych asi osm set potenciálních čtenářů. Jestliže chci mít širší čtenářskou obec, musí být to, co píší, srozumitelné lidem s humanitním vzděláním, kteří nedělají filosofii, ale také lidem, kteří humanitní vzdělání nemají, ale jsou si vědomi, že žijí jako občané. Na české filosofii se mi líbí, že je demokratická, zaměřená na širší čtenářský okruh, i když se zabývá velmi abstraktními náměty. Dělal to Masaryk, Rádl, Machovec, v momentech své velikosti Patočka. Patočka ve své knize O smyslu dneška hovoří o tom, jak z našich dějin vzniká sociální rozměr. Tento národ byl vždy schopen soucítění v nejlepší smyslu. Na druhé straně nacházíme moment kritické reflexe. Česká filosofie zůstává zakotvená v životě, reflektuje jej i řeší. O to se také sám snažím. Je zde znát primát praktického rozumu. Základní pak zůstává otázka dobra a zla.

Jak to, že v českých pohádkách nikdy zlo nezamordují, vždy jen zaženou?

Protože české pohádky jsou moudré. Nemožu porazit nepřitele, který je ve mně. České pohádky chápou, že to, čemu říkáme zlo, není nějaký ďábel. Čeští čerti jsou služebníci Pána, kteří straší lidi, aby byli dobří. Zlo se nedá rozdrtit. Není to něco externího. Proto nebylo možné vyřešit problematiku roku 1989 tím, že bychom pověsili komunisty na lucerňu. Což někteří naši nadšení demokraté chtěli udělat. To, vůči čemu jsme se bouřili, je také v nás, proto potřebujeme vytvořit spravedlivější uspořádání, ne potlačit nepřitele. České pohádky se snaží vytvořit situaci pro dobro.

Mluvil jste o primátu praktického rozumu, můžeme ho propojit s nadějí, popřípadě s příklady pro vlastní děti?

V případě praktického rozumu nemám na mysli užitek rozumu. Praktický rozum vidí v parametrech dobrého a zlého, záhodného a nezáhodného jako v parametrech základních. Proto tvrdím, že české myšlení neztrácí své zakotvení v životě. V jeho potřebách, v jeho problémech. Praktický rozum užívám v Kantově smyslu. Nadějí v našich dějinách bych hledal ve faktu, že jsme se nikdy nerozpoltili na teoretiky bez života a dříče bez ideálů. Naši dělníci mívali poličky knížek. Byli jsme vždy pracující inteligence. Inteligence, která se snaží něco vytvořit. A žijeme v národě, který prokázal schopnost sebeobnovy.

„Ne, nemám za to, že se myšlenka národa českého změnila, ostatně ani mezi nastupující generací. Chceme-li vůbec zůstat národem, společenstvím poutníků dějinami, které váže určité kulturní povědomí, nejen náhoda země či jazyka, potřebujeme zůstat společenstvím, které se zamýšlí na smyslem svého žití a bytí a hlásí se k myšlenkám svobody a důstojnosti, sociální spravedlnosti a lásky k vlasti, jazyku a kulturnímu dědictví. To patří k pravidlům na cestě, kterou kráčíme. Platí to o to víc, čím víc jsme doma také v Evropě a ve světě. Když našo totožnost nevynecháme ostatní drát, můžeme si ji zachovat jen závazkem ideálu, který nepodléhá ani ostatnému drátu, ani zlaté kleci sprostého věku.“

Kniha Domov a dálava shrnuje autorovo celoživotní zamýšlení nad českou kulturní totožností: Co to znamená být Čech? Má to ještě nějaký smysl? Na pozadí historického vývoje autor sleduje ve čtivém textu vývoj českého myšlení a proměny chápání národní identity.

*Erazim Kohák: Domov a dálava
Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení
Filosofie, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, Praha 2009*

Kresba Aleš Čuma

U vašich textů mám vždy pocit, že nejsou jen filosofické, že je v nich velká obrazivost. Nacházím tam ozvuky krajiny, vizuální odkazy, ve vaší poslední knize i politické aktualizace. Jak bylo možné být Čechem v Americe bez vizuálních podnětů?

Hodně jsem četl. Mnoho mých vizuálních podnětů je zprostředkováno českou literaturou. Česká literatura se laská s touto zemí. Říkáte, že to není jen filosofické. Já ale tvrdím, že právě toto je filosofické. Kdybych použil křesťanskou metaforu – když Pánbůh chce oslovit člověka, nemůže být jen Slovo. Křesťané říkají, že na počátku bylo Slovo, ale to Slovo se muselo stát tělem. Filosofie musí mít tu odvahu stát se také reálií. Samozřejmě je to riskantní. Kristus Pán zjistil, jak riskantní je stát se člověkem. Jakmile filosofie vstoupí do světa, stává se opravdovou a ohroženou. Proto si myslím, že filosofie pouze na teoretické úrovni je ještě nevtělenou, ne-sktečnou

se zabývá strukturami smyslu. Všimát si způsobu bytí. Naučil mě hledat vstup do smyslu. Poskytuje mi nástroje, způsob myšlení, který já pak naplňuji svými českými reáliemi. Masaryk už patří k oněm reáliím.

Mluvíme tedy o českém prostoru smyslu, o specificky českém způsobu, jak Češi prostor zabydlují, ustavují, kódují, čím se při tom řídí a jak o tom dávají zprávu dál?

Právě tímto mluvíme o tom, jak ustavují prostor. Je to metafora, na kterou nejsem zvyklý, ale je správná. Já bych řekl, že se zabývám otázkou, jak se zde ustavuje společenství, které si je vědomé sounáležitosti. Jak se z populace nově osvobozených sedláků ustavilo společenství, které se vnímá jako společenství sounáleženosti, něčím vedené. Moje kniha má dvě části. Předpokládám, že čtenáři, kteří se zabývají filosofií, přečtou první čtyři kapitoly a pak prolustují zbytek. Nefilosofický čtenář

Alena Wagnerová

MY V NĚMECKÉM POHLEDU

Naše cesta do Evropy – ať už se nám to líbí nebo ne – vede přes Německo.

Němci jsou našimi sousedy, jsou nám kulturně blízcí, pojí nás s nimi staleté stýkání a potýkání a mají o nás z národů západní části dřívější rozdělené Evropy také největší zájem. A jsou jedním z hospodářsky i politicky nejsilnějších států v EU. Je to cesta přes Německo sjednocené, ale přece jen s patrným „švem“ rozdílných životních zkušeností čtyřiceti let života v různých společenských systémech, který si lidé dnes v Německu v sobě nesou a který předávají svou denní praxí, reakcemi a postoji, byť v oslabené podobě, i svým dětem.

Tato různá zkušenost se odráží i v německém vztahu k nám. Ne v oficiální politické rovině, která je výrazně dominována bývalým Německem západním – s poválečnými dějinami Německa se tu často zachází, jako kdyby to byly jen dějiny Spolkové republiky a ne také NDR, ale právě v oněch více neformálních vrstvách často náhodných zkušeností, impresí, nálad a vlivů, které se stávají veřejným míněním, nebo do něho alespoň pronikají.

DVĚ NĚMECKÉ ZKUŠENOSTI

Vztah bývalých východních Němců k nám je neproblematický a vysloveně pozitivně konotován. Máme s nimi společnou zkušenost života v socialismu, víme, tak říkájíc, o čem je řeč, ať už jde o socialismus nebo nový kapitalismus. (I kancléřka Angela Merkelová si mimochodem tuto sympatii vůči nám v sobě nese. Na druhé straně ovšem její pracovnu zdobí portrét Konráda Adenauera, s nímž ji historicky a socializačně nepojí vůbec nic.) Ale také znalost české literatury a kultury je pro ně něčím běžným a samozřejmým.

Znalost československých reálií od zeměpisných až po kulturní byla v západním Německu v období jeho tzv. restaurace, které trvalo prakticky až do druhé poloviny šedesátých let, jen velmi fragmentární, ba téměř nulová. Pro tamní Němce to byla země ve východním bloku, o níž ve veřejném mínění existovala směsice představ, dohadů, předsudků a klíšé, z nichž některé, jako třeba pojem Zlatá Praha a řeč o Češích, kterým se za války výborně dařilo, pocházely ještě z doby okupace. Cílem cest a zájezdů byla v té době téměř výlučně Praha, vnímaná především jako staré říšské město nedotčené válkou, v němž byla – jak

němečtí průvodci, ale nejen oni, rádi zdůrazňovali – založena první německá univerzita. Základní změnu tohoto stavu nevědomosti a nezájmu přinesl až rok 1968, kdy se v souvislosti s Pražským jarem a zvláště jeho násilným koncem zvedla první vysoká vlna zájmu o Československo. I když tento zájem na počátku sedmdesátých let znovu poklesl, ustálil se přece jen na o něco vyšší úrovni než před tím. K tomu ovšem významnou měrou přispěli i čeští emigranti po roce 1968, z nichž, jak se odhaduje, asi šedesát pět tisíc našlo ve Spolkové republice nejen azyl, ale i dobré možnosti uplatnění a nový domov.

DVĚ STRANY SUDETONĚMECKÉ MINCE

Vedle příslušníků levice, kteří se o země východního bloku zajímali hlavně z politických důvodů, disponovala hlubšími zkušenostmi a znalostmi o Československu prakticky jediná skupina obyvatel západního Německa: naši odsunutí němečtí krajané neboli sudetští Němci. Se svými přibližně dvěma miliony příslušníků a pozicemi, které ve strukturách německé státní správy zaujali, nebyli především v Bavorsku nevýznamnou společenskou skupinou. Pro jejich přijetí německou společností bylo velmi důležité získat na svou stranu veřejné mínění a status nevinných obětí českého bezpráví a nacionalismu. Že většina sudetoněmeckých předáků měla hnědou minulost, to nehrálo v západním Německu, v němž až do šedesátých let jak v justici, tak na nejvyšších místech ve státě působila řada bývalých nacistů, podstatnou roli. Sudetoněmecká znalost světa za železnou oponou, jejich svědectví o tom, jací ti Češi vlastně jsou, se ovšem výborně hodily do zbrojnice argumentů studené války a k vytváření záporného negativního obrazu země východního bloku v ideologickém boji obou systémů. Za těchto příznivých podmínek se sudetoněmecké výkladové schéma dějin stalo jakousi fakultativní součástí západoněmeckého veřejného mínění a součástí stanovisek konzervativních politiků. Po roce 1989, a především po vstupu České republiky do EU, ztratily tyto výkladové stereotypy o první republice jako žaláři německé menšiny zbažené práva na sebeurčení, která proto usilovala o návrat do říše a byla Hitlerem podvedena, svou působivost, ale ze světa ještě

stále nevymizely. Stojí například dodnes v cestě snaze etablovat v německé historické paměti i ty jiné sudetské Němce, kteří stáli na straně ohrožené republiky, bránili ji proti svým zfanatizovaným soukmenovcům a po záboru za to zaplatili vysokou cenu, aniž se jim za to po válce dostalo z české strany uznání. Projekt dokumentace jejich osudů iniciovaný českou vládou v roce 2005 tu – dosud – nedosáhl žádné hlubší a podstatnější odezvy.

NA CESTĚ K PRESTIŽI

Vznik Charty 77 s sebou přinesl další vlnu zájmu o Československo a od té doby už tento zájem sice velmi pomalu, ale kontinuálně rostl. Události kolem české a slovenské občanské opozice byly médiem i veřejností sledovány se značným zájmem a sympatiemi. A dá se bez přehánění říct, že v západním Německu tehdy lidé o aktivitách občanské opozice věděli víc a měli o ně větší zájem než lidé v Československu. Do středu veřejného zájmu se ve Spolkové republice stále víc dostávala osobnost Václava Havla, který už před rokem 1968 jako dramatik nebyl na Západě zcela neznámý a kolem něhož se, tak říkajíc, stále něco dělo. Tato jeho popularita vyvrcholila udělením Mírové ceny německých knihkupců 16. října 1989, tedy v době, kdy rozpad východního bloku byl už jen otázkou času. Rozhodnutí poroty padlo ovšem už na jaře, kdy se tento vývoj, stejně jako exodus z NDR a obležení pražského velvyslanectví, ještě nedal předpokládat.

Sametovou revolucí si Československo získalo v NSR nesmírnou prestiž. Byla ovšem do značné míry spojena s osobností Václava Havla, který se tu po svém vstupu na politickou scénu těšil až nekritické popularitě. Další plus pro nás znamenalo i násilné rozdělení Československa na pozadí nesmírně brutálního a krvavého konfliktu v bývalé Jugoslávii. Do Evropy jsme se tedy v každém případě vraceli spíš se štítem než na štítě. Protektorskému vztahu – nejen – německých poradců všeho druhu, kteří se začali hrnout do země, ani pokusům využít postsocialistické země jako odkladiště přebytečného zboží, odpadků a výrobních postupů, které už v Německu byly zakázány, jsme ovšem neušli ani my. Jakkoliv tu šlo spíš o ekonomii než přímo o politiku a veřejné mínění, přece jen se ukázalo, do jaké míry se východní a západní Evropa

během čtyřicetileté existence železné opony od sebe odcizily a znalost reálií byla nahrazena předsudky, funkčně zakořeněnými v dobách studené války. Ukázalo se to například i v boji, který česká strana musela v jednáních o odškodnění svést o uznání statusu nuceně nasazených Čechů, kteří za války pracovali v říši. Součástí stereotypu o tom, jak se Čechům za okupace dobře dařilo, bylo totiž i to, že v říši pracovali dobrovolně a snad i rádi.

HRA NA TENKÉM LEDĚ

S počátkem jednání o vstupu do EU v druhé polovině devadesátých let dochází v německém vztahu k České republice k zajímavé změně: přestává být brána jako mladší bratr, kterému je třeba mnohé vysvětlit, ale jako partner, kterého je třeba na členství v evropském společenství připravit. V této době také začíná proces objevování východní Evropy jako součásti evropského kulturního dědictví. Konec Havlova druhého funkčního období a jeho odchod – jako v Německu vnímaného symbolického garanta dobrých vztahů – z funkce v roce 2003 proto znamená v posuzování České republiky v Německu určitý uzlový bod. Jako by se teprve teď otevřel pohled na nedostatky a problémy, které tíží českou současnost a které ovšem i on sám podcenil. V tomto smyslu lze říci, že prestiž České republiky v očích Německa, ale i Evropy, přibližně od roku 2003 kontinuálně klesá. Úpadek politické kultury je dnes jistě zřetelný v celé Evropě.

Jestliže české prezidentství EU bylo v Německu hodnoceno velmi různě od naprostého propadu až po určité uznání, pak opožděnou, nesmyslnou a nevčasnou obstrukcí prezidenta Klause při podpisu Lisabonské smlouvy jsme v očích Německa i Evropy – po předchozích Klausových klimatologických a jiných exkurzích – klesli na úroveň banánové republiky. A to je pro naši pozici v Evropě právě jako malého státu velmi nebezpečné. Jde tu totiž o víc než jen naše postavení v EU. Ztrátou naší vážnosti se znehodnocuje i politický přínos oné demokracie zdola, kterou znamenala opoziční občanská hnutí ve východní Evropě, mezi nimi i Charta 77 a naše sametová revoluce. A tento přínos je pro budoucnost skutečně demokraticky ustavené Evropské unie rovnoprávných kulturně různých národů a států naprosto zásadní.

Autorka je spisovatelka a publicistka. V centru její publikační činnosti stojí Střední Evropa a česko-německé vztahy.

Ladislava Chateau

JAZYK NÁSILÍ A FYZICKÉ SÍLY

Sebelépe míněný boj končí po nějaké době v jednostrannosti a ztrátě rozlišování, která je smrtelná pro ideály, kvůli nimž je veden.

Z32 je identifikační známka vojáka sloužícího v armádě Tsahal a zároveň název filmu ve světě oceňovaného izraelského dokumentaristy Aviho Mograbího. V jeho zemi vyvolal film značný rozruch, takže byl nakonec stažen z programu; cenzura se ho snažila osekát, požadovala dokonce vyškrtnout několik pasáží z definitivní verze. V Tel Avivu byl údajně promítán jen pro média, velký úspěch však sklídl na mezinárodním filmovém festivalu v Benátkách, stejně jako letos na podzim ve Varšavě.

Film začíná skepticky. Hlavní hrdina svědčí na kameru o odvetné operaci, které se zúčastnil a jejímž cílem bylo pomstít smrt několika izraelských vojáků; jednotka napadla šest Palestinců a na místě chladnokrevně dva z nich zabila, ačkoli se smrti jejich druhů neměli nic společného – nevinné, neozbrojené civilisty. Tragédie se stala v době druhé intifady, která vypukla v roce 2000 a k níž nepochybně přispěla Šaronova arogantní politika.

Nikoli ojedinělí izraelští intelektuálové hovoří o šaronzaci, zhrubnutí společnosti; provokace se znásobily, pět tisíc kolonistů pod ochranou téměř stejného počtu vojáků dál pokračovalo v kolonizaci palestinských území. Ve filmu mladík zpočátku vnímá zabíjení nevinných obětí jako splnění rozkazu, povinnost, a žádnou vinu necítí. Všechno jde rychle, uběhne jen pár minut, než člověk vůbec pochopí, co se stalo, je to pryč, plyne z jeho vyprávění. Člověku je špatně od žaludku, když ho poslouchá. O oběti, kterou zabijí izraelští vojáci, se na stránkách tisku většinou čte, že zemřela na následky zranění, jak nejjednoduše zdůraznil známý izraelský novinář Gideon Lévy. Škoda, že média, česká nevyjímaje, zcela opomíjejí názory izraelských myslitelů, kteří už po dlouhou dobu ostře kritizují politické praktiky, například spisovatelů Davida Grossmana, Amoze Oze, nebo i Avrama B. Jehošuy, jehož kniha Milenec letos vyšla v českém překladu,

ale i historika a advokáta Ilana Pappé nebo religionisty Aviada Kleinberga, stejně tak i profesora Šlomo Sanda z univerzity v Tel-Avivu, vesměs intelektuálů, kteří jsou v Izraeli považováni za palestino-fily.

Teprve v průběhu natáčení Z32, v dialogu se svou přítelkyní, která odmítá přijmout vojenskou logiku zabíjení, si mladý muž postupně s ohromením uvědomuje, co udělal, a zjišťuje, že je vlastně vrah... Avi Mograbí ve svém díle poskytl dva odlišné pohledy na jednu událost: celý film je tak tázáním po otázce svědomí, viny a trestu. Ten mladý muž není monstrem, je to tragický hrdina, říká Avi Mograbí v rozhovoru pro L'Humanité z 18. února letošního roku, a na jiném místě dodává: „Je zarmocující, že moje filmy s politickým podtextem nenacházejí žádnou odezvu na politické scéně, v debatách. Ještě před dvaceti třiceti lety se intelektuálové v Izraeli těšili značné prestiží, ale dnes nemají žádnou významnou úlohu: politika je nerozlučně

propojena s mocí – intelektuálové jsou mimo... V každé válce se uplatňují stejné metody: vymývání mozků, jen aby se člověk proměnil ve vražednou mašinu; armáda státu nezabíjí nevinné, to činí jen teroristé a mafiáni“. Avi Mograbí mimo jiné porušil přísné tabu, neboť slovo terorismus se většinou v médiích používá výhradně pro palestinskou stranu konfliktu. Z32 však podává nezvratný důkaz, že armáda Tsahal se uchyluje ke stejným praktikám. Mograbí v rozhovoru dále připomíná, že každé dítě je v Izraeli vedeno především k tomu, aby bránilo svou zem, obklíčenou nepřáteli. Školský systém, tvrdí dokumentarista, toto přesvědčení jen upevňuje. Tvůrce ve svém filmu jasně naznačuje, že v není nikdo, kdo by se podobnými zločiny zabýval. Mograbí k tomu dodává: když se kluk vrátí a řekne doma, co spáchal, tak rodiče mnoho nezmožou. Když nebudou souhlasit, tak se octnou v pasti. Mají ho udat? A komu? A za pokračování na straně 11

Stanislav Komárek

DVACET LET POTÉ – PORTMANN V ČECHÁCH

Osudy myšlenkových směrů, jež se snaží obohatit člověka o komplexnější vnímání skutečnosti a naučit jej přistupovat k přírodě pokorněji, než činí současná dobová věda, jsou nelehké. Ale v demokracii je nelze našťestí vymýt.

Po revoluci roku 1989 se staly Čechy jedním z nejvýznamnějších středisek pěstování myšlenkového odkazu neortodoxního švýcarského biologa Adolfa Portmanna. Pozornost se tu na něj ovšem upřela už dlouho předtím. Pokud je z ústního podání známo, na Portmannovo dílo u nás jako první pokázal filosof a psycholog Jiří Němec, jedna z klíčových postav disentu šedesátých až osmdesátých let a českého intelektuálního života této éry vůbec (krom toho pobývali u Portmanna v šedesátých letech na stáži i dva čeští zoologové, kratší dobu Zdeněk Veselovský a delší Leo Sigmund, jako studenti teologie byli v roce 1947 Portmannem coby rektorem imatrikulováni Jan Milíč Lochman a Jan Heller – později u něj konali i zkoušku z antropologie – a J. M. Lochmanovi, v době Portmannovy smrti basilejskému rektoru, připadla povinnost mluvit nad jeho rakví).

Jiří Němec neprosil ani tak rozsahem svého díla, jako spíše neobyčejnou sečtělostí a zcela nepředstavitelným přehledem v odborné literatuře (ve Vídni, kde jsme spolu v osmdesátých letech vedli místní odbočku české Společnosti pro vědy a umění, jsem měl možnost jeho přesné citace stránek z paměti často obdivovat). Zasadil se o to, že Zdeněk Neubauer a Václav Benda přeložili do češtiny knihu *Neue Wege der Biologie*, která „vyšla“ v několika málo strojopisných exemplářích a dnes je vzácnou bibliofilii, pod názvem *O nové horizonty v biologii* jako svazek 73 v edici *Expedice Olgy Havlové*. Tento samizdat, který se mi roku 1980 dostal na jedinou noc do rukou, stačil spolu s jednou dvouhodinovou přednáškou Zdeňka Neubauera (snad na podzim 1979) zcela změnit moji životní trajektorii. Představ, že na Západě je provozována i taková biologie, kterou komunisté ve své všeobecné zhovadilosti zakazují,

mi od té doby nedávala spát – netušil jsem ovšem, že se jedná o fenomén téměř singulární, poslední okouzující květ mizející myšlenkové posloupnosti. Po revoluci roku 1989 se zdálo, že nově založená Katedra filosofie a dějin přírodních věd na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy se stane centrem, z něhož se portmannovská biologie rozšíří pokud ne celoplanetárně, tedy alespoň rozhodně středoevropsky. Jakkoli se dnes může podobný nápad zdát výstředním, tehdy se tak rozhodně nejevil: celoplanetární kolaps komunismu s jeho nepředstavitelným nahromaděním moci a výzbroje dával materiál k nejrozmanitějším očekáváním, z nichž ústup či zánik neodarwinismu dawkinsovsko-wilsonovského typu byl z těch relativně střízlivých a okrajových: když se podařilo zdolat medvěda, bohda se podaří ulovit i sysla... V celkové atmosféře skonání věku a dobových hesel o vítězství „pravdy a lásky nad lží a nenávistí“ se očekával nový začátek jaksi ve všem a celoevropsky, možná i celosvětově. Jakkoli portmannovská biologie budila v prvních letech neobyčejný zájem nejširších řad studentů a lokálně byla po řadu let rozšířenou a známou alternativou, byla postupně s naporováním společnosti na informačně-postindustriální západní civilizaci zatlačena do pozice okrajového a historizujícího proudu. Vzhledem k tomu, že německé filosofické a biologické myšlení vlastně již odumřelo, nemůže se „portmannismus“ napojit na nějaký obecně přístupný myšlenkový zdroj. Také podle logiky sociomorfního modelování v biologii lze téměř se strojovou jistotou očekávat, že chod přírody bude vysvětlován analogicky k chodu společnosti: co je konstitutivní pro společnost, musí být eo ipso konstitutivní i pro přírodu (při změně se hrouť jedno i druhé – struktura společnosti i její biologie). Podobně jako cílem občana je být informačně šířen prostřednictvím vědeckých citací, obrazovek a stránek ilustrovaných časopisů a internetu, je zcela analogicky cílem genu se šířit v maximálním počtu kopií (duha harmonie se pak nad světem opět klene, jak v přírodě, tak ve společnosti – motýlkové to dělají také tak a tudíž jednáme správně – jaksi nám uchází, že jsme si z obrovské samoobsluhy jeví vybrali právě to, co se nám hodilo, a ostatní zametli pod koberec). Kdo na tomto rejdní dostatečně neparticipuje, vlastně ani není, je mrtev už za živa; spjení s jinými, lidmi i geny, jsou čistě účelová k tomuto cíli. Tento zmodernizovaný odvar z Hobbese lze už dnes neustále slyšet i na informačních „kanálech“ pro lid typu *National Geographic* – zatímco dříve bylo lidu povoleno sledovat ošemetnou ladnost

lovícího geparda „an sich“, dnes k tomu dostane stále se v různých permutacích opakující výklad o válce genů, s pronikavostí, jaké nedocílily ani propagandy totalitních myšlenek. Ještě více je pro mne překvapením, že Portmannovo učení se neujalo ani v ekologických a ochranných kruzích, pro něž by se zdálo být svým zdůrazňováním „umělecké“ hodnoty a komponovanosti živých organismů mimořádně vhodným: nakonec kupodivu vždy argumentují dubiozním profitem z pralesa, nosorožce či řasy. Portmannovská biologie se neprosadila nepochybně také proto, že je příliš málo manipulativní (není to vědění, směřující k ovládnutí, Herrschaftswissen), ale svým šetrným a celostním přístupem vybízí spíše k nezasahování či kontemplaci (i environmentalistika a ochrana přírody je dnes neobyčejně manipulativní a plná intervencí: „to právě“ je třeba množit pandy velesofistikovanou asistovanou reprodukcí s dělením zárodku v raných stadiích, nikoli uvažovat o smyslu jejich kontrastní kresby).

Na osudu Portmannova učení jsem si s mimořádnou naléhavostí uvědomil, jak podoba společnosti fatálně determinuje podobu nauky o živém, která je v ní prováděna.

Autor je biolog a filosof přírodních věd.

Kresba Aleš Čuma

pokračování ze strany 10

co? A za jakou cenu? Morální základ pro ustavení soudu, který by podobné zločiny stíhal, není v izraelské společnosti dost silný, vyplývá ze slov Aviho Mograbího. Na otázku *L'Humanité*, jak se mu s mladíkem pracovalo, Avi Mograbí odpověděl: „Podivně. Po celou dobu natáčení jsem se sám sebe ptal, co to vlastně dělám; moje žena si nepřála, aby ten hoch překročil práh našeho domu, vídal jsem se s ním jinde, jinak. Láskyplný vztah mezi námi nevznikl, dohodli jsme se na svých rolích. Teď, když je film hotový, uvědomuji si, jak moje dílo jeho život poznamenalo; není mi to vůbec jedno.“ Na závěr Avi Mograbí říká: „Izraelská společnost je totálně zablokována. Během hrůzných událostí v Gaze si lidé mohli položit otázku: Co to činíme? Ale my nemluvíme společným jazykem. Mluvíme sami k sobě a jako jediní si i nasloucháme; mluvíme jazykem násilí a fyzické síly. Dialog a přátelství se vytratily.“

Autorka je překladatelka.

Film *Z32* byl na jaře rovněž uveden v Praze v rámci festivalu *Jeden svět*, bohužel pouze dvakrát, z čehož jednou za raního kurpění. Možná se však Avi Mograbí přece jen v něčem mýlí: v izraelské společnosti, tedy i v armádě, dochází ke změnám, k projevům nesouhlasu, ke kritice neblahých praktik; deník *Haarec* už v listopadu 2002 uvedl, že stoupá počet zběhů. Deník *Guardian* z 19. listopadu 2002 uvádí, že více než dva a půl tisíce vojáků ročně dezertuje nebo se o zběhnutí pokouší, a to v armádě malého státu, média uvádějí bezmála dvě stě tisíc vojáků! A revue *Kedma* z 24. října 2002 uveřejnila výsledky průzkumu: 25 procent Izraelců ve věku 18 až 29 let a 16 procent ve věku 30 až 39 let uvažuje o emigraci. A *Yediot Aharonot* z 20. července 2003 píše, že odchod z Izraele nabývá gigantických rozměrů. Komunikace jazykem násilí nese své zcela prokazatelné plody.

Z prací o Portmannovi či na portmannovská témata v českém jazyce či od českých autorů lze jmenovat zejména tyto:

Portmann Adolf: Nové cesty biologie (přel. V. Benda a Z. Neubauer). V: Ke 100. výročí narození Adolfa Portmanna (1897–1982). Scientia et Philosophia 7, 8. Praha, Jüza a Jüzová 1997.
Neubauer Zdeněk: O houbách. Meditace lesní či autobiologická. V: Laudatio Z. N., Sborník k padesátinám Zdeňka Neubauera (J. Dočkálová, ed.), Praha, CTS 1992.
Komárek Stanislav: Mimikry, aposematismus a příbuzné jevy. Praha, Dokořán 2002

(zejména kapitoly Povrch, skrytost, podobnost, příbuzenství, Celostní kresby a Portmannova koncepce).

Komárek Stanislav: Adolf Portmann (1897 až 1982) – k stému výročí narození. V: Hlavou dolů. Eseje o přírodě a společnosti. Praha, Dokořán 2006.
Stibral Karel: Darwin a estetika. Ke kontextu estetických názorů Charlese Darwina. Praha, P. Mervart 2006 (zejména kapitola Biologizující estetika, v témž svazku esej Karla Kleisnera: Biologické omalovánky aneb „Volte Portwina!“.

Milan Smrž

ZÁŘE A DÝM ČESKÉ ENERGETIKY

Čeští politici sázejí na jadernou energii, ačkoli její budoucnost je přinejmenším sporná.

Společné letošní výlety politických a energetických spíček potvrdily to, co se dlouho tuší. Energetika je páteří politiky a moci. Model demokracie, v němž ani po dvaceti letech není místo pro participativní složku, se analogicky odráží také v plánech a praxi české energetiky. Vydáme-li se z Prahy všemi směry, kromě východního, uvidíme vždy za hranicemi větrné elektrárny a fotovoltaické či termické panely na střechách i v těch nejzapadlejších vískách. Proč je tomu u nás jinak? Situace odráží český postoj k obnovitelným zdrojům a k ekologii vůbec. Kolem českých a moravských měst stojí desetitisíce nových a drahých domů, a na většině z nich není ani stopy po sluneční energetice. Manipulace veřejného mínění v oblasti energetické politiky a nízká úroveň znalosti obyvatelstva o alternativách přinesly své ovoce. V Čechách je v současné chvíli přes polovinu občanů pro jadernou energii, v Německu jen 4 %.

ZÁKONNÁ NORMA PRO OBNOVITELNÉ ZDROJE

Máme ale jedno pozitivum. Je to zákon na podporu výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů. Jeho předlohou byl analogický zákon německý (EEG), který se díky své účinnosti stane v rámci evropského práva závazným. Distribuční firmám ukládá povinnost odebírat elektrickou energii vyrobenou ve vyjmenovaných zařízeních (obnovitelné zdroje s výjimkou velkých vodních elektráren), vykupovat ji za zvýhodněné ceny po předem danou dobu a rozpočítat veškeré vícenáklady na všechny odběratele proudu. Zákon přijala většina evropských zemí a v obdobné formě jej schválily mnohé neevropské země, jako Indie a Brazílie. EEG se stal nejlepším vývozním artiklem SRN. Lze se domnívat, že kdyby neexistovala legislativa Evropské unie a zejména směrnice 2001/77/EC, v ČR by s největší pravděpodobností k přijetí tohoto zákona patrně vůbec nedošlo. Věk někteří poslanci i pan prezident této formě podpory nebyli vůbec

nakloněni, přičemž zřejmě neví či zapoměli, že nelze hovořit o protekční a nadstandardní podpoře obnovitelných zdrojů, když v zemích OECD bylo během posledních 50 let věnováno na výzkum jaderné energetiky asi 90 % prostředků z celkové částky cca 800 miliard dolarů a výsledkem jsou pouhá 2 % z celosvětové energetické spotřeby krytá jadernou energetikou.

Český zákon 180/2005 byl v nedávné době změněn z 15 let pevné výkupní ceny na 20 let. Tato skutečnost ve spojení s klesající cenou fotovoltaických panelů podnítila veliký boom. Staví se na výnosných místech, zejména na jižní Moravě, kde je asi o 15–20 % více slunečního svitu než v severnějších oblastech. Vznikají specializované firmy napojené na distributory a zamlouvají si místa připojení. Na některých místech pak není síť dostatečně silná pro připojení dalších větších elektráren, a tak se licituje. Firmy zájemcům připojení ochotně přepustí, tedy prodají. V brzké době by měla být přijata novela, která by tuto praxi znemožňovala. Cílem zákona 180/2005 není generovat peníze privilegovaným, ale zvýšit podíl obnovitelné energetiky na trhu s elektřinou tím, že jim poskytne zajištěný výnos.

Proměnnou jsou výkupní ceny. Ty nejsou jako v Německu dány zákonem, ale stanoví je každoročně Energetický regulační úřad (ERÚ), na který má i personální vliv ministerstvo průmyslu a obchodu. Snížení výkupních cen pro fotovoltaiku na příští rok se probíralo rovněž v Parlamentu a podle neověřených, nicméně pravděpodobných zpráv se poslanci k podpoře tohoto návrhu při neoficiálním průzkumu neměli. Proč by také, když tam mnozí mají své zájmy.

ČR NEPŘEJE OBNOVITELNÝM ZDROJŮM

Před krátkým časem Ministerstvo průmyslu a obchodu zveřejnilo a vládě předložilo Státní energetickou koncepci (SEK). Její

orientace je fosilně jaderná. Navrhuje prolomení limitů těžby hnědého uhlí, počítá s rozšířením jaderné elektrárny Temelín a výstavbou nové. Koncepce předpokládá další vývoz, když se dnes exportuje asi 18 % elektrické energie. Ve SEK se tvrdí, že roste nedůvěra veřejnosti k větrným, fotovoltaickým a bioplynovým elektrárnám – jak je to možné, když veřejnost v Německu, které je nejsilnější evropskou a třetí světovou ekonomikou, chce v 85 % další rozvoj obnovitelných zdrojů? Jsme snad chytřejší?

Někdejší ředitel odboru výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů na Ministerstvu průmyslu Pazdera, mi při neoficiálním rozhovoru řekl: „Vždyť přece víte, že nás obnovitelné energie moc nezajímají.“ Obdobně hovoří i mnozí poslanci a ministři. Také veřejnost obnovitelné zdroje příliš nepodporuje. Stačí se podívat na články plné dezinformací i internetové diskuze.

Z udržitelných postupů se SEK orientuje na úspory, což je z jednoho pohledu správné – naše emise na hlavu i na jednotku HDP patří mezi největší v Evropě. Mrháme energií v zastaralých technologiích. Na druhé straně je ale praktickými příklady prokázáno, že výstavbou obnovitelných zdrojů energie lze dosáhnout řádově rychlejšího snížení emisí a závislosti na fosilně jaderných primárních energetických zdrojích, jak dokládá energetická historie prvního obnovitelného ostrova EU – dánského Samsoe. Úsporný potenciál existuje, ale jeho meritum nebude spočívat v úsporných žárovkách, protože na svícení v bytech se užívají asi 2 % celkové energie, těžko hovořit o úsporných programech, když se dělají spotřebiče, aby jen o chvíli přežily záruční dobu, jak hovořit o úsporách, když panuje móda vyhazování a nakupování stále nových věcí. České hospodářství vsadilo na automobilový průmysl, i když je pravděpodobné, že tato branže se bude měnit – elektromobily, trvanlivá auta, která budou sdílena v systému car-sharing, a omezení jejich provozu ve prospěch hromadné dopravy. Průmyslová výroba se

podle zahraničních prognostických firem bude orientovat na technologie životního prostředí a předčí automobilový průmysl.

Dalším otázkou SEK je výstavba jaderných elektráren, kdy v době finanční krize nejsou zajištěny ani rozpočet, ani termín. První projekt výstavby nové atomové elektrárny v Evropě po 15 letech, finské Olkiluoto 3, se ukázal být katastrofou i v severské společnosti s jedním z nejčestnějších míst na škále světového korupčního indexu. Již po dvou letech výstavby došlo k jejímu prodloužení o třetinu, 50 % růstu nákladů, ztrátám minimálně 1,5 miliardy Euro a odstrašujícímu zanedbávání technické specifikace. Nemilou otázkou je, jak se tyto trendy mohou projevit v ČR, která je v korupci roku 2008 na místě čtyřicátém pátém.

SEK dále navrhuje otevřít eluční těžbu uranu v oblasti Stráže pod Ralskem a dokonce v Čechách zřídit vlastní výrobu jaderného paliva. Tyto návrhy je třeba konfrontovat se světovými prognózami. Konzervativní a energetickými monopoly placená IEA předpovídá do roku 2030 zvýšení celosvětové jaderné kapacity na pouhý dvojnásobek, tedy z 2 % na 4 %, či spíše méně, jak poroste výroba jiné energie v prahových zemích. Předpověď firmy PROGOS naopak do roku 2020 počítá celosvětově se snížením počtu jaderných elektráren o 22 % a k roku 2030 o cca 29 %, ve srovnání se stavem roku 2009. Jaká bude hospodářská perspektiva země, která vsadila na umírající koně? Kdo bude kupovat jadernou elektřinu, když cena fotovoltaicky generované elektřiny bude podle předpovědi největších výrobců během pěti let konkurenceschopná a pro koncové zákazníky nastane změna již během 2–3 let, kdy cena elektřiny z fotovoltaiky na střeše bude stejná jako cena od distributora.

Jedinými silami, které budou schopny zastavit plány SEK, bude nedostatek peněz, tržní přednost obnovitelných zdrojů a občané požadující úplné zásobování obnovitelnou energií.

Autor je viceprezidentem evropského sdružení Eurosolar.

Petr Salamon

Hostětín ukazuje cestu udržitelnosti

Aktivita ochránců přírody přinesla do bělo-karpatské vesnice Hostětín řadu projektů, které veřejnosti ukazují pozitivní vliv koncepce udržitelného rozvoje a inspirují další zájemce.

V roce 1989 vzniklo z podnětu dřívějších opozičních přírodovědců v Brně občanské sdružení Český svaz ochránců přírody Veronica, jehož cílem bylo poskytovat ekologické poradenství a starat se o přírodu jižní Moravy.

Pár let poté stálo za projektem zavedení kořenové čistírny odpadních vod do vesnice Hostětín. V obci se voda nečistila, což v ní z důvodu ochrany nedaleké vodárenské nádrže znamenalo stavební uzávěru. Místní rodák Miroslav Kundera byl zároveň členem sdružení Veronica a zprostředkoval tak kontakt mezi ochránci a zastupiteli. Jimi společně vytvořená kořenová čistírna byla mokřadem, v němž bakterie na kořenech rostlin samovolně rozkládaly zejména organický odpad přítomný ve vodě. Byla tedy citlivě usazena do krajiny a je dnes nikou pro mnoho druhů. Investiční náklady byly porovnatelné s klasickými systémy, přitom její provozní náklady jsou o několik desítek tisíc korun za rok nižší. Nevyžaduje totiž elektřinu a odvoz kalů. Úspěšná výstavba čistírny vedla k další systematické spolupráci mezi obcí a svazem ochránců.

V roce 1996 koupila partnerská Nadace Veronica v obci bývalý statek, který se stal

centrem rozvoje environmentálních projektů. Zde byla okolo roku 2000 vybudována moštárna místního ovoce, z níž pocházejí na jižní Moravě známé biošťavy.

Dalším jejich společným projektem byla stavba výtopy na biomasu v letech 1999 a 2000. Vesnici chyběl centrální zdroj vytápění a ekologové chtěli prosadit něco jiného než tehdy státem podporovanou plynofikaci. Tato politika dle Miroslava Kundery nelehlela na finanční nákladnost (mnohé vesnice jsou dnes zadlužené) a nerespektovala místní podmínky. „V Bílých Karpatech byla už ve druhé polovině devadesátých let k dispozici studie Světové banky, která doporučovala orientaci na biomasu,“ říká. Biomasa je získávána z odpadu nejbližších pil, čímž nedochází ke spotřebě fosilních zdrojů a s tím spojenému znečištění. Zároveň je podporována místní ekonomika. Osmdesát procent občanů připojených k tomuto systému má komfortnější přístup k teplu než při individuálním vytápění, při současné finanční úspoře za nákup paliva (cca 120 000 Kč na celou obec za rok) a spotřebu energie (třicetkrát větší efektivita spotřeby elektřiny než v případě přímotopů).

V roce 2006 byl na pozemku Nadace Veronica postaven první pasivní dům v České republice. Ten má až desetkrát nižší spotřebu energie než staré domy, využívá zapomenutou technologii sběru a využití dešťové vody a je izolován pomocí místních zdrojů.

Moštárna v Hostětíně. Foto www.hostetin.cz

Především slouží Veronice jako informační centrum seznamující s místními projekty návštěvníky, kterých přijede za rok několik tisíc.

I další obce slouží jako příklad dobrého vlivu environmentálního přístupu na místní rozvoj. Jindřichovice pod Smrkem ve

Frydlantském výběžku se staly průkopníky větrných elektráren, Měňany ve Středocheském kraji byly díky své úsporné výtopy na biomasu nominovány na ocenění Energy Globe Awards. Minimálně o tento zdroj tepla mají již dnes dle Miroslava Kundery zájem i mnohé další obce.

Autor je studentem environmentalistiky a žurnalistiky na FSS MU v Brně.

KNIHA ZLIN WWW.KNHAZLIN.CZ

Sklenice psaní
Tomáš Mlýnek
Kniha je sbírkou esejí, které se věnují literárnímu dění v Zlínském území. Autor se zabývá především literaturou 19. a 20. století, ale také se věnuje současnosti. V knize najdete například studie o Františku Halasovi, Jaroslavu Vojtěchovi, Janě Kapranové, ale také o moderní literatuře. Kniha je určena především pro širokou veřejnost, ale také pro odborníky.

Národní Joseph O'Neill
Joseph O'Neill
Joseph O'Neill je americký spisovatel, který žije v Zlínském území. Jeho kniha je sbírkou esejí, které se věnují literárnímu dění v Zlínském území. Autor se zabývá především literaturou 19. a 20. století, ale také se věnuje současnosti. V knize najdete například studie o Františku Halasovi, Jaroslavu Vojtěchovi, Janě Kapranové, ale také o moderní literatuře. Kniha je určena především pro širokou veřejnost, ale také pro odborníky.

Zastihl ráno v mlze
Roman Štrba
Roman Štrba je český spisovatel, který žije v Zlínském území. Jeho kniha je sbírkou esejí, které se věnují literárnímu dění v Zlínském území. Autor se zabývá především literaturou 19. a 20. století, ale také se věnuje současnosti. V knize najdete například studie o Františku Halasovi, Jaroslavu Vojtěchovi, Janě Kapranové, ale také o moderní literatuře. Kniha je určena především pro širokou veřejnost, ale také pro odborníky.

Zápisky z tureckého borderu
Philip O'Connell
Philip O'Connell je americký spisovatel, který žije v Zlínském území. Jeho kniha je sbírkou esejí, které se věnují literárnímu dění v Zlínském území. Autor se zabývá především literaturou 19. a 20. století, ale také se věnuje současnosti. V knize najdete například studie o Františku Halasovi, Jaroslavu Vojtěchovi, Janě Kapranové, ale také o moderní literatuře. Kniha je určena především pro širokou veřejnost, ale také pro odborníky.

„V českých vesnicích v jižním Banátu jsem se vrátil do dětství, ale nejen tam – i do dětství svých rodičů a prarodičů. Nezpevněné, blátivé uličky rozryté koly dřevěných vozů a kopyty koní, obecní napajedlo pro dobytek, domácí chléb a sýr. To jsou momentky ze světa, kam máme možnost pořád ještě zavítat, ale který se proměňuje doslova před očima. A mizí...“

Slova přímého účastníka výpravy do rumunského Banátu, kde žijí už dvě stalet naši krajané, připomínají jednu z mnoha destinací, kam se můžete vypravit s cestovní kanceláří Kudrna. Cestovatelskou romantiku i poznávací expedici si můžete prožít na jihu Balkánu, stejně jako ve východní Evropě. Nebo si můžete na kole vyjet na Kavkaz a nebo do Portugalska. Svět je u nás otevřen každému, kdo jej chce poznávat a zažívat naplno.

kudrna.cz
kudrna@kudrna.cz
tel. 542 216 764

Unijazz ve spolupráci s hl. m. Prahou, za finanční podpory MK ČR a MČ Praha 1, pod záštitou primátora hl. m. Prahy MUDr. Pavla Béma pořádá

17. ročník mezinárodního hudebního festivalu

ALTERNATIVA 09

21.–28. listopadu

Kaštan – scéna Unijazzu
Divadlo Archa

AGON ORCHESTRA & IVAN M. JIROUS (CZ) – křest CD
PHIL MINTON'S FERAL CHOIR | NTS TRIO (CZ) | IVAN PALACKÝ (CZ)
& **KLAUS FILIP (A) | YOKO MIURA (JAP)**
& **ARNAUD BENOIST (F) | GEORGE CREMASCHI (USA) & LE QUAN NINH (F) & FRÉDÉRIC BLONDY (F) | GANESH ANANDAN (INDIE) & HANS REICHEL (GER) | PHIL MINTON (GB) & ISABELLE DUTHOIT (F) | ORCHESTER IVANA TOMOVIČA (SK) | GOLDEN DISKÓ SHIP (GER) | MIKOLÁŠ CHADIMA (CZ) & JÚLIUS FUJAK (SK) | TEX NAPALM w/ DIMI DERO & LO SPIDER (GER/F) | PENDLER (A) | RÁNY TĚLA (CZ) a další**

Vstupenky: Ticketpro, Ticketportal, Divadlo Archa, čítárna Unijazzu, Pol15
Na koncerty v Kaštanu lze vstupenky koupit v čítárně Unijazzu, nebo rezervovat na www.kaстан.cz

unijazz.cz
myspace.com/alternativafestival

JAVORY BEAT

Hana a Petr Ulrychovi – Javory Beat
MAM642-2 INDIES HAPPY TRAILS
vychází 27. 11. 2009

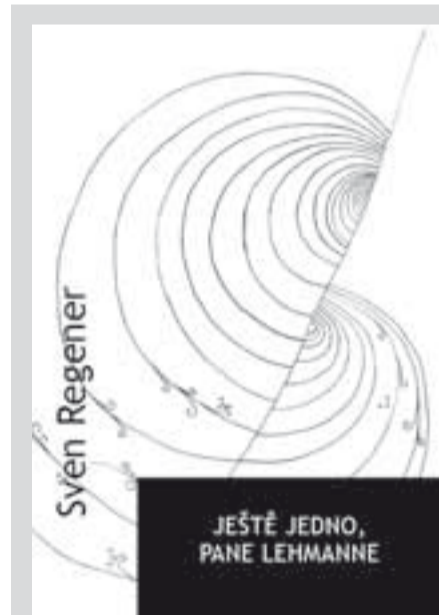
Uslýšíte i nové písničky, sem tam i staré beatové „pecky“, ale hlavně známé javorovské písničky v jiném kabátě.
A nějaké (doufáme, že příjemné) překvapení.

IBERICA
festival španělské kultury
festival de cultura española
festival of spanish culture

Iberica 2010 nově!

Festival španělské kultury Iberica 2010 připravuje rozšíření formátu:
Srpen 2010 – tvůrčí dílny a festivalové koncerty
Celoročně: stylová kavárna Ibericafé s pravidelným kulturním programem na dvou místech v Brně
Celoročně: internetový obchod ibericashop.cz s širokou nabídkou španělských specialit a exkluzivních vín za skvělé ceny!
Více informací:
iberica.cz a **ibericashop.cz**

Před dvaceti lety padla Berlínská zeď'

Nakladatelství Doplněk k tomuto výročí vydává knihu Svena Regenera Ještě jedno, pane Lehmanne, jejíž děj se odehrává v Západním Berlíně těsně před pádem Berlínské zdi 9. listopadu 1989. Hrdina žije ve zvláštním světě a na něco čeká, i když už od života nic neočekává. Jeho postoj můžeme shrnout stoickou větou: Nic nechítit a ničeho se nebát.

Autor to v jednom rozhovoru formuluje slovy: „Pan Lehmann řeší pár problémů: třeba, co si počít se životem. A jestli má život vůbec nějaký smysl.“ Nahlédneme za zeď s panem Lehmannem.

Ve sjednoceném Německu se román stal kultovním a prodalo se ho přes milion výtisků.

Marek Goliáš – Mraveneček

Jednoho dne se šestaosmdesátiletý Matouš probudí s neochvějnou jistotou, že ten den zemře. Když se tak nestane, rozhodne se, že už nechce být své ženě Rebece na obtíž, a odstěhuje se do hospice. Na sklonku života zdě e nečekaně nachází nejen nové přátele, ale i lásku a zdánlivě ztracený životní elán. Zároveň se ve vzpomínkách vrací ke svému vztahu k Rebece – plnému nepochopení a odcizení – a k milované Hanyžce, své první ženě. Nová kniha Marka Goliáše pojednává o stáří a smrti, o bolesti ze ztráty milovaného člověka, ale i o tom, že někdy lze nalézt štěstí a nový smysl života tam, kde to nejméně očekáváme.

(váz., 164 stran, cca 180 Kč)

Vladimír Merta
BALLADES DE PRAGUE
legendární album opět na CD

vychází v listopadu 2009
www.galen.cz

L LISTY

dvouměsíčník pro kulturu a dialog

V roce 2010 zahájí svůj 40. ročník

Dvouměsíčník Listy a mosty
Číslo 6/2009 vychází 17. prosince

Aktuality i archiv: www.listy.cz
Adresa redakce: Komenského 10, 779 00 Olomouc,
tel: 585 232 889, 585 221 183, e.mail: redakce@listy.cz

Tereza Šimůnková

PROTESTUJU. ENTER!**Necinkáme klíči, klepeme do klávesnice a vyplňujeme petice on-line. Moderní technologie mohou být pákou i motorem občanské společnosti.**

Internetová petice dost možná zachránila nádraží v Ústí nad Orlicí před demolicí.

Výjimečně zachovalá budova z roku 1874 měla být zbořena, neboť údajně stála v cestě transevropskému železničnímu koridoru. Ovšemže později vyšlo najevo, že ji vysokorychlostní kolej vůbec neprotne a že stavbu k demolici odsoudila právě její autentičnost. Související revitalizační projekt Českých drah „Živá nádraží“ totiž především dbá na dostatek komerčních prostor, které historická podoba stavby neskýtá ani omylem, stejně jako návratnost investic. Poslední jízdu směr Těšnov odpískalo Jehličkovo Ministerstvo kultury, když v srpnu 2008 odmítlo prohlásit nádraží za kulturní památku, přestože to krátce předtím získalo cenu za zachování původního rázu (v soutěži spolufinancované Českými drahami a Správou železniční dopravní cesty). 14. října 2008 se na webu objevila petice Stopdemolici.cz.

„Říkal jsem si, že vrcholem budou dva tisíce podpisů. Za první měsíc jich přišlo sedm a půl tisíce. To už nás brala vážně i média. Regionální novináři samozřejmě moc dobře věděli, o co jde a že to nádraží má spočítáno, ale takhle jasný nesouhlas veřejnosti je vrátil do hry. První reportáž České televize přinesla dva tisíce jmen. Seděl jsem u počítače a sledoval, jak mi po prvních deseti minutách Reportéři ČT naskakují přímo před očima,“ popisuje iniciátor petice Martin Kadrman. Petici dodnes podepsalo šestnáct a půl tisíce signatářů. Jen šest stovek z nich písemně.

VIRTUÁLNÍ ALTRUISMUS

Prvním českým protestem on-line byl Internet proti monopolu z roku 1998. Do bojkotu proti šedesátiprocentnímu zvýšení ceny hodiny telefonního hovoru se zapojila víc než polovina uživatelů, kteří se připojovali po telefonních linkách. Internet se poprvé objevil jako hlavní téma Událostí České televize. Zatímco tenkrát si každý účastník uměl spočítat, že levné surfování je v jeho vlastním zájmu, dnešním internetem teče bezbřehý a rozpíjý soucit.

Záchrana ledního medvěda, stop šikaně na školách, za zdravotní péči coby právo, ne privilegium. Jediné neglobální téma desítky nepodepsovanějších petic na obřím stránovém portálu ThePetitionSite.com je „Proti hallovenským GMO cukrátkám: horor narvaný pesticidy“. Že byste si zrovna dali? Nevdá: petic k podpisu je na portálu milion a půl. Rubrice Úspěšně vyřešeno vévodí protáhly černý čumák. 70 tisíc pohnutých virtuálů odvrátilo utracení fenky Ratchet, kterou její panička propašovala na vojenskou misi do Bagdádu. Web unese cokoli a virtuální altruismus stojí tři kliky myši.

Zatímco je politická bezvýznamnost zárukou, že lidé udaných jmen a příjmení opravdu existují (a mají rádi psy), u politicky významných apelů to může být s otazníkem. Ponechme stranou přímý stranický zájem – 150 tisíc voličů (NechciRadar.cz) na ulici nejdete. Ale třeba kousek nazvaný PodporujChomutov.cz – čili za zabavování sociálních

dávek předraženými soukromými exekutory a vůbec za celou primátorku Řápkovou – údajně podepsalo 165 tisíc signatářů. Někteří dobráci ovšem i na web třemi křížky. Mimochodem – nepřátelé radaru mohli při podpisu zadat, aby se zároveň odeslal e-mail všem poslancům Parlamentu, senátorům, prezidentovi, poslancům Evropského parlamentu atd. Při stovkách podpisů denně taškařice, jakou Česká pošta nezařídí.

Pokud petice on-line nenesou přímé politické poselství, snaží se je české strany ignorovat tak dlouho, dokud z nich významný počet signatářů politikum neudělá. Události kolem nádraží se pohnuly ve chvíli, kdy se o něj začala zajímat eurokomisařka pro regionální politiku Danuta Hübnerová. Také komerční sektor si hřeje svoji polívčičku. Petici Poslanci, už nechceme! proti šikanování nekuřáků kuřáky podepsalo 111 tisíc lidí. Zatímco příslušné právní a praktické kroky k ochraně otrávaných podniků jeden evropský stát za druhým, tabáková lobby za zapálené asistence pošetilých médií dělá na Čechy dlouhý nos.

Vzhledem k milionům, které partaje lijí do průzkumů veřejného mínění a dalších nástrojů politického marketingu, je s podivem, že se nenaucily používat petice on-line tím nejlogičtější a neúčelnějším způsobem, tedy jako barometr nálady ve společnosti. V Německu to už pochopili.

Petiční výbor Bundestagu nabízí iniciátory každé petice, která nasbírala za tři týdny

více než 50 tisíc podpisů, možnost shánět dalších šest neděl nové podporovatele přímo na vládním webu. Dané časové omezení jednak aktivizuje, jednak umožňuje porovnat reálnou odezvu témat. Také webovky Evropského parlamentu dávají nespokojenému Evropanovi na výběr buď podání petice poštou, nebo pomocí webového formuláře.

Zato český petiční zákon z března 1990 chápe spojení poslat poštou jen jako cestu k přepážce. Po signatářích požaduje vlastnoruční podpis na vytištěnou petici nebo na zřetelně označený podpisový arch. Tento drobný zádrhel si však petiční weby až na výjimky nechávají pro sebe. Naprostá většina petic on-line je tak neplatná.

JEDNIČKY A NULY ZACHRAŇUJÍ KÁMEN

„Petice probíhající po elektronické síti lze považovat za neformální anketu,“ potvrzuje JUDr. Petr Kužvart z Ateliéru pro životní prostředí. „To není vůbec málo, protože je mohou bez překážek podpořit lidé z celého světa, pokud jsou na internetu a rozumí jazyku, ve kterém je petice psána. Přitom ji lze vytisknout, opatřit podpisy organizátorů a jako papírovou podat s dovětkem, že ji na internetu podpořilo x dalších lidí. Obojí se dá prokombinovat ku prospěchu věci.“ Dobré kombinátorské schopnosti prokázala ekologická neziskovka Arnika v kampani Zachraňme stromy – za lepší paragrafy na ochranu zeleně.

pokračování na straně 15

INTERNET AKTIVIZUJE

„Nediskutujte, palcujte,“ vybízí uživatele neomediálního portálu Zmenpolitiku.cz jeho ředitel Marek Jehlička. Palce nahoru nebo dolů za konkrétní politický čin mají nastavit nový komunikační standard mezi politiky a voliči v době, kdy už pasivní čtení informací nestačí. Na další podrobnosti se ptala Tereza Šimůnková.

Ohlašujete, že při dostatečném počtu záporných palců dotyčný politik rezignuje, protože ho k tomu donutí vlastní strana. Od čeho se má odvíjet váš vliv?

Od počtu registrovaných a aktivních uživatelů, od počtu palců, které přidělí jednotlivým politikům za konkrétní politické činy, a od vlivu elitních komentátorů v kombinaci s mediálním zájmem, který bude působit jako zesilovač. Palcování dovoluje okamžitou zpětnou vazbu občanů na konkrétní politické činy tak, že je svede do jednoho neuralgického bodu. Smysl a síla není v roztržiténosti stovek názorů, ale ve sdílení jednoho názoru stovkami lidí.

Ale jak konkrétně převáží virtuální tlak i desítek tisíc lidí moc, peníze a stranický aparát?

Cesta ke změně politiky není jen v množství lidí, kteří dají politikovi palec. Psychologie procesu učení pracuje se čtyřmi termíny. Od nevědomé nedovednosti, neznalosti (nevím, že něco neumím) po nevědomou dovednost – co jsem se naučil, dělám podvědomě. Politici se podle mě stále nacházejí ve fázi nevědomé neznalosti, protože nevědí, jak lidé skutečně soudí jejich činy. Portál Zmenpolitiku.cz má ambici dovést je do druhé fáze vědomé neznalosti. To už je první krok k učení.

Zmenpolitiku.cz označujete za neomediální portál. Budete si konkurovat s klasickými médii?

Myslím, že nejsme konkurenti, naopak naše palce budou spíš lupou, zvětšovací sklem tradičních médií. A naopak: až budeme mít dostatečný počet uživatelů – a po měsíci ostrého provozu nevím, jestli jich bude potřeba dvacet tisíc nebo sto tisíc – tradičním médiím to nedá a začnou nás komentovat.

Nebojíte se, že dění na portálu budou ovlivňovat politické strany?

Dokonce jsme vytvořili manuál, jak to mají dělat. A začátkem října vyzvali mluvčí politických stran, že můžou zveřejňovat klíčové tiskové zprávy nebo odkazy na ně na našem webu. Nabídnout jim náš portál ke komunikaci politických cílů je naprosto legitimní a férová nabídka, protože jsme nechtěli vytvořit jen střelnici, ale nový komunikační standard mezi politikem a občanem. Komunikace funguje jen tehdy, je-li oboustranná. A třeba účast Jiřího Paroubka považují za důkaz osobní statečnosti, jako jeden z prvních odpověděl na otázky vygenerované Facebookem. Teď záleží jen na stranách, jak budou aktivní.

Které politické strany jste oslovili?

Všechny kromě Dělnické strany. Dlouho jsme váhali u komunistů, ale politické dění ovlivňují a také se ukázalo, že lidé na ně chtějí psát názory a komentáře. My sami chceme zachovávat pozici prázdného středu, bez kterého by web nefungoval a na jehož vychýlení jsou lidé velmi citliví.

Kolik stály webové stránky a kdo vás financuje?

Web v hodnotě mezi půl a tři čtvrtě milionem nám zadarmo naprogramovala firma Coex a graficky zpracovalo studio Bioport. Rádi bychom jim náklady aspoň zčásti vrátili. V tuto chvíli nemáme žádné finanční zdroje. Rozjezd portálu financoval předseda občanského sdružení Změň politiku Rudolf Belec, žádáme o grant Open Society Fund, vyhlásili jsme veřejnou sbírku a připravujeme fundraisingový plán. Dále nás můžou podpořit komerční organizace. Máme poměrně přísný etický kodex: každý nám může dát, kolik chce, ale nesmí být spojený s žádnou politickou stranou ani s lobbistickou skupinou.

Přijali byste peníze od ČEZu, Sazky nebo třeba Českých drah?

Nechci jmenovat konkrétní společnosti. Máme transparentní účet, a pokud by na něm přistála částka nejasného původu, sněm občanského sdružení jako výkonný orgán vyhodnotí, jestli nás její přijetí vychýlí z prázdného středu. Kdybychom získali jen podezření, že se někomu zavážeme, dar nepřijmeme nebo vrátíme.

Byl by váš projekt možný před deseti lety, kdy se internet masově rozjížděl?

To jsme byli deset let v demokracii, takže i historie neziskovek byla dost krátká, pokud nepočítáme těch pár, které se držely zuby nehty, ještě než se otevřela stavidla. Já si myslím, že občanská angažovanost souvisí s možnostmi, jakými ji můžete projevit. Pokud neexistují technologie, kterými můžete emanovat svoje názory, můžete leda napsat do novin a tím to hasne. Technologie mění interakce v mozku – dokud nebyla elektřina, lidé si vyprávěli. Přišla masmédia, naučili se poslouchat jednostranná sdělení. Teď žijeme v době internetu a jsme zvyklí na neustálou interakci a volbu. Věřím, že možnost angažovat se a změna v důsledku technologií se projeví i na společenské úrovni.

Vybrané petice on-line**Zrušme komunisty**

Za vyloučení KSČM z demokratické soutěže politických stran
21. 5. 2005
90 tisíc signatářů

Zachraňme stromy!

Za lepší paragrafy na ochranu zeleně
13. 11. 2008 – trvá
18 tisíc na internetu (dalších 7 700 na papírových arších)

Ne základnám

Nenásilí
Nechci radar!
Proti umístění amerického radaru v Brdech
150 tisíc signatářů

Poslanci, už nechceme!

Stop kouření ve veřejných prostorách
12. 3. 2007 – trvá
111 tisíc signatářů

Za odpovědnou reformu

Za odpovědnou reformu vědeckého výzkumu a vysokoškolského vzdělávání.
8. září 2009 – trvá
2 115 signatářů (web slouží jen ke stažení petičního archu)

Proti státní maturitě

Petice za odklad státních maturit
5. 5. 2009 až červen 2009
Podporovatelé na Facebooku: 60 tisíc signatářů

Nechceme přeladit, nemáme kam

Za návrat Radiožurnálu k vysílacímu schématu do konce roku 2007
7. 1. 2008 až 12. března 2008
9 550 signatářů

Petice proti odvolání Petra Nedomy

Petice proti plánovanému odvolání Petra Nedomy z funkce ředitele Galerie Rudolfinum
22. 6. 2009 až 1. 11. 2009
4 022 signatářů

pokračování ze strany 14

„Petiční archy jsme spolu s informací o počtu 26 tisíc podpisů předali poslancům a hejtmanům všech krajů, což mělo také mediální ohlas. Novela zákona byla nakonec letos v září skutečně schválena, a ačkoli její konečné znění není zcela ideální, ruší výjimky pro silničáře a správce toků, kteří směli káčet aleje a břehové porosty bez povolení, také zakotvuje lepší ochranu stromořadí,“ shrnuje mluvčí Arniky Zora Kasíková. Arnika už organizovala nebo spoluorganizovala devět petic (plus podpisovou akci k místnímu referendu o pořádání olympijských her v Praze), signatářům dává na výběr mezi papírovou a elektronickou verzí.

Potíž je, že s adresátem často nepohne ani jedna. Klasické nárazy občanského sektoru popisuje Martin Kadrman: „U dveří úřadů většina lidí začíná – a končí. Já jsem se za dva roky kauzy nádraží setkal s místními zastupiteli poprvé před měsícem. I když bude petice v souladu s petičním právem, pokud ji budou chtít shodit, shodí ji. Na to není v případě Karlova mostu čas. Tady máte názor 50 tisíc lidí – a ti žádají okamžité zastavení prací.“

Rok po nádraží se spolu s kolegy z Asociace sdružení pro ochranu a rozvoj kulturního dědictví ČR zakoušel do kauzy Karlova mostu. Dosavadní „oprava“ mostovky a zábradlí spletením nekvalifikovaných firem a protlačovaná hlavním městem, primátorem Bémem a městskými památkáři Jana Kněžína už nevratně poničila polovinu památky. Bez masivního občanského odporu hrozí, že sbíječky a rozbrusky začnou rajtovat i po dalších středověkých památkách, co jich jen Praha má. To by v tom byl čert, aby mu stačilo zábradlí jednoho mostu. Když metr práce hodí bratru 440 tisíc.

Petice Zachrante-Karluv-most.cz také dokazuje, že i zpravodajské servery coby nejrychlejší tradiční médium ztrácejí dech. První podpisy chodily, aniž by o petici oficiálně vyšla řádka. Rychlostí odpovídá objem. Emailovou cestou zajistíte desítky podpisů denně. Pokud zvládnete facebookovou komunitu, počítejte s tisíci. Anebo se sprškou předvolebních vajec.

MĚŇTE JE PALCEM

Politická témata zajímají jen na Facebooku 150 tisíc Čechů. Můžeme se vyjadřovat v diskusích často stejně nechutných jako rozblemané vajčko, nebo na blozích, které nikdo nečte.

Platformu na hranici utopie a utopických možností moderních technologií od konce září nabízí portál ZmenPolitiku.cz. Chce zkultivovat politickou scénu udílením virtuálních palců. Uživatel přiděluje konkrétnímu politikovi za nevhodné chování, třeba za korupční skandál, grafickou ikonku palce obráceného směrem dolů, nebo jej naopak může pochválit palcem nahoru. Ředitel portálu Marek Jehlička tvrdí, že na dvacet nebo padesát tisíc udělených palců zareagují média a následně i politické strany, která dotyčnou osobu „v puze sebezáchovy a třeba přes její odpor“ donutí rezignovat.

„Systém jsme postavili na osobní odpovědnosti za konkrétní politickou misi. Takže v našich permanentních volbách nehlasujete pro politickou stranu na základě neuchopitelných sympatií či antipatií, ale pro tu nebo onu osobu na základě faktických činů. Vlastně převádíme emoce do exaktní excelové tabulky,“ přibližuje gró projektu Marek Jehlička.

Po dvou měsících provozu ZmenPolitiku.cz navštívilo patnáct tisíc unikátních návštěvníků. Portál má 2 600 registrovaných uživatelů a pět tisíc podporovatelů na Facebooku. Podle facebookové statistiky demografického rozložení jasně vedou mladí vysokoškoláci a Praha. I pokud se stejnojmennému občanskému sdružení, jež portál provozuje, povede otevřít plánované pobočky pro regionální politiku, internet v Česku ještě nějakou dobu zůstane elitní záležitostí. Dění na webu nebude reprezentativní. „Slova elita se nebojíme, naopak dáváme speciální prostor elitním komentátorům. Ovšem tím se může stát každý, kdo dokáže napsat zajímavý názor na 500 znaků a koho ostatní ocení. Opravdu klíčové je palcování. Nejsme diskusní server, kde jde o desítky nebo stovky názorů, naopak naše síla je sdílení jednoho názoru mnoha lidmi. Ideálně se připojte ráno u kávy, projdete si komentáře a dáte palce,“ dává návod k použití Marek Jehlička.

K vyjádření občanského názoru už stačí jen odklepnout enter. Ale není to zatracené málo? A jak se hodnocení vzdálených, cizích lidí liší od remcání u třetího piva?

Podle toho, co napsal Jehlička na svém blogu, jde o zacyklený koloběh příčin a důsledků: „Jestliže vím, že jsem i svým palcem přispěl k rezignaci politika, který provedl prokazatelnou lumpárnu, uvědomím si, že i můj názor má vliv a moc něco změnit. Což

Kresba Aleš Čuma

je opakem stávajícího pocitu bezmoci, jenž je často zdrojem letargie a nezájmu o politické dění. Šance politiku ovlivňovat může zájem o ni probudit.“

DLOUHÁ CESTA NA NÁMĚSTÍ

Vajčko stojí na špičce – lidé jsou za určitých okolností ochotni přenést občanskou frustraci od monitorů na náměstí. Častěji to ale nějak skoulíme. Jenomže apely bez akce nestačí.

Nevíme, co na spolkovou ministryni zemědělství Německa udělalo větší dojem: 150 demonstrantů v ulicích malého bavorského městečka, nebo seznam 50 tisíců podpisů proti geneticky modifikované kukuřici? Každopádně následný zákaz GMO potravin (které si nepřeje 70 procent Němců) je jednou z úspěšných akcí obecně prospěšného projektu Campact.de. Značnou část ze svých 190 tisíc příznivců dokázal mobilizovat nejen na webu (podepisují a šíří petice a apely), ale i v ulicích. Životaschopnost modelu potvrzuje

i jeho financování: dvacet procent prostředků jde z nadací, osmdesát tvoří dary sponzorů a drobné příspěvky tisíců aktivistů.

Nebezpečí zažrané pasivity si uvědomuje i Martin Kadrman.

Koncem září sice Ministerstvo kultury potvrdilo, že se nádraží v Ústí nad Orlicí kulturní památkou přece jen stane, ale České dráhy bryskně podaly odpor. A od případného kupce požadují nereálně nadsazenou cenu. Stavbě hrozí zpuznutí. Veřejnost ovšem vnímá problém jako vyřešený.

„Obecná nálada je taková, že se nic nevyplatí. Jenomže to může být paradoxně plusem pro občanské iniciativy, protože úředníci absolutně nejsou připraveni na systematický tlak. A používají stejný jazyk jako před dvaceti lety. Jak vysvětlíte svým voličům, že hlasujete proti rozvoji své obce? Že investujete do nějakého starého baráku? Bez tlaku veřejnosti, na kterém se dají stavět politická rozhodnutí, nic nezměníte. Internet může být jazyčkem na vahách.“

Autorka je novinářka.

Jan Šabata

BLÍŽÍ SE KONEC DAŇOVÉHO STÁTU?

Čas od času je zapotřebí překročit zajeté koleje a zkusit se podívat na věci jinak. Třeba na úlohu peněz v otevřené společnosti, jak to už – poprvé v roce 1900 – ve své slavné knize *Filosofie peněz* udělal například německý sociolog Georg Simmel.

KÁMEN MUDRCŮ

Zdá se, že naši asi osmkrát větší sousedé – Němci – našli, jak někteří říkají, „kámen mudrců“. Nová „černo-žlutá“ koalice, tedy koalice CDU-CSU a FDP, která vznikla po zářijových volbách, zvažovala zapojení nevybraných daní z šedé ekonomiky do státního rozpočtu, respektive chtěla vytvořit stínový fond, ze kterého by se hradily hlavně mandatorní sociální výdaje. Fond by plnil abstraktní peníze podobné těm, které vytvářejí komerční banky formou úvěrů.

Zprávu, kterou považují za průlomovou, jsem četl ve středu 21. října ráno v internetových jihoněmeckých novinách (<http://www.sueddeutsche.de/politik/431/491795/text/>). Co si o ní máme myslet? Chystal se protiústavní podvod, nebo šlo o nový produktivní pohled na fiskální problematiku? Věřím, že k tomu, aby se prosadilo nové ekonomické paradigma, je taková iniciativa víc než nutná. Vnímání finančních toků je potřeba inovovat. Musíme je prostě zjednodušovat tak, aby šlo o změny obecně přijatelné, které nebudou neúměrně štěpít společnost.

DĚJINY UČITELKOU

Že to nepůjde? Ohlédneme-li se do historie, najdeme i opačné příklady. Stačí si vzpomenout na výsměch, jež museli snášet průkopníci nejrůznějších technických vynálezů, které dnes patří mezi běžné produkty moderní civilizace. Nebo se vrátíme do starověkých Atén. V sedmém století př. n. l. zuřil v Aténách ostrý boj mezi svobodnými, avšak nemajetnými občany a bohatou rodovou aristokracií. Na začátku století šestého byl proto vybrán za zprostředkovatele ve sporu obou znesvářených stran básník Solón. Šlo sice o muže aristokratického původu, ale požíval důvěry všech. Solón, který získal na dva

roky mimořádné politické pravomoci, se uvedl tím, že zrušil všechny hypoteční dluhy a dluhy, za které ručil člověk svou osobní svobodou. Úplně spokojena nebyla ani jedna strana, ale reforma společnost uklidnila.

DLUHÝ A TVORBA PENĚŽ

Jaká je situace dnes? Jak vypadají finanční toky mezi soukromou a veřejnou sférou? Co znamenají peníze? Téma jsem kdy si začal studovat, koupil si tlustý překlad třináctého vydání celosvětově uznávané učebnice ekonomie autorů Samuelsona a Nordhause a nestačil se divit. Kdo z vás ví, že úvěrové peníze se rodí v komerčních bankách z ničeho, pouze z vašeho slibu, strveného podpisem na úvěrové smlouvě, dluh poctivě splácet?

Zpracoval jsem návrh řešení nedaňových příjmů dvakrát pro Literární noviny (podruhé v č. 43 v roce 2004). Říkám mu pracovně „zavedení průběžných položek“, později, díky brněnské rozhlasové redakci, se vnořil na vlnách stanice Vltava v pořadu Psáno kurzívou. V pětidenním seriálu jsem se zabýval úlohou peněz v moderní společnosti a možnostmi, jak zapojit do veřejných rozpočtů nedaňové položky.

Tenkrát mě velmi potěšil Milan Petrušek a jeho paní. Tato dvojice, profesor sociologie a nakladatelka, mi poslali povzbudivou pohlednici, která mě motivovala k dalšímu zkoumání. Ale musela uhodit světová finanční krize, aby se úhel pohledu na ekonomické účetnictví začal měnit všeobecně.

ZADLUŽENÍ

Podle ministerstva financí dosáhl ve třetím čtvrtletí roku 2009 státní dluh České republiky výše jednoho bilionu dvou set miliard korun českých. Člověk by se lekl.

Není to ale tak, že by státní tiskárna bankovek chrlila jeden arch korun za druhým. To nelze. Vláda by tím spustila hyperinflaci a bankovky by brzo měly jen cenu potišťeného papíru. Podobné případy sice v poslední době známe, ale ne z Evropy.

Uvědomme si, že dluh ve skutečnosti tvoří abstraktní číslo, které v první řadě informuje o stavu ekonomiky a společenských prioritách.

Pro ilustraci: v pátek 23. října schválila Poslanecká sněmovna v prvním čtení návrh státního rozpočtu pro rok 2010 s plánovaným schodkem 162,7 miliard Kč.

NÁVRH ŘEŠENÍ

Aby bylo možné udržovat vyvážený rozpočet a nikdo přitom nedoplácel na druhé, bylo by dobré mechanismus tvorby peněz upravit. Banky zaměřené hlavně na zisk sice ztratí postavení, kdy si mohou diktovat skoro vše, nepřijdou ale o svoji hlavní úlohu, kterou je dle názoru mnohých starost o naše peníze.

Právo měnit zákony je v rukou demokraticky zvolené politické reprezentace. Je třeba rozšířit možnost tvorby peněz o nový nástroj. Zatím si můžeme sjednat za práci odměnu, nebo vykonat dobrovolnou neplacenou práci, máme-li peněz dost. Pokud by člověk neplacenou práci vytvářel nejen hodnoty, ale také peníze, situace se od základu změnila. Přijemce vykonané práce ušetří a vzniklé fondy ucpou díry, jimiž lidská energie zbytečně uniká.

Německý pokus zavést do rozpočtu nevybrané daně je inspirativní; nešlo o podvod, ale o potřebný krok na nové cestě, na kterém by se mohla shodnout koalice i opozice.

Autor je nakladatel.

Jana Soukupová

TŘI TRESTY SMRTI PRO DUŠANA SLÁVIKA

Příběh Dušana Slávika je fascinující nejen třemi ortely smrti, jichž se tomuto velmi slušnému muži za jeho života dostalo. Neopominutelným se stává zejména pro důkaz, že naše rychlé soudy o osudech druhých nemohou být kompletní a proto ani spravedlivé, pokud se na život člověka nepodíváme opravdu do hloubky a bez predsudků.

OSUDOVÁ RODINA

Dušan Slávik se narodil v Bratislavě 10. ledna 1922. „Přesně o devět let později než Gustáv Husák,“ dodává jeho syn Martin údaj o otcově spoluvězni z 50. let. Cesty budoucího prezidenta a pronásledovaného disidenty se za normalizace ovšem fatálně rozešly.

Rodina předurčila život Dušana Slávika opravdu osudově. Jeho otcem byl totiž prvorepublikový ministr vnitra Juraj Slávik, který proslul zejména tvrdým potlačením tehdejších komunistických demonstrací v období prvorepublikové krize. Za druhé světové války byl členem československé exilové vlády rovněž coby ministr vnitra. Do roku 1948 působil jako velvyslanec poválečné republiky ve Spojených státech, kde po únorovém puči zůstal v emigraci, protože si dokázal spočítat, že by doma dostal od komunistů špagát jako jeden z prvních. Odesl to za něj jeho syn.

Ten už měl v té době ovšem jeden ortel smrti za sebou. Dušanova maminka v době jeho dospívání skončila totiž s těžkou nemocí v ústavu. A protože si mladý Dušan příliš nerozuměl s otcovou novou ženou, bydlel u příbuzných po celé republice, na gymnáziu chodil například v Brně na Slovanském náměstí, kde se seznámil se svou pozdější ženou Věrou. Za Slovenského štátu se mu ještě v Bratislavě podařilo studovat práva. „Jako student dostal pověření od Slovenské národní rady, takže se od počátku angažoval ve vedení Slovenského národního povstání,“

Dušan Slávik se synem Martinem

vybavuje si jeho syn Martin. Dušan Slávik se po zatlačení povstání do hor účastnil v listopadu 1944 i pochodu přes zasněžený Chabenec, kde při patnáctihodinovém přechodu přes hřebeny ve velké vánici umírali lidé vysílením, zemřel zde například komunistický novinář Jan Šverma. Pak Dušana Slávika zajali Němci, ale před vykonáním rozsudku smrti se mu s pomocí přátel podařilo ze zajetí utéct.

DRUHÝ TREST SMRTI

„Podrobnosti mi otec bohužel nikdy neřekl,“ lituje dnes jeho syn. „Víte, než jsem se v roce 1949 narodil, otce zatklí, obvinili z vyzvědačství a vlastizrady. Jako poslance prvního poválečného parlamentu za studentskou mládež a aktivistu v sociální demokracii, ale hlavně asi jako syna svého otce, který zůstal v USA v emigraci.“ Tehdy dostal Dušan Slávik svůj druhý trest smrti, zmírněný později na doživotí zásluhou meziválečného ministra Vavro Šrobára, jemuž dělal Dušan Slávik po válce osobního tajemníka a který se prý za něj přimluvil u Klementa Gottwalda. Údajně tehdy nejvíc pomohlo, když Šrobár Gottwaldovi pohrozil: „Ak popravíte mladého Slávika, ja utečem na Západ a tam všetko, ale všetko

Listopad 1944 před ústupem na Chabenec. Dušan Slávik zcela vpravo. Komentář: „...to jsme ještě nevěděli, co nás čeká.“ Foto archiv Martin Slávik

poviem,“ vybavuje si evangelický farář Jan Šimsa.

„Otec se vrátil z Mírova, když mi bylo skoro dvanáct let. Velice těžko jsme tehdy k sobě hledali cestu. Když byl zavřený, postavil jsem si ho nejdříve na superpedestal, protože mi maminka řekla, že je ve vězení, protože se pohádal s panem prezidentem, na což jsem byl patřičně hrdý. A když se vrátil, zjistil jsem samozřejmě, že je to jen člověk, takže se ta ručička pozvolna vychýlila skoro do opačné polohy. To až dnes, když už je skoro dvacet let po smrti, začínám všechno vidět jasně,“ popisuje ohromný hřích, který politické rozsudky páchaly na rodinách odsouzených, Martin Slávik.

Asi největší špinavost spáchal však režim na Dušanu Slávikovi v době, kdy po jedenácti letech vycházel na podmínku z vězení. „Ako pravotár (právník – pozn. red.) musíte, pane Slávik, vědět, že teď, když vám socialistická republika dala tu důvěru, vy byste se jí měl odvděčit a hlásit věci, které se neslučují s našimi zákony. My musíme mít pro soudruhy nahoře nějaký důvod, proč vás propouštíme,“ vzpomíná evangelický farář Jan Šimsa na slova, která Dušanu Slávikovi řekl estébák, který ho začátkem 60. let pouštěl z kriminálu – a která farářovi svěřil Dušan Slávik na smrtelné posteli v roce 1992. Tento podpis byl tím jediným, který od Slávika, jenž jej nebral nijak fatálně, protistrana kdy získala.

SOS VESNIČKY A M-KLUB

„Otec se v kriminále vyučil soustružníkem, ale po návratu z vězení nemohl sehnat ani tohle místo,“ vybavuje si Martin Slávik. „Přitom měl asi sedmou výkonnostní třídu, tedy průměr, zatímco spoluvězeň Gustáv Husák prý mohl jen zvedat a spouštět páku na vrtačce, toho na soustruh vůbec nemohli pustit. A všude v tramvajích visely letáky, že Zbrojovka shání 300 soustružníků,“ reprodukuje útržky otcových vzpomínek syn. Teprve po přimluvě příbuzných dostal otec místo v heršpíckém závodě Škodovky, později dělal dělníka-čističe v čistírnách města Brna a hlídače kompresorů v brněnské tepelnárně. V roce 1968 se konečně dostal jako investiční právník do Investprojektu, ovšem jen do počátku normalizace. Pak ho jako zakládajícího člena klubu pounorových politických vězňů K 231 vyhodili i odtamtud. Nakonec se po různých peripetiích uchýlil jako právník nově zakládaných vesniček

SOS pro opuštěné děti, kancelář měla tato organizace u Slávikových v bytě. Tahle práce ho velice bavila a první zařízení tohoto druhu náhradní rodinné péče doslova vydupal ze země. Pak tuhle organizaci zrušili a Dušan Slávik byl opět bez práce. „Otec tehdy bezúspěšně vypsal snad čtyřicet žádostí o místo, přitom se blížila hranice tří měsíců bez zaměstnání, po níž hrozil paragraf za příživnictví. Doma nás bylo pět. Důchodci dědeček a babička Purkrábkovi, já coby student houslí na JAMU a vydělávala pouze matka,“ vybavuje si tvrdé doby Martin Slávik. To už však za otcem také přišli pracovníci Státní bezpečnosti, aby mu připomněli jeho podpis z počátku 60. let, kdy vycházel z komunistického kriminálu. Úzkostlivě slušný Slávik, který chtěl po letech kriminálu dělat něco užitečného a musel živit rodinu, už neměl sílu odmítnout. Tato epizoda bude ostatně číhat v jeho životě až na dobu po změně poměrů v roce 1989.

„Když se u profesorky Boženy Komárkové začal scházet diskusní disidentský klub a později takzvaný M-klub, dbalo se vždycky na rozložení sil zúčastněných diskutujících. A protože se mělo debatovat o slovenské otázce, napadlo profesorku Komárkovou poznat alespoň takového na Moravě domestikovaného Slováka, jako je Slávik,“ uvádí Jan Šimsa počátky Slávikovy účasti na akcích brněnského disentu v 70. a 80. letech. M-klub se pak scházel občas i v bytě Slávikových v Králově Poli. „Dušan hodně těžko snášel i ta krátká zadržení na 24 nebo 48 hodin, jak tehdy bývalo obvyklé. Bodejť ne, po jedenácti letech kriminálu a dvou trestech smrti,“ vybavuje si Jan Šimsa.

Slávik však vzor tomu chodil i na disidentská setkání na hřebenech hor, jako její spoluzakladatel se účastnil coby řečník výjezdů Masarykovy společnosti do Lán a byl také účastníkem takzvaných „šabatů“ neboli disidentských schůzek organizovaných Jaroslavem Šabatou koncem 80. let v bytě autorky tohoto článku. Největší přínos měla pro Slávika možná skutečnost, že se tím dostával z vnitřní izolace a prvně po mnoha letech získal přátele. Jeho slušnost, vstřícnost, pracovitost, liberální tolerance i opatrnost se ovšem staly legendární.

TŘETÍ TREST SMRTI

Po listopadu navázal Dušan Slávik na práci v brněnském disentu, byl mezi svolavateli

prvního shromáždění na náměstí Svobody. Účastnil se samozřejmě i činnosti brněnského Občanského fóra. Pak coby levicově orientovaný člověk spoluzakládal Československou stranu sociálně demokratickou a ocitl se na její kandidátce.

„Na počátku devadesátých let mi Dušan Slávik řekl, že lidé z ČSSD, za kterou tehdy kandidoval do místního parlamentu, na něho vyhrabali jeho podpis pracovníkům Státní bezpečnosti,“ vzpomíná brněnský disident Jaroslav Šabata na jednu z nejtěžších rozmluv, kterou tehdy v době narůstající psychózy proti „novým nepřítelům sametové revoluce“ vůbec měl. „Na počátku 70. let zatlačili takhle estébáci na více disidentů, kteří představovali jednoznačné odpůrce režimu v letech padesátých,“ líčí tragické chvíle, kdy se v normalizačním zlomu, který měl trvat dalších dvacet let, estébákům dařilo tyto bývalé dlouholeté vězně zpracovat. „Pak už jsem se s Dušanem vlastně až do jeho smrti neviděl, úplně se stáhl,“ dodává Jaroslav Šabata. „Štvanice, kterou proti Slávikovi rozpoutali při vyškrtnutí z kandidátky poslední spravedliví, mu jednoznačně zkrátila život,“ dosvědčuje účastník posledních Slávikových chvil Jan Šimsa. „On měl sice už dlouho nemocné ledviny, ale pořád to do té doby zvládal. Tyhle události však znamenaly jeho třetí a definitivní trest smrti. I když i tohle bral Slávik vlastně s nadhledem: soudruzi z ČSSD propadají panice a my to vždycky odnesem,“ parafrázuje poslední slova Dušana Slávika Šimsa.

„Dušan Slávik každopádně byl a zůstal politicky charakterní. Byl velmi šťastný, že se v listopadu 1989 dožil převratu. A jeho takzvané selhání nelze vysvětlovat jako službu druhé straně, která pro něj nikdy neprestala být protivníkem. U něho šlo o hru s režimem,“ tvrdí Jaroslav Šabata. „Myslím si, že svou činnost v disentu vycítil jako osvobození sebe samého. Všechno je nutné vidět ve světle jeho velkého životního nadhledu člověka, který několikrát hleděl smrti do tváře. On nebyl oportunist ani zbabělec. Dobře rozlišoval podstatné od nepodstatného, a tak i podíl na životě disentu byl pro něj především účastí v relevantním a úctyhodném prostředí,“ dodává Šabata.

Článek je nezkrácenou verzí textu z Mf Dnes ze dne 19. září 2009.

Autorka je publicistka a básnířka.

Jiří Plocek

FENOMÉNY

Kultura se neměří prodanými vstupenkami, výtisky či výlisky. Kultura se měří životem samým. A někdy nelehkým, avšak vždy smysluplným.

Všichni víme, jak to s tou kulturou je. Má se skvěle. Jenže, jak která. Na nejrůznějších dobře zviditelněných televizních akcích, marketingově zvládnutých rautech ve velkých městských divadlech, ohňostrojevých veselících a svátcích obžerství s pokleslou dramaturgií na rozlehlých náměstích protékají peníze, o nichž se lidem v klubech, kruzích přátel vážné hudby, knihovnách, divadelcích a maloměstských kulturních zařízeních ani nezdá. Mnohdy vcelku prvoplánový tah za penězi se zdůvodněním „kulturu (čti zábavu) lidem“ je tu vydáván za stejnou kulturu jako boj o minimální prostředky, aby se vůbec nějaká kultura – hudba, divadlo, výtvarno – mohla uskutečňovat. Vytvářet. Kultura prvního typu není kulturou v pravém slova smyslu, tedy od slova kultivovat, nýbrž je pouhým více či méně formálně zvládnutým „uspokojováním potřeb“ na obchodní bázi. Tomuto pojetí odpovídá i myšlení některých lidí. „Tak tu kulturu ne dělejte, když na ni nemáte!“ řekla mi před lety jedna chytrá doktorka práv z ministerstva kultury (předtím ovšem zaměstnankyně Ochranného svazu autorského, který se na hudební tvorbu dívá také jako na druh obchodu a podnikání). Tehdy se mě to dotklo, dnes už vím v klidu: Taky nebudu! Tu vaší. Autentická kultura nezávisí na principu „a co z toho?“. Je výrazem bytostné potřeby lidí, kteří chtějí překročit stereotypy života v duchu „má dáti-dal“, kteří chtějí vystoupit ze začarovaného kruhu závislosti na

materiálních požitcích a vydat se na cestu za svým lidstvím a jeho poznáním. Jenže tomu je nutno něco obětovat.

Je to paradox: Sice bychom rádi viděli, aby oběťavci, kteří svou zarputilostí a svěhlavostí onu kulturu pěstují a vymýšlejí všemožné cesty, jak přežít, měli podporu od obcí či svého okolí a nemuseli padat občas vyslepním a depresi, ale zas jedině jejich vytrvalost a neustálý zápas je osvědčením ryzosti jejich počínání. Všechno toto píšu především proto, abych vzdal hold několika kulturním podnikům – skutečným kulturním fenoménům – s nimiž jsem se za těch minulých dvacet let setkal. Nemůžu nezačít pražským Unijazzem, sdružením pro podporu menšího umění, jež vzniklo už v roce 1987 a navázalo na tradice Jazzové sekce. Jejich vícerozměrné aktivity, počínaje magazínem UNI přes festivaly v Boskovicích, v Bohnicích a vlajkovou Alternativu, jsou reprezentativním svědectvím o životě nezávislé kultury posledních dvaceti let. Kolem Unijazzu se vytvořil široký okruh publicistů a organizátorů kulturních aktivit, počátkem 90. let dokonce vznikla slibná síť klubů Unijazz po celé republice, bohužel se však neudržela. Uherskohradištská Letní filmová škola, jež navázala na dlouholetá setkávání zástupců filmových klubů (skutečných kulturních oáz za totality), je už zavedenou firmou. Dlouholetému řediteli Jiřímu Králíkovi se podařilo vytvořit v jednom z červencových týdnů doslova „ostrov filmu“, na němž se vyplatí

strávit část své dovolené. Žádné drahé recepce, světové celebrity, lesk ramp a horentní sponzorské sumy, ale soužití s filmovým uměním a jeho tvůrci z duše do duše v neokázalých podmínkách, o to však působivější. Jiří Králík se po rozchodu s LFŠ pokouší od letoška rozjet další filmovou akci – Festival nad řekou v Písku. Malý „moravský Rudolstadt“ by se mohl jmenovat festival Folkové prázdniny v Náměšti nad Oslavou, který úsilím dramaturga Michala Schmidta a jeho skvělého produkčního týmu, za příkladné podpory města, už jen názvem připomíná dřívější lokální folko-trampskou přehlídku, z níž vzešel. Když nemáte peníze, nemusíte jezdit objevovat zahraniční špičky world music na vyhlášený festival do německého Rudolstadtu. Stačí, když se vypravíte do Náměště. Muzika s doprovodnými programy a dílnami může být týdenním nezapomenutelným zážitkem pro celou rodinu. O neuvěřitelném fenoménu brněnského Měsíce autorského čtení a jihlavském Festivalu dokumentárních filmů píšeme o pár stránek dále. Jeden desetiletý, druhý třináctiletý, oba jsou fenomény v evropském měřítku. Mohl bych jmenovat ještě řadu dalších krásných akcí s dlouholetou tradicí i svérázným poselstvím, stejně jako věřím, že každý čtenář těchto řádků by jistě něco či někoho dalšího doplnil. Za každým z takových počínů stojí většinou nějaké osobnosti, o nichž bychom měli jistě také mluvit, ale i společenství kolem těchto osobností jsou jako otevřené

Havel 2009

Před půlnocí 27. listopadu se konala v divadle Husa na provázku v Brně premiéra dokumentu Břetislava Rychlíka Cirkus Havel. Pojednává o stejnojmenném společensko-divadelním projektu Vladimíra Morávka a Petra Oslzlého a doplňuje jej vstupy Václava Havla. Zahájila sérii akcí, jimiž vrcholí i celoroční diskusní projekt Kabinet Havel. 17. listopadu proběhne debata na téma Česká role (o uplatnění Čechů v Evropě a ve světě) a 19. listopadu závěrečný večer na téma Česká vize (o problémech a výzvách současnosti a pohledu do budoucnosti). Zúčastní se jí Václav Havel, Jacques Rupnik, Jiří Gruša a Václav Bělohradský. V prostorách celého Centra experimentálního divadla bude vystavena rozsáhlá kolekce fotografií Jindřicha Štreita.

knihy, jen se začít: Valašskomeziříčský M-Klub, jemuž nelze upřít genia loci a jeho historie sahá hluboko do totality, kdy byl útočištěm mnoha zakazovaných umělců, je současně i kulturním artefaktem sám o sobě. Každý, kdo by chtěl zkoumat nezávislou kulturu mimo velká centra a postojem vládnoucích vrstev vůči ní, ať už za totalitního režimu či v současné demokracii, nenajde lepšího příkladu. Žádné mediální kauzy, dramatické scény, miliónové rozpočty. Minimum zaměstnanců, pestré společenství obětavých dobrovolníků a příznivců. Dennodenní boj o chleba a o přežití. Tisíc korun jsou velké, mnohdy rozhodující, peníze o bytí či nebytí. Ale takto právě se tvoří historie živé kultury.

Autor je publicista a hudební redaktor.

CTIBOR TURBA

ŘEZ DORTEM O DVACETI PATRECH...

...velmi ostrým nožem, který odhalí jen tenkou část bytí umělců.

Zastavení první, v den, kdy bili lidi na Národní třídě.

Inscenaci Archa bláznů jsme dokončovali v roce 1989, premiéra byla stanovena na 17. listopadu a uskutečnila se ve Stodůlkách za Prahou, v té době ještě bez metra. Bylo plno, dlouhé a složité představení plynulo, poslední scénou byla Duranteho loutková fraška Rány holí. Začínalo se hrát s loutkami, které se holemi mydlí po hlavách, zoufale to bušení zní ve dřevě, pak jako choroba se bití přenáší mezi aktéry a vodiče loutek, už to není ona legrační souhra úderů dřeva na dřevo, ozývají se bolestné výkřiky bitých, pak i ony výprasky přecházejí do inzultací, a ty jako fyzické rány srážejí aktéry na zem, a bolí stejně, jako rány holí. Někdo vykřiknul: „...lidi, nechte toho, chcete se tady pobít?“ V té chvíli se scéna, vor, začínala vzdalovat divákům a herci, kteří ztrátou kontaktu trpí, jako děti kňučeli, vzpínali prosebně ruce k publiku, nepouštějte nás!

To byl konec komedie ve Stodůlkách večer 17. listopadu. O tom, co se ve stejném čase dělo v centru Prahy, jsme nevěděli.

Druhý den jsme stáli před publikem v civilu a četli prohlášení divadelníků, ke kterému jsme se připojili. Náhodou to slovenský dokumentarista Drahoš Šišovič natáčel, třesou se mi tam ruce, papír vibruje. To bylo v sobotu, a již v pondělí jsme byli vyhozeni z divadla, další reprízy se neuskutečnily.

Zastavení druhé, v roce prvních svobodných voleb.

Po půl roce jsme našli někde trochu peněz a přezkoušeli a hráli dál. Pod novým vedením ve Stodůlkách. Přijal jsem práci pedagoga v Amsterodamu na Divadelní škole na oddělení divadla objektů.

Zastavení třetí, v době, kdy se rozbíhala první vlna kupónové privatizace.

Dostal jsem dopis od minulorežimního národního umělce Ladislava Fialky, který překvapivě začínal oslovením: „Drahý kolego, milý Ctibore!“ A pak následovala nabídka ke spolupráci v jeho oddělení pantomimy na pražské HAMU. Naše vztahy nebyly nikdy vřelé, spíš žádné, pár komických situací, které jsou do jiného vyprávění. Pomyslel jsem si: „... jdi se vycpat!“ Ke svému zděšení jsem se dočetl, že tu noc pan Fialka zemřel. Bylo mi trochu blbě u srdce, jako bych ho svým odsudkem do Hádu poslal. Jak jsem byl rád, když jsem se dozvěděl, že těsně před jeho smrtí vyšel článek s titulkem Fialka mrtvý muž? To jsem nebyl já, to bylo ono momento vypálené na zdi. Možná! Nebo snad jen přepjatá struna praskla.

Kresba autor článku

Čtvrté zastavení v čase restitucí.

Rodina mé ženy restituovala část odebraného majetku. Pozeptal jsem se, jestli by souhlasili s mým dokoupením bývalého majetku na základě projektu divadla mimů, souhlasili. Tím byla odstartována dlouhá cesta za domovem mimů, lemovaná spoustou úskalí, dobrých vůlí, strachu a záští. Ale zkušenost pozitivní převažovala, pánové Vladimír Drábek, Olbram Zoubek, Jan Vedral, Roman Bělou a celá společnost kolem Fondu pro kulturu a vzdělávání pomáhali. V tomto roce start a pokračování přišlo.

Ale ve stejném roce se podařilo něco významného, co mělo nejdélejší trvání. Svezl jsem u Manětína Jiřího Křemenáka, aniž bych věděl o jeho vstupu do politiky a zvolení starostou obce Nečtin. Nabídl mi k užítku pro moje, naše, kulturní aktivity odsvěcenou kapli sv. Anny v obci.

Napsal jsem projekt, setkal se s ministrem Udem a získal jeho podporu, bez které by Studio Kaple pro práci mimů neexistovalo. Návrh rekonstrukcí vypracoval Tomáš Kulík, obec dodala stavbaře, ministerstvo kultury finance. Studio bylo otevřeno v létě zmiňovaného roku. Mimové měli svou katedru a získali letní prostor k tvorbě.

Páté zastavení v čase, kdy se rozdělilo Československo.

David Vávra přijal nabídku vypracovat projekt divadla mimů v Praze.

Ve škole se blížili k absolutoriu první mimové.

V kapli vystupují před vyšňořenými návštěvníky z obce progresivní umělci odkdekud. Divácký prostor v kapli pro dvě stovky lidí byl plný, tančila skvělá Marcia Barcelos se svou kompanií Kastafiore.

Zastavení šesté, v roce, kdy se stal Václav Klaus premiérem.

Potud šlo o mrak organizace, spoustu učení, diplomky a absolventská představení. Konečně začínáme s tvorbou. S experimentem. Kde jinde, než na škole? Začínám s projektem Hanging man. První verzi hrajeme na festivalu Istropolitana v Bratislavě. Jsme výrazně zaujatí, diváci s námi.

Zastavení sedmé, v roce konce balkánských válečných konfliktů.

Jsem pozván do Berlína, abych vedl stáž visatců. Pracujeme v bývalých stájích východoněmeckého prezidenta Honeckera. Práce na hangíngmanovi pokračuje, mezi studenty jsou Maďaři, Holanďané, Rumuni, Rakušanka a Švýcarka.

V Praze přednáším profesorskou přednášku a dostávám souhlas většiny profesorů s udělením titulu.

Zastavení osmé, v roce prvního udělování kulturních grantů.

Dostali jsme stavební povolení na Alfreda ve dvoře. Divadla mají základní kameny, my máme jen kamínek, který mi přivezl André Chamoux z míst, kde stávalo divadlo Funambules, ve kterém ten největší z Pierotů, o matce Čech narozený v Kolině nad Labem, hrával. Veliká slova při ukládání malého základního kamínku, a stavba začala.

Zastavení deváté, v roce otevření Divadla mimů Alfred ve dvoře.

Rok pro mne nezačal zrovna šťastně. Na dvoře se prohlubovala strašidelná jáma, hromada organizace a příprav na pokračování na straně 18

pokračování ze strany 19

otevření divadla festivalem. A do toho telefon z Francie. Režisér ten a ten připravuje Gončarova Oblomova, vám nabízí roli Zachara. Ano, to je báječná nabídka, zavolejte mi za hodinu, trochu se musím rozmyslet. Já neměl co rozmyslet, věděl jsem, že to musím kvůli Alfredu odmítnout. Hodinu mi cákaly slzy smutku. Vyplakal jsem se, přijal telefon, statečně odmítnul a bylo po šanci, jaká přichází jednou za život a spíš ani tolikrát ne.

Divadlo bylo dostavěno, získalo cenu obce architektů a dodnes je uváděno jako jedna z nejlepších staveb nových časů. První představení zahrál slavný švýcarský klaun Dimitri. Zahajovací festival dobrý, premiéra Hanging mana navržená na představení roku, Alfred na divadlo roku. Tak ten rok skončil dobře, skoro vítězně. Mimové měli svoje divadlo v Praze a jedině na světě, svoji katedru a Studio Kaple v Nečtinách.

Zastavení desáté, v roce vítězství v Naganu.

Byl to sen, který jako každý sen má svůj konec s procitnutím. Japonská hudební akademie v Toyamě nabídla spolupráci v tom smyslu, že naše katedra postaví obraz, spojíme jejich hudební nastudování s naším scénickým. A že by to měl být Ramusiv a Stravinského Příběh vojáka. Krásná věc. Škola žádné prostředky na realizaci neměla, a tak se Alfred ujal investic, představení bylo postaveno, odvezeno do Toyamy a realizováno.

Zastavení jedenácté, v roce vstupu do NATO.

Na stavbu divadla jsme získali prostředky skladem dárců, na provoz ve třech prvních letech nám byl přisouzen grant švýcarské Pro Helvetie s tím, že dál musí převzít financování domácí instituce. Rok práce ze švýcarského grantu pokrýval přípravné práce a stavbu týmu, druhý a třetí rok jsme postavili a hráli devět inscenací vlastních a zhruba jedenáct prizvaných.

Odjeli jsme na další společné práce do Japonska, hráli jsme v Berlíně, Bruselu na Europápiích, na festivalu mimů v Perigueux, v Lodži. Poslední vystoupení v cizině se odehrálo v New Yorku v divadle The Kitchen. S velkou a pozitivní kritikou v New York Times a ve Világe voice jsme se vraceli domů. V Praze nás čekala nepochopitelná reakce magistrátu. Nabízeli nám neúžitečné peníze na roční provoz v hodnotě tramvajové jízdenky na jeden posun. Švýcarská Pro Helvetia ve jménu záchrany přidala ještě dva a půl milionu na divadelní burzu, na jejíž představení z magistrátu nepřišel nikdo. Divadlo bylo uzavřeno.

Zastavení dvanácté, v roce Prahy, evropského města kultury.

Naše sdružení dostalo šanci postavit pouliční divadlo v rámci celoročních kulturních aktivit.

Projekt s dvěma sty akcemi, pětaticeti společnostmi a zhruba sto dvaceti aktéry byl velký a zajímavý, radši bych dělal mimické divadlo.

Zastavení třinácté, v roce letadly napadených dvojčat v New Yorku.

Skončili jsme s dírou v kase a zcela vyčerpání a bez honoráře, já k tomu v nemocnici a protože jsem nemohl vypracovat vyúčtování, pro porušení pravidla jsme museli uhradit penále. Nemohl jsem se denně dívat na zavřené divadlo, a tak jsem ho nabídnul k užítku mladým mimům a organizátorům se správným předpokladem, že oni smysluplnou dotaci získají. Takže přeče jen v tom roce rozjíždějící se káry z kopce něco pozitivního. Divadlo začalo žít dál, sice beze mne, ale hraji tam moji bývalí studenti a mnoho jiných, kteří čas od času udělají něco výjimečného. Chodím se dívat, a to dodnes.

Zastavení čtrnácté, v čase velkých záplav.

Dokončil jsem film Giro di vitta. Téma, které mne pronásledovalo dlouho a zkoušel jsem ho nejdříve pro scénu, premiéra byla hrána v Hebbel theatre v Berlíně, pak přišla varianta poliční a nakonec film. Možná z toho udělám kreslený komiks.

Zastavení patnácté, v roce, kdy byl prezidentem zvolen Václav Klaus.

Na pražské HAMU jsem v tom čase už neučil čtyři roky. Po několika letech pedagogické neexistence doma, venku jsem opakovaně učil, jsem dostal z JAMU-DIFA nabídku na zbudování atelieru mimů. Sepsal projekt, získal akreditaci a zvolna uvedl do života nový záchytný bod pro mladé mimy v Brně. Díky, Josefe (Kovalčuku)!

Zastavení šestnácté, v roce vstupu do Evropské unie.

Postavil jsem nový cirkusový stan, stejného typu, jako původní Alfred z roku 74, s tím, že ho dám do kolébky novému ročníku, jako vybavičku kojenci.

Zastavení sedmnácté, v roce, kdy uprchl Radovan Krejčíř.

S brněnskými studenty jsme oživilo pro nového Alfreda L'Amfiparnaso Horatia Vecchiho, první operu napsanou v madrigalech, kterou jsme uváděli v kapli a divadle Alfred ve dvoře s Musicou Frescou, později byli se stejnou inscenací pozváni na festival studentských inscenací do Moskvy, kde se hrálo ve studiovém sále MCHATU. Líbejte podlahu scény! Próóó? Zahájení festivalu před Olegem Tabakovem. Zahráli jste si před Tabakovem! Kdo to je? Hráli dost dobře, ti naši nevědomci, líbili se, a obklopeni studenty jiných škol se propjeli do svítání takřka denně.

Zastavení osmnácté, v roce, kdy se objevuje Kubiceho zpráva. Točím filmy, abych se z absence v divadle neuzoufal. Učím v Zurichu a stavím absolventské představení, kolega, který mne pozval, umírá, já zakopávám při práci o nemoce, ale přeče jen se potácím na vratkých nohách dál.

Zastavení devatenácté. Prezident Klaus kritizuje Lisabonskou smlouvu.

Absolvující studenti byli dobří, těšil jsem se na setkání s nimi ve škole. Měli vůli se udržet pohromadě, jen ten dárek v kolébce zapomněli, a protože nový Alfred nezískal tradičně žádnou smysluplnou podporu, po ukončení akce jsem stan prodal. Za přidělenou sumičku jsme objeli se stanem pár měst okolo Nečtin s partou studentů ze Švýcarska. Bezva cirkusový mejdan, který uzavřelo pozvání na festival Ohromných maličností od Karla Krále. Sbohem Alfredě, projel jsi kulturní existenci Čech inkognito.

Zastavení dvacáté, v roce předsednictví v Evropské unii.

Smluvně dohodnutý termín pronájmu obcí Studia Kaple našemu sdružení se naplnil. Opakovaně bubnuji na poplach, píšu tlustopisy a prosby o vybavení kohokoli penězi, jako v případě divadla Alfred ve dvoře, ve jménu umožnění pokračování existence kaple, byť opět beze mne, marně, odpověď nedostávám po dobu roku, kdy je už pozdě.

Zastavení dvacáté první a poslední. Prezident Obama přednesl v Praze svůj projev.

Doučil jsem, protože mim bez nohou nemůže nic mima učít. Jak jsem se někde vyslovil, dech se krátí, krev se motá v neprůtočných žilách, fáče se odvíjejí, rty fialovějí. Nelze. Byl jsem donucen opustit kapli. Co jsem šestnáct let shromažďoval, bylo nutné vyklidit během několika měsíců. Katedra mimů na HAMU vydala nedávno tlustou knihu na křídě s mnoha fotografiemi, podle které se učí i na vysokých školách. Co se naší existence týče, je v ní padesát čtyři informačních chyb. Cituji ze jmenované knihy s titulem Příběh pantomimy: „Studio pohybového divadla Kaple-Nečtiny. ...i když se mu (tedy Turbovi) podařilo soustředit téměř čtyři miliony (alespoň podle zpráv v tisku), zřejmě to na ambiciózní projekt nestačilo a přibližně po třech sezónách projekt Kaple v Nečtinách skončil.“ Šestnáct let úspěšné práce ve Studiu Kaple jsou uváděny jako tři nevydařené roky? Výborně, pane autore! Nic z toho není důležité. Jako pedagog vím, že přes veškerou snahu kulturních pasáků otravovat vzduch a přikrádat si ve vlastní prospěch potečou na splavy litry čisté vody v podobě mladých a nezprzněných talentů, kteří donekonečna budou usilovat o novou tvorbu, kterou staří a znavení činovníci nemohou zahubit.

Autor je divadelní režisér a pedagog, zakladatel divadla Alfred ve dvoře.

Text je redakčně krácen. Celé znění na stránkách www.kulturni-noviny.cz

Luděk Lukuvka

NA KOPCI V LIBERCI...

Liberec, jako vzorové město devastace veřejného prostoru.

Když nemůže obchodní centrum na horu, musí hora pryč. Foto Karel Čtveráček

MOHLO TO BÝT KRÁSNÉ MĚSTO

Nemá smysl příliš popisovat fenomén Sudet, o tom bylo napsáno mnohé, i když zdaleka ne vyčerpávajícím způsobem. Je třeba říci, že Liberec je svým způsobem hlavním městem Sudet, téměř jejich ztělesněním v nejzákladnějších charakteristikách tohoto termínu, ať už s kladnými nebo spíše zápornými konotacemi. Němci si zde vyhlásili v roce 1918 nakrátko vlastní samosprávu – Čechům právě navzdory, a německý živel zde vládl od založení města přes jeho prudký industriální rozmach v 19. století,

až po druhou vlnu rozvoje města v bouřlivé první polovině 20. století. Vyrůstly zde ojedinělé vilové čtvrti, nemající svou výstavností a pojetím zahradního města v Čechách obdobu, jak v rozsahu, tak v stylové pestrosti pozdního historismu. Původní industriální architektura v okolí Liberce, ony pověstné textilky, je perlou sama o sobě a i přes dnešní módní objevování industriálu zrovna zde není příliš doceněna. Takové množství německé architektury na českém území málokde uvidíme, a také snad proto nemůže být českému duchu vzdálenější město. Tu propast a absolutní

nesouznění s duchem místa zažíváme již přes padesát let od odsunu Němců a příchodu nových obyvatel. Ti obývali tento prostor s podivnou samozřejmostí mart'anů kolonizujících neznámou planetu. Geniální propojení horské dominanty Ještědu se slavným Hubáčkovým vysílačem a hotelem tu temnou propast nepřemostí. Popravdě ani Němcům se nepodařilo vybudovat skutečně urbanisticky zvládnutý program města. Návrh Camilla Sitteho byl realizován jen z malé části, události byly rychlejší a nemilosrdnější.

Co je ovšem nejdůležitější: fantastický kopcovitý profil města s pozůstatky lesů Jizerských hor zasahujícími do jeho čtvrtí. To ovšem tak trochu patří už také minulosti... teď se kopce v Liberci rovnou vybagrují. Ne, není to sci-fi, ale realita hurákapitalismu posttotalitní éry.

SETKAT SE V LIBERCI S PLAZEM

Pro pořádek: v centru Liberce vyrůstly tři obchodní kolosy (Forum, Plaza, Delta) a zmizel jeden kopec, v jehož prázdném jánu mělo vyrůst obchodní centrum čtvrté, tzv. Galerie. Všechny parcely tvořily proluky po zmizelé německé zástavbě ve středu města, jednalo se tedy o veřejný prostor, který má z podstaty věci více než jen komerční charakter. Jako první bylo postaveno obchodní centrum Delta. Celkem neškodně banální blok sklobetonu. Horší teprve přišlo. Nejdříve boj o původní obchodní dům Ještěd (později Tesco) architektů Karla Hubáčka a Miroslava Masáka. Problematická, nicméně ceněná stavba s výrazným architektonickým rukopisem. I přes všemožné petice a boj některých architektů o legendární stavbu atelieru SIAL nebyla stavba

prohlášena kulturní památkou a byla zbourána. Na místě demolice se buduje obří hangár Fórum nulové architektonické hodnoty. Charakteristické pro naprostou většinu obchodních center v Čechách je čistě technicistní řešení postrádající jakékoli architektonické kvality.

Mezitím začala stavba monstra jménem Plaza (fenomén názvů obchodních center by vydal na studii kolektivního nevědomí) o obrovské výměře 19000 metrů čtverečních komerční plochy. Plaza je nekorunovanou královnou mezi monstry v centru Liberce. Proluka, na kterou si dělalo zálsuk více investorů, padla v plen totálně devastující zástavbě i přes petice tisíců občanů, kteří si přáli park. Proklamované propojení se zelení, jak bylo slibováno, se jaksi nekoná. Vítězný návrh Radima Kousala nebyl realizován, místo toho vznikla bezduchá těžkotonážní zástavba s vnitřní chaotickou strukturou, kde je dokonce problém se i zorientovat.

Město drží pohromadě organicky založené vilové čtvrti na okrajích. Organicky znamená, že německí stavitelé přirozeně a citlivě využili kopcovitý terén, tvořící strmé vrchy a prolákliny mezi nimi. Je to obrovský urbanistický vklad, ze kterého ráz města dýchá dodnes a také je to důvod, proč vůbec Liberec navštívit. Na rozdíl od radních před více než sto lety mají ti dnešní poněkud jiný vztah k městskému prostoru. Nejkráklavějším dokladem je vybagrování svazité parcely blízko zmiňovaného Fora za účelem výstavby dalšího obchodního centra developerské společnosti ECE projektmanagement. Svah prostě bránil vsunutí potřebné stavební metry, a byl proto během roku vybagrován. ECE se posléze dostala

pokračování na straně 19

Alžběta Štollová

HELSINKY ALVARA AALTA

Architektonické počiny Alvara Aalta realizované na různých místech Finska či v zahraničí přibližuje mnoho publikací. Novinkou je anglickojazyčný průvodce věnující se pouze Aaltovým Helsinkám.

Alvar Aalto dosáhl mezinárodního věhlasu především jako architekt. Zvláštní pozornost byla věnována jeho působení ve finském Laponsku, zasvěcení znají Aaltovo jyvaskylské a turkuské období. Vybrané texty jej představují také jako významného designéra. Dosud ovšem chyběla publikace, z níž by se zájemce dozvěděl více o Aaltových pracích v hlavním městě. Helsinský úřad územního plánování svůj pomysl

dluh na sklonku letošního léta splatil vydáním finské a anglické jazykové verze knižního průvodce s názvem Alvar Aallon kädenjälki Helsingissä (Stopy Alvara Aalta v Helsinkách). Knihu můžeme vnímat také jako hmatatelný výsledek spolupráce města Helsinek a Nadace Alvara Aalta, jež si v roce 2000 vytkla za cíl podrobněji prozkoumat budovy, které proslulý architekt pro Helsinky navrhl, a postupně pro ně získat ochranný statut.

Kniha zaujme jak obyvatele Helsinek, jimž není lhostejné, kolem jakých budov každodenně spěchají a kde žijí, i turisty, kteří se nenechají uchlácholit nabídkou hodinových vyhlídkových jízd centrem, během nichž bývá z Aaltova díla letmo zmíněna pouze hala Finlandia. Architektka Leena Makkonenová ve specializovaném průvodci přibližuje památek dvacet. Kromě bílé mramorové haly, Aaltova vrcholného díla proslaveného helsinkou Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, popisuje Akademické knihkupectví na Pohjoisesplanadi nebo hlavní sídlo společnosti Stora Enso, pro svůj tvar a bílou barvu přezdívané „kostka cukru“. Mezi subtilnější cíle pak patří rodinný dům a ateliér manželů Aaltových v Munkkiniemi, klubovna se saunou na Ramsinniemi či pavilon na Erottaja, dnes sloužící jako vchod do podzemní garáže v centru metropole. V další z kapitol Leena Makkonenová přibližuje například interiér luxusní restaurace Savoy či helsinský Dům kultury. Knihu uzavírá textem o několika pomnicích, jež Alvar Aalto navrhl pro své přátele, obě manželky a sebe na hřbitov v Hietaniemi.

Celou publikací prostupují myšlenky Alvara Aalta a na pozadí historie staveb a jejich zařízení prosvítá osobní historie architekta. Během své kariéry Aalto navrhl na sto soukromých rodinných domů. V Helsinkách se však kromě domu Aaltových nachází pouze jeden další, rodinný dům v Pitäjämäki. Objekt, jemuž vévodí bílá zděná část volně přecházející v dřevěné patro a otevřenou terasu, architekt navrhl pro svého oblíbeného taxikáře Alviho Hirvonena. Dominantou budovy tvoří garáž, nad kterou je umístěna sauna. Obytná část domu, postavená z červených cihel, stojí v pozadí ve stínu borovic a bříz. Přírodu považoval Alvar Aalto za výchozí bod a proměnlivou podmínku lidského života, která ovšem nepostrádá pevné ukotvení ani jasné materiální limity.

Velikost či tíha průvodce není při víkendové procházce na obtíž. Kniha je opatřena měkkou odolnější vyztuženou vazbou a obsahuje mapu, která důsledně zabírá jen administrativní část města Helsinek. Každé z Aaltových staveb se Leena

Osud rodinného domu Alvara Aalta v Helsinkách by mohl být v mnohém inspirativní pro stát a město Brno v tom, jak naložit s vilou Tugendhat. Foto Alžběta Štollová

Makkonenová věnuje přibližně dvěma stránkami textu, dvojnásobek prostoru ponechává obrazovému materiálu. Černobílé i barevné snímky jsou archivními či současnými záznamy detailů i celků objektů a jejich okolí. Lidský rozměr publikaci dodávají jednobarevně tónované výseky fotografií, zachycující zpravidla Alvara Aalta v pracovním rozpoložení či při odpočinku. Text místy jemně podkresluje kopie skic.

Na závěrečných stránkách čtenář nalezne nejdůležitější biografické údaje o Alvaru Aaltovi i jeho dvou ženách, Aino a Elisse, rovněž architektech. U žádného z popsaných děl nechybí přesná adresa ani statut ochrany, u objektů přístupných veřejnosti je uvedena otevírací doba, případně podmínky možné prohlídky. O preciznosti, s jakou byl průvodce vypracován, vypovídá také závěrečný výčet odkazů, seznam zdrojů, pramenů i další literatury.

Kniha Stopy Alvara Aalta v Helsinkách svádí k originálním procházkám po Helsinkách a podněcuje zájem o proslulého architekta i o Finsko samotné. Nejsou-li Helsinky zrovna na dosah, může se čtenář v pohodlí svého domova těšit z netradičního průvodce a dopřát rozlet vlastním úvahám o harmonii a účelnosti staveb obecně.

Leena Makkonen: *Alvar Aalto's Helsinki Legacy. Helsingin suunnitteluvirasto, 120 s.*

Měsíc poté, co se na pultech finských knihkupectví objevila kniha Stopy Alvara Aalta v Helsinkách, vyšla i anglická verze této specializovaného průvodce. Design obálky Aimo Katajamäki.

Autorka studuje finštinu na Helsinské univerzitě.

pokračování ze strany 18

do sporu s vedlejším obchodním centrem Forum a projekt byl zastaven. Developer hrozí arbitráží, v níž by na České Republice chtěl kvůli zastavenému projektu vysoudit 1,8 miliardy korun.

Má smysl propírat všeobecně známé korupční vazby mezi zastupiteli a stavebními firmami? To vše je realitou, protože jsme si prostor, ve kterém žijeme, nechali ukrást před očima.

MIZENÍ PROSTORU

Výše stručně popsany stav centra jednoho města je důsledkem zániku urbanismu v Čechách, ale také – přiznejme si – lhostejnosti nás všech, kteří jsme za dvacet let nebyli schopni vytvořit silné občanské iniciativy, které by působily uvnitř lokální politiky a vytvářely dostatečně účinný tlak na místní mocenské elity. Že to jde, můžeme vidět na zachráněném nádraží v Ústí nad Orlicí, nebo spíše za našimi hranicemi, konkrétně pár kilometrů od Liberce, v německém Görlitzu. Zde dokázaly občanské iniciativy společně s politiky najít cestu k společné vizi o podobě města. Něco takového je v Čechách zatím jen sen. Liberečtí zastupitelé udělali z města názorný příklad cílené devastace městského prostoru. Úzké mocenské elity jsou u nás stále neomalenejší v prosazování svých zájmů proti občanům. Už tak špatný stav obecného povědomí o urbanismu měst dostává v posledních letech na frak. Jenže jsme už dávno za spory o podobu města či stavby. Tak dlouho jsme nečinně přihlíželi, že už jde o mnohem víc. O jednoznačný atak na svobodný prostor nás všech a na cokoli mimo komerční zájem.

Autor je teoretik umění a kurátor výstav.

Plaza místo parku. Past(va) pro oči. Foto Karel Čtveráček

JIŘÍ SEVERIN

JEDNA VÝSTAVA PO DVACETI LETECH

Pod názvem *Opus Velehradensis* – znamení naděje začíná 12. listopadu v prostorách poslanecké sněmovny výstava sochaře Otmar Oliva a fotografa Jiřího Rohela, která se stejně pojmenovaná uskutečnila za poněkud jiných podmínek v září roku 1989 na Velehradě.

Velehrad. Foto Jiří Rohel

Měsíc autorského čtení 2009

Dvanáct tisíc návštěvníků, 120 zúčastněných autorů – to je bilance desátého ročníku dnes už největšího českého literárního festivalu. Od 1. do 31. července každý den na velké scéně brněnského Divadla Husa na provázku četli od půl šesté do desíti večer spisovatelé pro literární fanoušky svá díla. Na Arnošta Lustiga jich přišlo dokonce 350. Letošní tematické okruhy byly tři. Přizvanou zemí bylo Rakousko, jež každý den obsadilo první třetinu programu. Následoval dialog Brno-Stuttgart a závěr patřil českým autorům – počínaje Radkou Denemarkovou, přes Jana Nováka, Ludvíka Vaculíka, Petru Procházkovou, až po letošního šedesátníka Michala Ajvaze. Kdo se nedostal na čtení na Provázek, mohl se doma dívat online.

Když si člověk uvědomí, jaký posun se tu udal od prvního ročníku MAČe, kdy se četlo pro kamarády a kolegy, nezbyvá mu, než smeknout před dvojicí organizátorů, jimiž jsou Petr Minařík a Pavel Řehořík z nakladatelství Větrné mlýny. Na příští rok plánují přizvat literární Francii. A samozřejmě Milana Kunderu. Lat'ka je vysoko. Petr Minařík (1975), nepřehlédnutelná postava brněnského kulturního dění a svérázný společenský glosátor (viz blogy na www.aktualne.cz), přijal naši nabídku okomentovat vlastní podnik.

Kresba Aleš Čuma

Koncem osmdesátých let se dva naši kamarádi rozhodli, že na Velehradě uspořádají společnou výstavu. Otmar Oliva byl nadaný sochař – zjevně s velkou budoucností – Jiří Rohel populární a zkušený fotograf, velice oblíbený v uměleckých kruzích na Slovácku. Uspořádat výstavu nebylo vůbec jednoduché. Vystavovat se mohlo, samozřejmě po patřičném prověření a schválení, pouze v oficiálních výstavních prostorách nebo alespoň v prostorách společenských organizací Národní fronty. Takovými organizacemi byli třeba požárníci, filatelisté, holubáři, ale i zahrádkáři. Na Velehradě měli svou společenskou místnost zahrádkáři zrovna tam, kde nyní stojí Hotel Mlýn. Vůči iniciativě obou výtvarníků byli vstřícní a ochotně jim poskytli prostor. Řešení se ujal jistý pan Buchtík. A protože to jinak nešlo, postaral se i o souhlas MNV. Předseda Národního výboru (s příznačným příjmením Kapitán) kupodivu souhlasil. Možná se mu ten nápad docela líbil. Obyčejná výstava dvou kamarádů byla určena obyčejným návštěvníkům obce. Ani nebyla nijak zvlášť propagovaná. Šlo nejvíce o setkání několika přátel při vernisáži. Jenže oba umělci i okruh jejich přátel se s okresní komunistickou a státní mocí ani trochu nekamarádili. Otmar měl dokonce jako nedávny politický vězeň pořádný šrám za šíření Charty 77 a oba s rodinami chodili do kostela. Jistě by mnohem méně stačilo k nabuzení ostráživosti policejních orgánů, ke špehování a šikaně.

Přišel den zahájení výstavy. Práce s úpravou místnosti, instalace, pozvánky i drobné občerstvení, vše bylo včas pečlivě dokončeno. Prvního září 1989 byl krásný teplý den. Návštěvníci vernisáže se sjeli z celé Moravy. Náladu byla skvělá. Skoro všichni jsme se znali, ve velkém počtu přišli občané z Velehradu, ale objevilo se i mnoho neznámých mladých lidí. Mezi přítomnými se podezřele pohybovali jacísi aktivní „tesiláci“ a fotili a fotili. Vystavované artefakty jenom občas, převážně se zajímali o tváře přítomných. Brzy bylo jasno: fízlové přece byli všude, jako by se už bez nich ani nedalo žít. Aby to měli

Otmar Oliva: Mensa. Foto Jiří Rohel

kluci estébácti snadnější, všichni jsme se podepsali na panel podpěrného sloupu. Někteří iniciativně přidávali i adresy, aby vyšetřovací orgány měly méně práce a ubýlo jim starostí. Stačili si sloup důkladně vyfotografovat a pak trochu rozpačitě, jakoby zahanbeně, odcházeli. Jenže úspěšné ukončení akce jim zkomplikoval Jan Gogola starší. Když procházeli kolem, prohodil: „Kde je ten Havel? Už tady přece měl dávno být!“ Hoši rychle skočili na návnadu, znovu vytáhli náradíčko a v napjatém očekávání vydrželi až do konce vernisáže.

Výstava vzbudila značnou pozornost. Dokonce v jakémsi okresním zpravodaji vyšla až nebezpečně vlnitá recenze. Ovšem pak se ukázalo, že autor ji napsal předem, aby stihl redakční uzávěrku, a na vernisáži vůbec nebyl. Státní a stranické orgány se rychle zorientovaly: „Vatikán nám z Velehradu dělat nebudou!“ Přesně tak to zaznělo při ideologickém hodnocení od stranických papalášů.

A hned za pár dní byla výstava z moci úřední uzavřena. Jenže ne zcela neprodyšně. Pan Sontag, který měl zahrádkářské prostory na starosti, návštěvníky na vlastní riziko pouštěl ještě mnoho dnů. A právě proto návštěvníků pořád přibývalo. Vždyť být sledován StB už byla vlastně čest a dobrá reklama. Samozřejmě se tím rychleji šířila informace o zákazu.

Pravděpodobně by to vše nemohlo zůstat bez nepříjemných důsledků pro pořadatele výstavy Refugium Velehrad 1989, jenže už pokročila doba tání, blížil se listopad 1989 a v dubnu následujícího roku, vítán deseti tisícičovými zástupci věřících, navštívil Velehrad svatý otec Jan Pavel II. Na organizaci této slavnostní akce se svou trochou podíleli i Otmar Oliva, Jiří Rohel a mnozí další návštěvníci velehradské výstavy. Nechyběli ani důstojníci StB, kteří stejně zodpovědně jako před čtyřmi měsíci plnili dnes úplně jiné úkoly pro jiné pány...

Autor je publicista a bývalý radní pro kulturu Zlínského kraje.

Petr Minařík

Zpověď drobného literárního parazita

Založit tradici, mít vlastní festival, otevřít prostor či být zkrátka jiný, patřilo k módě přelomu tisíciletí. Zpětně už nikdo nevypátrá proč. Psát z pohledu tzv. pořadatele o důvodech vzniku festivalu, jeho proměnách a kontinuálním zbytnování je podobné kolektivní psychoanalýze, byť zaznamenávané jednou osobou.

Měsíc autorského čtení je náhodným shlukem jedenatřiceti kalendářních okýnek, které v červenci defilují brněnským Provázkem v urputné snaze představit co největší počet literárních osobností (celebrit). Je v tom možná věčná touha druhého města po pražském orloji, anebo jen zkrátka podobná motivace, jaká vede pelhřimovská lamželeza, aby překonávali nejmocnější rekordy. I my ve své práci pracujeme především s rekordy. Jeden rok pozveme na festival jedenatřicet autorů, druhý už šedesát dva a napřesrok rovných 125! Letní mikulášský kalendář, kdy den znamená i jedno překvapení, ne ranní, ale naopak podvečerní, je pak v tradici písemnictví, tu Běloruska, podruhé Kanady a příští rok třeba Francie. Nemá to žádný řád, fantazii či nápad.

Festival literárních rekordů, jak ho s kolegy tajně přezdíváme, má blízko k veletrhu i přehlídkovému molu. Vystavuje se na div literatura exotická, subtilně domácí

i tuzexově exportní, zkrátka především česká. A k tomu všemu tajenka s autory z dalekých zemí. Třeba Kanadané obdivují atrium Divadla Husa na provázku, vestibul a internetové přenosy, Bělorusové ustavičně pláčou a Rakušané se nikdy nezapomenou připomenout o cestovní výlohy.

Měsíc autorského čtení má své fanoušky, kteří s ním, jako s Kometou jdou od třetí ligy, po každém povedeném verši mávají modrobílými šálami a společně zpívají chór, to na znamení, že padnul gól. První rok jich bylo pár desítek, letos už několik tisíc. Uprostřed kluziště sedí jeden hráč a vysvětluje pravidla svého života, kolem něho plně tribuny diváků, když něčemu nerozumí, tak se podívají na zpomalený záznam do očí obří obrazovky. Regionální noviny nešetří chválou a Jihomoravský večerník informuje o největším tuzemském literárním festivalu, jako by tu neexistovala suma závažnějších problémů: vypuštěná přehrada, déšť na Hornáckých slavnostech a málo zeleně na centrálním náměstí. Brno žije literaturou.

Letos autoři bydleli v novém hotelu na Šilingrově náměstí, který má čtyři hvězdičky, a jen stejný počet autorů nezaplátil nápoje z minibaru. I literatura se kultivuje. Vloni jsme slavili osmdesát let Pavla Kohouta,

dorazil bývalý prezident i oslavenec (v opačném pořadí), nadávalo se na Chartu (pár lidí ji ale ještě chtělo podepsat), velebili se komunisti, prostě jako vždy při setkání disentu (tenkrát či dnes). My letos slavili deset let největšího českého literárního festivalu Měsíc autorského čtení. Vzorově jsme měli vyztužené klobouky na vstupné dobrovolné. Byl to ročník dobrý, ale stejný, jako každý jiný. Autoři přijeli, přečetli si své, odpověděli na otázky, zhasnulo se světlo v sále a šlo se pít do přílehlého baru, k ránu pak do Poslední leče. Naše poněkud megalomanská akce s dramaturgií v hrstech připomíná každodenní literární provoz, jen se odehrává pouze jedenkrát za 12 měsíců. Literární festivaly nejsou nějak nakloněny literatuře samé, spíše na ní drobné parazitují, i přesto je snad dobře, že jsou, díky nim se o literatuře občas něco špitne v novinách i důležitých kuloárech. My s Pavlem si vzájemně držíme palce, máme se vzájemně na prvním místě v seznamu dárců jater a za dlouhých zimních večerů, kdy z léta zbyly jen vypuštěné kajaky a knížky Vítky Kremlíčkové, si na webu pouštíme čtení oblíbených autorů. Číst své texty před více lidmi ještě nemusí být pornografie, ovšem lehké brnění podbríšku tato činnost vyvolává u obou pohlaví.

Autor je publicista a nakladatel.

OTÁZKA

Které dílo či osobnost vás v uplynulých dvaceti letech zaujaly natolik, že se k nim vracíte ještě dnes? A proč?

ANTONÍN PŘIDAL

(překladatel a spisovatel)

Když mu bylo třiadvacet, rozhodl se skoncovat s novinářinou, s tím „knikavým bezbarvým připodotýkáním k jevům a úkazům,“ a věst si zpravodajství o svých vnitřních dějinách na stránkách nikým netištěného deníku. Psal jej od poloviny 2. světové války až do roku 1989, kdy si po smrti svých nejbližších vzal život. Za to půlstoletí ušetřil čas na tolik románů a novel, že už je stěží stihnou všechny přečíst (z vod zapomenutí, zákazů či nezájmu vypluly až koncem století), ale ze dvou svazků jeho Deníků se staly mé donekonečna otvírané noviny. Zprávy, postřehy a úvahy jsou tam krátké, pronikavé a pestrobarevné, o různých časech, zemích, městech, kulturách, knihách, osobních ztrátách a nálezech. Jeden zápis říká: „Svět se odehrává i ve mně, nejen v prostoru a v čase.“ A jiný: „Více než světa se pořád bojím svého svědomí.“ Tak se stal mým nevyhledávanějším zpravodajem Sándor Márai, narozený roku 1900 v Košicích, znamenitý maďarský prozaik, od roku 1948 žijící v exilu, zesnulý v Kalifornii, pohřbený do Tichého oceánu. Uprímně řečeno, jeho Deníky jsou nevyčerpatelné i proto, že při množství svých témat jsou nezapamatovatelné. Vždy znovu něčím překvapí – i kdyby jen objevem, co důležitého z nich jsem zase zapomněl. Vlastně je to krásné a nestěžuji si. Však taky Márai radí: „Nenaříkej na stáří! Ještě se ti po něm jednou zasteskne.“

OLGA LOMOVÁ

(sínoložka)

Pád starého režimu před dvaceti lety rozlomil krunýř, který nás uzavíral před světem vně i uvnitř státních hranic. Náhle se vše dostalo do pohybu, všechny možnosti byly otevřené a nastala i nečekaná setkání s pozoruhodnými lidmi. Nedokážu uvést jedno jméno, bylo a je mnoho těch, ke komu se vracím, v knihách, v hudbě, v osobních setkáních i spolupráci. Společně mají to, že mě inspirují odvahou zkoušet stále něco nového a při tom trvat na staromódně vyhlížejících hodnotách poctivosti, pravdy a krásy. Za všechny jmenuji tři s vědomím, že je to nespravedlivé k mnoha dalším.

Na začátku 90. let jsem slyšela na Karlově univerzitě přednášet Czeslawa Milosze. Okouzlič mě básnickou vznešeností

a prostotou, výstižností jazyka a zaujetím pro význam paměti. To vše je také ve Svědectví poezie, velké inspiraci pro to, jak přemýšlet a přednášet o literatuře.

O deset let později jsem začala spolupracovat s Jakubem Patočkou. Upoutal mě nezávislostí názoru a také neutuchajícím optimismem. Vracím se k jeho starším článkům, některé jsou brilantní, jindy mu v duchu vyčítám nedostatek kázně při práci se slovem, vždy obdivuji, jak přesně vidí neradostný čas budování kapitalismu v Čechách. Jestliže Czeslaw Milosz mě nadchl schopností propojovat zašlé časy se současností, Jakub Patočka propojuje současnost s budoucností.

Těmto dvěma je po svém podobná Táňa Fischerová. Nejlépe ji vystihuje to, co mi před časem řekla v interview pro Literární noviny: „Můžeme se přece kdykoliv zastavit, narovnat se a říci ne.“

LUCIA PIUSSI

(zpěvačka, herečka a textařka)

Po dlhých úvahách musím skonstatovat, že najživší autor, najviac sa ku mne živo vracajúci, je za tie roky Charles Bukowski. Sama som z toho prekvapená, ale je to tak – toho som asi prečítala celého a hocikedy sa rada k nemu vrátim. On je skrátka macher a je to najväčší básnik, skutočný básnik života. Potom mám stále ešte v hlave Krylove pesničky, až človek krúti hlavou, aké sú dokonalé. Kryl je podľa mňa génius veľkosti Boba Dylana. A za tie roky vládne mojej domácnosti objav Boba Dylana a Lou Reeda – s tými dvoma a s tým všetkých, čo vytvorili, si človek vystačí na celý život. Na Slovensku je podľa mňa nesmrteľný

Rudo Sloboda – ten sa tiež stále k človeku vracia, stačí chytiť povedzme jeho novovydávanú knihu Krv do ruky a tá autentickosť textu zasvieti okamžite! Rudo Sloboda a Pavel Vilikovsky a Peter Pišťanek. To sú podľa mňa tí, ktorí rozdrvili zubami realitu posledných dvadsiatich rokov a vypluli nám ju ako zlatý prášok. A ešte sú tu dvaja majstri, ktorých spoločné dielo hltám od trinástich a to je viac ako dvadsať rokov: Duo Ursiny – Štrpka! Famózne, veľké, bohaté ako realita sama!

PETRA SOUKUPOVÁ

(scenáristka a spisovateľka)

Dlouho nad tím musím přemýšlet, které dílo nebo osobnost mě v posledních dvaceti letech tak moc ovlivnila, abych se k nim pořád vracela. Vzhledem k tomu, že dvacet let jsou téměř tři čtvrtiny mého života, a z toho třináct z těchto let jsem strávila s rodiči a stále se k nim vracím, z osobností to budou nejspíše oni dva.

Pak jsem přemýšlela o dílech, o knihách, a napadl mě jen Jimmy Corrigan, nejchytřejší kluk na světě, nejlepší grafický román, překrásně nakreslený, výborně napsaný příběh, kniha, v které je toho tolik, že jedno čtení nestačí. Já ho četla nejméně desetkrát, a nejenom proto, že jsem ho kdysi, jako školní práci, adaptovala do scénáře.

Ale jsou dvě věci, které mě ovlivnily už o moc dřív, a ke kterým se vracím daleko častěji a pravidelněji, než k jakémukoli knize. K televiznímu seriálu Simpsonovi už tak patnáct let, k hudební skupině Mňága a Žďorp víc než deset. Ale až nedávno jsem si s velkým překvapením uvědomila, jak moc poetika, smutek a přesnost sdělení v textech

Petra Fialy ovlivnily můj styl psaní. Za oknem prší a dešť stejně nic nesmyje, napsal on, a já souhlasím.

A Simpsonovi, pro mě nejlepší seriál všech dob, tolik let jsou pořád vtipní a chytří, a navíc věří svým divákům, že chytří jsou i oni. A i kdyby ne, stejně se mají čemu zasmát. Jediný seriál, kde si repliky pamatuju slovo od slova, jediný seriál, z něhož můžu citovat desítky scén. Což dělám. A pořád mě to baví.

MILOŠ ŠTĚDRŮ

(muzikolog a hudební skladatel)

Za uplynulých dvacetiletí mě nejvíc z české literatury zaujal Milan Kundera knížkou Můj Janáček (Atlantis, Brno 2004). Je to pro vědu víc než inspirativní pohled umělce na velkou osobnost české moderní kultury. Kunderův instinkt je na stopě mnoha věcí, které jsme dosud nevyšetřili.

Trvale mě okouzly knihy Miloše Urbana, z nich pak zvláště Poslední tečka za rukopisy (Argo, Praha 1998, 2005), a její inspirační zdroj – kniha Vladimíra Macury Znamení zrodu, vyšlá sice již za minulé éry, ale dočtená stále více v naší době. Za epochální pak považuji cimrmanovské počiny, zejména České nebe.

BŘETISLAV RYCHLÍK

(filmový a divadelní režisér)

Zaujaly mne Havlovy hry, na které jsem takřka nesáhl po celou dobu jeho prezidentování. Pak jsem si jednou na cestu vlakem z Brna do Prahy koupil Odcházení.

Přečetl ho a pak četl postupně vše, ovšem v různých vydáních, třeba samizdatové vydání jeho čtyř her napsaných od návratu z vězení v roce 1983 do dalšího vězení v roce 1989. Ten samizdat jsem si koupil 15. listopadu 89! Když nejsou děcka doma, staromilsky poslouchám nahrávky starých hornáckých hudců a zpěváků, v první řadě Jožky Kubíka a rodů Holých, Hrbáčů, chlapců Prachařových, Jana Mikloška. Občas si nechám vyrvat srdce z těla tesklivekými písněmi zvěčnělého přítele Jirky Bulise. Listuju v úžasu Magorovými Labutími písněmi, v tichu mlčím s Reynkem, ale nakonec vždycky sáhnou po Ludvíku Vaculíkově. Proč? „Protože dobře zhotovený šíp musí být vystřelen. Naostřený oštěp bude vržen.“ (náčelník Černý pardál)

Ludvík Vaculík

Druhé čtení

FEJETON

V poslední době jaksi hůř hledám knížku ke čtení. Ano, dostávají se mi do rukou díla mladších autorů, ale já vám to nerad čtu! Ted', naposledy, Denemarková: je to velice dobře napsané, i zajímavé, ale je hrůza to číst, bojím se, jak to pokračuje a špatně skončí. Topolovu Sestru jsem nedočel, protože mi postavy byly protivné. Ani to poslední o tom Terezíně: samé škaredé věci. To je ovšem ta hlavní otázka: má literatura nějaké poslání, či z jaké potřeby dnes autoři píší?

A tak někdy, když si normálně „chci číst“, sahám po něčem, co jsem už kdysi četl. Ted' jsem dočetl Olbrachtovo Podivné přátelství herce Jesenia. Otevřel jsem to s nedůvěrou. Protože při prvním čtení jsem to jaksi přeskákal a nedočel, protože kdekoliv jsem to otevřel, tam to bylo to samé, o nic nešlo. Za třicet let se ten Olbracht hodně zlepšil. Je to drama! Samozřejmě, šlo mi jako Olbrachtovi o tu Kláru. Když se na začátku knížky objevila a pak zmizela, podíval jsem se na konec, zda se tam její jméno objeví: kdyby ne, odložil bych to. Jak pravivám: bez ženské postavy žádná knížka nefunguje. Plasticky popsal atmosféru v divadle, našeň

k divadlu... Ovšem fajnové téma, které jsem při prvním čtení nezapomněl, je opravdu ten „podivný“ vztah dvou mužů. Riskantní. Nejsem si jistý, že v jeho čistotu každý čtenář uvěří. Zkušený čtenář si může pomyslet, že sám Olbracht byl trochu naivní.

V Dobřichovicích jsem z nouze o něco „ke čtení“ sáhl po Utrpení mladého Werthera. Také to jsem už četl, a vím přesně kdy: za války ve Zlíně, když jsem jednou měl ze soboty na neděli jakousi pohotovostní noční službu ve fabrice. To mi bylo sedmnáct let. Přečetl jsem to tam jedním tahem. Ten podrobný popis hrdinových citů mě zajímal. Ted' jsem to začal číst... nuda, nuda! Jak se to vleče! A co se stupňuje? Wertherova hysterie. Tak se už zastřel a nerozkecávej to! Nevkus. Neštěstí na prodej. A to jsem si i vzpomněl, že ta knížka prý tenkrát měla u čtenářů sebevražedné recenze.

Podivil jsem se, co to čtu, když jsem si vzal Manželství od H. G. Wellse. Bylo to o něčem jiném než původně. Ve vztahu těch manželů nejde o cit, rodinu, dítě, ale o politický problém rovnoprávnosti muže a ženy. A je to prosáklé Wellsovým socialismem. Trošku jsem přeskákal: chtěl jsem si

připomenout, jak se to manželství vyvine. Ale bylo to o něčem jiném. Tak se manželství dneska nevyvíjí. Bylo to o tom, jak se manželé v jakési sebekritice rozhodli vyzkoušet svůj vztah tím, že se vydají na Labrador. Děcko komusi vrzli. Co tam dělali? Nic, jenom byli. Aby zjistili, zda ještě umějí být. Až pak se skrz veliké nebezpečí vydali na cestu zpět do civilizace. A tu to teprve bylo trochu napínavé. Labrador – to jediné jsem si tenkrát z prvního čtení zapamatoval... že když potřebuješ samotu, v níž se konečně poznáš, jdi na Labrador! Před řadou let jsem se u sestry v Brumově uchýlil do chaty na zahradě: „Tak, tu máš svůj Labrador,“ liboval jsem si. A nevěděl jsem, proč tomu říkám Labrador. Ted' jsem se to dověděl.

Při druhém čtení dobré knihy se vždycky autor o sobě doví něco nového. Dočetl jsem toho Olbrachta a začal jsem prstem jezdit po hřbetech knih v naší staromanželské knihovně. A tím prstem jsem to cítil: Durych – ne; Čapek – ne; Hostovský – ne; Mahen – už jsem dvakrát četl; Jaroslav Havlíček – dvakrát čteno; Scheinpflugová – ne. A tu jsem z Hosta dostal novou knížku Oty Filipa: Děda a dělo.

Autor je prozaik, fejetonista a publicista.

Viktor Stoilov, Tomáš Zmeškal a Petra Hůlová. Foto Josef Chuchma

Hana Svanovská

POŽEHNANÁ SKLIZEŇ DVOU DESETILETÍ

Nakladatelství Torst výrazně formovalo porevoluční knižní kulturu. Podařilo se mu nejen splatit vydavatelský dluh vůči mnoha nedobrovolně umlčeným autorům české literatury, ale rovněž nastavit latku ediční přípravy čtenářsky náročných publikací pěkně vysoko – včetně jejich grafické úpravy.

Už z názvu celého projektu je patrné, kdo za jeho aktivitami stojí především – je vlastně rafinovanou hříčkou jména a příjmení svého zakladatele Viktora Stoilova. Ten se těsně po revoluci, roku 1990, rozhodl vydat své fotografie šedesáti českých a slovenských spisovatelů pod názvem Portréty. Vůbec přitom netušil, jak se původně malý podnik, určený pro vydávání nízkorozpočtových publikací jeho přátel, rozroste. K dnešnímu dni má Torst na svém kontě 472 titulů a stal se výhradním nakladatelem tak oceňovaných autorů, jako je Jáchym Topol nebo Ivan Martin Jirous.

Nabízí se samosebou otázka, která z českých předrevolučních vydavatelství Viktora Stoilova ovlivnila a na koho či co se snažil navazovat – vždyť naše knižní kultura si zásluhou mnoha osvícených redaktorů udržela svoji svobodu a kvalitu navzdory zásahům všudypřítomné komunistické propagandy. „Jako pro čtenáře byl pro mne důležitý Odeon. Obdivoval jsem dokonalou ediční a redakční přípravu a krásnou grafickou úpravu,“ říká majitel a už při zběžném listování jednotlivými svazky nezbývá, než mu dát zapravdu – ať už se jedná o prózu, poezii, odborné publikace literárněvědné či fotografie. Určitě je také důležité, že se Viktoru Stoilovovi a jeho dvornímu editoři, literárnímu vědci Janu Šulcovi, kteří společně vymýšlejí ediční plány nakladatelství, zadařilo hned zpočátku vyjít na světlo s počiny, které se staly pro českou literární scénu přelomovými – v r. 1992 vycházejí dva díly deníků Jana Zábrany Celý život, o dva roky později se objevuje Teorie spolehlivosti Ivana Diviše (mimořadně, jejich vydání bylo nepřímým podnětem pro jeden z nejdůležitějších trendů české literatury let devadesátých – oblibu nesyžetových prozických žánrů). Následují třeba souborná díla vynikajícího, leč pozapomenutého Josefa Palivce nebo exkluzivního a začasť nechápaného Richarda Weinera, koncem let devadesátých se zase ke slovu dostávají zakázaní autoři let nedávno minulých – Ivan Martin Jirous nebo Vlastimil Třešňák. Skoro by se z předešlého výčtu mohlo zdát, že je výběr autorů orientován také určitým politickým akcentem. To však Viktor Stoilov rozhodně odmítá – jde mu prý výhradně o esteticky kvalitní díla, antikomunistický akcent je patrný spíše v životních osudech části „dvorních“ autorů Torstu.

V posledních letech zaujalo nakladatelství také systematickým zájmem o nejmladší českou prózu – roku 2002 debutuje Petra

Hůlová s Paměti mojí babičce, své dva dosavadní romány zde vydala hispanistka Markéta Pilátová, loni na podzim nadchl svou pozdní prvotinou Milostný dopis klínovým písmem Tomáš Zmeškal. Naopak poněkud stranou zájmu zůstává současná česká poezie, Torst se programově zaměřuje pouze na autory starší a střední generace. Na jedné straně se to zdá škoda (při pohledu na pečlivě vypravené básnické svazky), na straně druhé je asi docela logické, že se nakladatel rozhodl netříštit zbytečně svůj už tak široký záběr a přenechává tuto oblast soustředěné pozornosti jiným kolegům z branže (například brněnskému Hostu).

V roce 2000 navíc vzniká reprezentativní edice Fototorst, zaměřená na díla předních českých fotografů (například Josefa Sudka, Josefa Koudelky nebo Jana Reicha), na které se Torst může opravdu výrazně profilovat. „Je to pokus navázat na odeonskou řadu Umělecké fotografie,“ zamýšlí se Viktor Stoilov, „nejdůležitější změnu oproti této edici představuje anglicko-česká jazyková mutace. I když se při výběru autorů soustředíme výhradně na autory české. Během devíti let vyšlo už 32 svazků. Tato řada se distribuuje nejenom v Čechách, ale po celém světě.“

Kvantitativně menší, ale obsahově nepochoybně část nakladatelského katalogu tvoří prózy vybraných zahraničních autorů. V devadesátých letech se Torst výrazným způsobem podílí na tom, že se v českém čtenářském povědomí natrvalo zabydlely tři výrazné osobnosti polské literatury 20. století – Witold Gombrowicz, Gustaw Herling-Grudziński a Czesław Miłosz. U prvních dvou to bylo opět spojeno s něčím, s čím Torst triumfoval už v případě Zábrany a Diviše – s tolik oblíbenou formou soukromého „deníku“, v případě Miłosze vsadili nakladatelé na jeho pozoruhodné, politicky zaměřené eseje.

A jaké jsou výhledy do budoucna? „Máme širokou škálu spolupracovníků, která se sice v průběhu uplynulých devatenácti let měnila, ale nároky na kvalitu jejich práce se stále zvyšují,“ říká Viktor Stoilov. Je více než na místě věřit tomu, že Torst bude nadále pokračovat ve svém „dobrém díle“ a v jeho šíření napříč českými knihkupectvími. Daří se mu to zatím náramně – při pohledu na produkci mladších čtenářsky náročných nakladatelství je totiž patrné, odkud pochází jejich hlavní inspirace. I díky tomu se zdá, že si česká knižní kultura navzdory tlaku elektronických médií udrží svoji světynost i v příštím desetiletí.

DĚLNÍCI NA VINICI DUCHA

Když se po roce 1989 otevřely brány, vtrhlo sem okamžitě ledacos z konzumního a módního braku, ale lidský duch ve svých vrcholných podobách a šíří k nám proudil a stále proudí jenom obtížně. A to ještě především díky neobyčejným výkonům zapálených a obětavých jednotlivců. Jedním z nejvýraznějších příkladů je „zjevování“ díla švýcarského psychiatra Carla Gustava Junga, jednoho z nejkompaktnějších a nejvlivnějších duchů dvacátého století. Zatímco jeho díla, stejně jako odbornou jungovskou literaturu, vydávají v anglosaském světě velká a renomovaná nakladatelství (Routledge and Kegan Paul, Cambridge University Press, Oxford University Press, Princeton University Press aj.), u nás po užitečných, avšak především obchodně zajímavých třešnickách hmátly záhy Academia (Analytická psychologie: její teorie a praxe, 1992, Člověk a duše, 1995) a Atlantis (Duše moderního člověka, 1994, Vzpomínky, sny a myšlenky, 1998). Systematického vydávání Jungova díla a komplementární jungovské literatury se však musel ujmout jednotlivec, původně zemědělský inženýr (!) Tomáš Janeček, který s nesmírným úsilím a za neustálých existenčních obtíží dokázal letos přivést na svět již osmý svazek z celkem devítidílného reprezentativního výboru z díla C. G. Junga. Se svým nejbližším editorským spolupracovníkem – hlavním redaktorem a překladatelem dr. Karlem Plockem a několika dalšími překladateli, nastavili laťku solidnosti této edice velmi vysoko. Je smutné zjištění, za jakých okolností a bez větší podpory se musejí některé zásadní pilíře západní kultury probíjet na světlo světa. Na druhé straně je úsilí takovýchto dělníků na vinici ducha hodno nejvyššího obdivu a doufáme, že jednou bude oceněno. A doufáme také, že snad bude i úspěšně zkompletována edice Jungových vybraných spisů. Tomáše Janečka jsme zastavili na pár otázek:

Kdy jsi začal s vydáváním knížek a proč?

V roce 1990. Z vnitřní potřeby. Ke knihám jsem jaksi tihnul od mládí – v rodině se hodně četlo a diskutovalo o knihách. Vystávání ve frontě před knihkupectvím mělo téměř rituální charakter. Otec pracoval ve firmě, ve které opravovali tiskařské stroje. Chodil jsem tam vonět k tiskařským barvám (na tu vůni nelze zapomenout). Koukal jsem na obrylé a sečtělé sazeče – klasická sazba, štočky, liteřina, olovo. To byla alchymie. A co teprve rozjetý tiskařský stroj – neuvěřitelná síla! Nejprve se seřizuje a zkouší, kolečko po kolečku, válec po válci, barva po barvě (dnes už to není úplně ono), pak se stroj pomalu rozbíhá a nakonec to všechno klapne a sviští. List k listu. Tiskař si utře ruce, opře se jednou rukou o mašinu, druhou si konečně zapálí cigaretu (to už taky není pravda) a v tom rachotu se rozhostí zvláštní druh klidu, no poezie. Duch při dílu! – A potom kouzlo: ještě teplá kniha, kterou vezmeš do ruky a potězkáš, přivoníš. U balící linky stojí ty pracovitě ženské a očima se ptají: Tak co, co, jak to dopadlo?

Pak tu byly knihy, knihkupectví, antikvariáty a knihovny (veřejné, soukromé...). No a samozřejmě setkání s těmi správnými lidmi ve správný čas: kromě otce a matky (jako děti mi četli a zpívali) to byl rosický farář Oldřich Med, který mi věnoval Bibli. A potom mi do života razantně vstoupil profesor Kožmín (na Mikuláše jsme psali první a poslední kontrolní diktát a já dostal čtyřku), brzy a definitivně mě však doslova uchvátil jeho přístup k literatuře, upřímná podpora všech našich studentských snah o kulturu. Chvála Bohu mě doslova přinutil číst Neruda a Čapka. Ještě později to byla moje žena Radka – v rodině měli mezi válkami knihkupectví, přátelili se s Ookarem Březinou, četli a četli... Takže, když „udeřil listopad“, nebylo příliš těžké rozhodnout se, do čeho se vrhnout.

Co byl tvůj první titul a jak ses dostal k Jungovi?

Já si to nepamatuji úplně přesně. Začínali jsme společně s několika přáteli. Řekl bych, že z oblasti psychologie to byla Analytická psychologie C. G. Junga od Huga Širokého (1990).

S cestou k Jungovi to bylo podobné jako s cestou ke knihám. Společně – snad pouze

zdánlivě náhodně – působení knih a osobností. Babička byla členkou jakéhosi okultního spolku v Ostravě, což se promítlo ve struktuře její knihovny. Otce fascinovala čistá věda i její okraje a nebylo možné nepodlehout vlivu jeho knihovny. Tu jsem objevil po jeho smrti. Bylo mi sedmnáct a myslím, že jsem ho nějakou dobu nenáviděl za to, že umřel. Pak jsem otevřel skříň. Na jedné straně přírodní vědy a na druhé široké spektrum duchovní literatury od „weinfurterovek“ až po Březinu a Teilharda, a fantastický a magický realismus, parapsychologii, mytologii a psychoanalýzu. Četl jsem a nerozuměl prakticky ničemu. Během studia na gymnáziu a vysoké škole byla spousta času na literaturu a na čtení, na opisování samizdatů a prohledávání antikvariátů. Tehdy jsem při pátrání po moderní hermetické literatuře narazil na samizdatové a pracovní překlady Jungova díla. Na jaře 1990 jsem měl už celkem jasno. Tedy, domníval jsem se, že mám jasno. Zásadní význam potom mělo se všemi následky setkání s dr. Karlem Plockem. Mimořádná osobnost, která v mém životě – bez nadsázky řečeno – hrála a stále hraje mimořádnou roli. V té době to však byli také Radčini přátelé z filosofické fakulty a její úžasný pražský strýček, lékař Olda Chumchal, muž s velmi dobře zásobenou knihovnou: ke čtení se servíroval Borges, Freud, Jung, ale také Kahuda s jeho šílenými teoriemi o mentonech. Vladimír Borecký, člověk s fascinujícím přehledem o kultuře, který měl pro každou příležitost stolového pohoštění v rukávu nějakou historku ze života Freuda, Junga nebo Bachelarda. Vynikající překladatel, hyperkritický a věčně láteřící Jan Čulík a také dobrosrdečná dáma, Eva Syřišťová.

Kolik titulů jsi doposud vydal?

Momentálně to přesně neví. Odhaduji sedmdesát titulů. Vím však jedno, a to je svým způsobem kouzelné: Celá práce za posledních asi deset let – všechny rukopisy, poznámky, PDF soubory, obálky atd. – se lehce vejde na 4 GB flash paměť a ještě zbude spousta místa. Asi tak na tři vydavatelské kariéry. Takové malé nic to je. Haj hou! řečeno s Vonnegutem.

Ptal se Jiří Plocek

Petra Soukupová

ZMIZET

(Host 2009)

Po velebeném debutu Cesta k moři přichází spisovatelka ke čtenáři cestou tří rozsáhlých povídek. Opět dětskýma očima a krátkými přímými větami odsekáváme z reality to důležité. Tempo řeči signalizuje, že se stane něco velkého, ale musíte zůstat v roli devítiletého kluka, aby tomu tak bylo. Bezmála tragické prostředí dětských pokojů a talířů s raskou nebo plivanců v kakau, na které rodiče nevěří. Kniha je vypravěcky výborně tkána především z dialogů a vnitřních monologů, ale přestože se v nich neodrážejí jen sourozenecké krutosti, po dvou příbězích z této perspektivy, společně s unavenými rodiči malých hrdinů, nechcete už slyšet nic o tom, „kdo si začal“.

Autorka je bohemistka.

Jakub Grombíř

BÁSNĚ JAK PÁRA Z KOTLE

Básník Jaroslav Kovanda dokáže neotřele uchopit i tak zprofanované téma, jako je podzimní venkovská idyla.

Je tady podzim, stmívá se dříve, než by člověk čekal, takže je možné si alespoň večer občas číst, možná i poezii, možná dokonce i delší básně. Nastává čas zasmušilých Dušiček i rozverných hodů (každý pořádný rok přinese nějakou ostudu, na kterou se bude ještě dlouho vzpomínat), opatrného ochutnávání letošních závojných, dosud neusazených vín a pomalu i čas zabíjaček, které v nás vždy probudí cosi dosud netušeného, jak si prsty dosud popíchané od smutečních věnců smočíme v krvi a tuku. Krajina je přehlednější díky opadáním stromům, ale zároveň ji začíná zahalovat odkudsi vzlínající mlhy. Nebe je nízké, známé zvuky znějí jinak a pachy i vůně se stávají jaksi koncentrovanějšími. Pro tento čas, kdy každý sluneční paprsek je vzácný, kdy vše je bez kontur a vzduch nehřeje ani nemrází, nemohu doporučit příhodnější četbu než básně Jaroslava Kovandy.

Zlínský rodák se s oblibou obrací ke kraji svých předků v podhůří Ždánského lesa, bývalému slavkovskému bojišti, které je zvyklé se na historických událostech zúčastňovat jen pasivně. Je to krajina, v níž se od nepaměti vrství lidské příběhy, které s tím oficiálně důležitým souvisejí jen volně. Kraj, který svoji duchovní tradici odvozuje již od časů markomanské královny Fritigildy, stojí proti Zlínu s jeho modernistickou snahou vzepřít se danostem, odstranit lidský faktor, vytvořit dokonale fungující organismus zkrížením občana, města a továrny.

Snad i na vás tyto verše zapůsobí svojí bezpředsudečností. Básník svět kolem sebe nesoudí, jen s bezprostředností až dětskou registruje jevy mnohdy bizarní. Bez autocenzury se nechává unášet volnou krajinou asociací, jejímiž vrstevnicemi jsou nezvyklá a zapomínaná slova, ať už vzata z dialektu či odborného slangu, slova tajemná a etymologicky unikavá. „Jako by živel řeči byl našim setrvalým napojením na prapůvodní elementy,

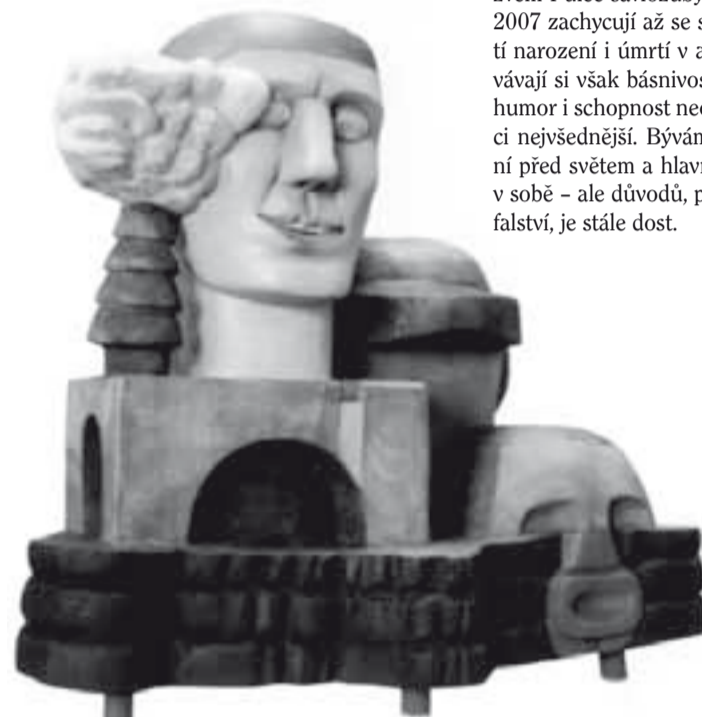
snad ještě v jejich nerozlišené, teprve se probouzející se podstatě,“ napsal o Kovandově poezii Jan Štolba. Odtud se můžeme (venku je stejně pořád tma, takže hloubáním o nic nepřijdeme) v myšlenkách přesunout k čaromantii Platona Lukaševiče, hledající předlidské kořeny jazyka, či k úvahám, jaký záměr vlastně sleduje soudobé ochuzování řeči, prováděné zejména elitami...

Smích skrz slzy se hodí právě k této roční době, kdy pokušení melancholie bývá nejsilnější. V této poezii není jen radostný panteismus, který bývá moravským básníkům přisuzován už značně bezmyšlenkovitě. Autor dokáže sestrojít vertikálu od banálních dějů až k filosofickému přesahu, využívaje přitom

postupů surrealismu či postmoderny, neboť Kovanda není bezelstný písmák, ale má zažité svoje hoře z rozumu. A venkov už také není tak soběstačný a spokojený jako kdysi se svými nenáročnými rituály, oněmi „svátky nasycených kyselin“, jak je nazývá básník.

Zatímco v létě si svoji samotu hýčkáme až ke zpupné myšlence, že přinejhorším bychom se snad i uživilo jako poustevníci, podzim nás zchladí a přivede zpátky k lidem. A nabití hovory a zážitky můžeme opět usednout k četbě i psaní, aniž bychom si dělali ambice, že se nám podaří otřást světem. Vydané svědectví, které bude skutečně naše, je totiž důležitější.

P. S. V těchto dnech vydává Jaroslav Kovanda svoji novou knihu: deníkovou prózu s názvem Pulec šavlozubý. Zápisky z let 2006 až 2007 zachycují až se sebezníující upřímností narození i úmrtí v autorově rodině, zachovávají si však básnivost, smysl pro paradoxní humor i schopnost neotřelého pohledu na věci nejvdědnější. Býváme příliš často bezmocní před světem a hlavně před tím, co nosíme v sobě – ale důvodů, proč nepodlehnout zoufalství, je stále dost.

Jaroslav Kovanda: Dlouhý, Široký a Bystrozraký. Dřevo, 2002

Autor je filmový a literární kritik a básník.

Eva Klíčová

DVACÁTÉ STOLETÍ VE SKLE

Brněnská funkcionalistická vila jako námět anglického románu – proč ne?

Obecná představa architektury coby „němého svědka času“ je jistě ušlechtilá, nicméně trochu zastírající skutečnost, že architektura nejen může „promluvit“, ale dokonce že může vyprávět celý román. Tak je tomu alespoň v případě Skleněného pokoje Simona Mawera.

Simon Mawer (1948) je anglický písčím Panevropanem – narodil se v Británii, dětství prožil v různých koutech Evropy a v roce 1977 se pak jako vystudovaný zoolog a učitel biologie usadil v Římě. Po čtyřicítce vydal svou prvotinu Chiméra (1989) a úspěšně tak vstoupil do světa literatury – získal McKitterickovu cenu (udělovanou nejlepšímu anglickému debutu). Od té doby se stal autorem dnes již desítek knih, a to nejen beletristických, ale i naučných. Pro českého čtenáře je nepochybně lichotivý Mawerův vztah k Česku, který se počal již sympatiemi k pražskému jaru. Zhruba před patnácti lety se pak do Česka podíval poprvé – a mimo jiné vstoupil do vily Tugendhat v Brně – hlavní „postavy“ svého budoucího románu. Ovšem než tento román spatřil světlo světa, Mawer napsal knihu inspirovanou objevy George Mendela Mendel's Dwarf (1997), se kterou dobyl druhý břeh Atlantiku, do češtiny přeložené Jidášovo evangelium (The Gospel of Judas, 2000), úspěšný The Fall (2003) nebo naučnou knihu o Mendelovi (George Mendel: Planting the Seeds of Genetics, 2006). Po letech se téma brněnské vily Tugendhat ale probouzí ve Skleněném pokoji, autorově zatím nejúspěšnější knize – nominované na Man Booker Prize.

Ano, skleněný pokoj románové vily Landauer je obývacím pokojem vily Tugendhat v Brně. Je hlavní postavou, perspektivou vyprávění a jeho literární osud se téměř shoduje s osudem jeho skutečného předobrazu. Což ovšem nelze říci o postavách lidských (snad vyjma pozapomenutého osudu Vítězslavy Kaprálové). Manželé Liesi a Viktor Landauerovi, kteří románové vile dali jméno, mají se skutečnými manželi Tugendhatovými společný jen obrys osudu prchajících před fašisty. Zápletky postav mají jiný imperativ než rekonstrukci osobních historií. A tímto imperativem je jim ona hlavní postava – skleněný pokoj. Psychologická moc architektury, která se svou čistotou, jasem i nesmlouvavým chladem tolik vzdaluje tisícileté útulnosti a příšeří lidských obydlí, a téměř tak předurčuje životy svých obyvatel, návštěvníků a nájemníků. Zároveň ale ona čistota prostoru, jakoby jen

abstrakce domu, absorbuje představy a nitra těch, kteří vstupují; stává se tak jevištěm plujícím nad městem, laboratoří, nemocnicí, kancelářím, obchodákem, továrnou i zrcadlovým sálem odrážejícím po setmění v obrovských oknech své obyvatele. Je harmonickým útočištěm před divokou spleťovitostí větví za okny, ale svou strohou elegancí i snadno zranitelným místem, nad městem plujícím skleněným okem, které puklo během lidského válečného běsnění. Vila se tak postupně proměňuje z koncertního sálu a elegantního salonu na kanceláře firmy Messerschmitt, koňskou stáj sovětských vojáků z Dálného východu a dostává i soudružsky uvědomělé poslání rehabilitačního střediska – ostatně tak jako ve skutečnosti.

Přesto román nelze považovat za obraz českých dějin očima cizince, jak na přebalu knihy vybízí zmínka o Gottlandu Maria Szczygiela. Zatímco v Szczygielově případě se jedná o demytizační publicistickou rekonstrukci „národní mentality“, kniha Simona Mawera má historickou hodnotu v symboličtější rovině – což v originální anglické verzi dokládá i označení Brna coby Města. Dějiny jsou melancholicky rekonstruovanou „vzpomínkou“ na ducha doby liberálně kosmopolitních kruhů předválečné Evropy. Románová skutečnost je stylizovaná dobovou estetikou a uměním. Nejen například svými ženami s „arabeskami rudých rtů“, ale hlavně geniem loci domu promítnutého do geometrizující narativní struktury, jejíž osu tvoří femme fatale Hana, vyfotografovaná Drtikolem i fašistickým eugenikem, opakující se milostné trojúhelníky, počátek i konec vyprávění tvořící průsečík stejné chvíle. S touto symetrií harmonizuje i melancholie dominujících chladných ročních období, návraty postav podlehlých magnetismu vily, návraty do ztracené minulosti předválečných ideálů, snad ne jednou provždy umrtvených totalitními devalvacemi hodnot.

To jsou jen nejzajímavější interpretační roviny nesmírně dramatického, věrohodného i fantastického vyprávění Simona Mawera. Evropana, který svou osobností dokazuje, že ne všechny předválečné ideály jsou odsouzeny stát se chátrajícím monumentem.

Simon Mawer: Skleněný pokoj. Kniha Zlín, vydání první, z angl. The Glass Room přel. Lukáš Novák, Zlín 2009, s. 391.

Jaroslav Kovanda

O HODECH

Když můj strýc Jan Fila Svedrup zvaný jednou v podzim končil hody měl v sobě jen husí krk nadívaný vejci natvrdo kastról kysaného zelí a knedle nadýchané spodní vodou kyselkou ale tři litry červeného vavřínce který cítit je hořícím slavníkem nejmíň litr toho barveného bagem zapíjený omašleným cinífadlem ach na náměstí s výkřikem héblinku

A pocherajů různých šmetrdóly s pěnou bílečnou jakési bradavky tuhé dívčí branky ach měl v sobě kdeco

I černé kafe z cikorky v němž jako kra se potápí ten kúrovitě zboženský...

A když se v pondělí ráno ve čtyři rozběhl směr štucl lokálky směr Kobyli co svázela z věteřovské oblasti od Monte Kykyryky dělníky ke kalendrickým lisům i pracovníky do výstupní kontroly do Baťova Baťovan i daleké Batawy vše podstatné se v něm hnulo

Ach jenom naskočil do vlaku jenom se v kupé nadechl tabáku a potu udělalo se mu na tepich Naštěstí hned vedle foto nejdelšího tunelu v Böhmen und Mähren stál jakýsi pučmídrát v čepici takže můj strýc Fila zvaný Svedrup mu s dovolením do ucha zbleptl a naplnil ji čpícími hodkami až po okraj

A ještě bylo stehnotemno mezi kopci které venku hnětlý kraj když strýc okno rozpažil a o semafor stažený roztřískl tu cizí pokrývku – svůj obsah

Jenže soused ospalý byl taky v kůži vázaný – nějaký Jožka Ryba velitel moravské Vlajky fikaný – a strýce Filu před jeho kulkami špic zachránil jen zmámený pohyb slováckých pohodných břich který nedovolil nikomu ani ruku vytáhnout z kapsy! Ach ten mlýn pupků prý nevidomých dotlačil Jana k východu kde si Svedrup nekonečně vydechil a nadechl a vyprázdněný jako dobře vypoštěný karmelitán – jakmile vlak začal zpomalovat – v Čejči vyskočil hned u pošty

KDÝŽ JSME JEDNOU

se strýcem Janem Filou Svedrupem a Janem Strmem básníkem pili (teplo škvarkové příkusovali ve sklepech v básnické kuchyni) a už jsme si neměli na co připít Strm tam měl za bečkou knížky a tak jsme na ně pili na Nerudu na Zákoník práce na Kalčíka u Hochů od Bobří řeky jsme skončili

Jaroslav Kovanda (narozen 1941 ve Zlíně), básník, malíř a sochař. Pracoval jako korektor, kulisák a učitel dramatické výchovy. Založil literární časopis Psi víno, vydal básnické sbírky Zlínská osma, Za oknem Erben, Nebe nad kantýnou a další, prózu Nejaký Jura Vičík.

Autorka je bohemistka.

Michala Benešová

PAŘÍŽSKÉ DIALOGY S POLSKOSTÍ

Výbor textů z časopisu *Kultura* představuje to nejlepší z polského intelektuálního exilu.

Polská emigrace je fenomén, jenž se především v kontextu druhé poloviny 20. století stal významným hlasem v diskusi o směřování polské společnosti a její otevření se světu. Klíčovou roli v něm sehrála pařížská *Kultura* – časopis, který ještě v Římě v létě roku 1947 založili Jerzy Giedroyc a spisovatel Gustaw Herling-Grudziński. *Kultura* totiž dokázala být hlasem, který je slyšet, na Západě i v samotném Polsku. Slovenští a čeští čtenáři mohou význam *Kultury* posoudit díky výboru, který loni vydalo bratislavské nakladatelství Kalligram. Jeho poněkud utajovaným editorem je Adam Michnik.

Giedroycovo motto „měli bychom si zachovat své zásady, ale přitom umět měnit názory“ vystihuje myšlenkové zázemí *Kultury*. Giedroyc se nikdy nepřiklonil k žádnému politickému táboru, i proto byl „jeho“ časopis otevřenou tribunou realizující tezi svého zakladatele, že jedinou cestou k řešení sporů je diskuse bez předpokladů stejně jako ochota poznávat způsob myšlení „protivníků“. Paříž se tak stala do jisté míry kontrapunktem jiného centra polských emigrantů, Londýna, kde tamější týdeník *Wiadomości* dlouho bránil tvrzení domnělého a jediného „skutečného polského státu“, jímž je izolovaný mikrosvět londýnského exilu. Ideálem *Kultury* byla polskost, která se apriorně nevymezuje vůči cizímu, ale která je vůči cizímu otevřená. Nelze vytvářet statický a uzavřený obraz dění v Polsku, neboť demokratické ideje se do země nedají importovat zvnějšku.

Jistě lze najít významné texty, která výbor *Kalligramu* (i tak čítající solidních pět set stran drobným písmem) opomenul – například texty esejisty a malíře Józefa Czapského věnované Katyni nebo reportáž Aleksandra Janty-Polczyńskiho *Vracím se z Polska*, jež v roce 1948 rozpoutala bouřlivou debatu nad nastíněným obrazem poválečného Polska jakožto země navracející se k normálu a společenské stabilitě. Na ní ostatně Giedroyc testoval připravenost polského emigračního společenství dostát proklamované schopnosti pluralitního pohledu na aktuální politicko-společenskou situaci.

V zásadě však výběr sleduje téměř všechna klíčová témata *Kultury*: například problematiku „ULB“ (Ukrajiny, Litvy a Běloruska), kterou shrnuje text Juliusze Mieroszewského *Ruský „polský komplex“* a oblast ULB. Podle názoru mnohých příspěvatelů *Kultury* je i v zájmu samotného Polska, které se po válce muselo vyrovnávat se ztrátou východních území, aby vznikl samostatný ukrajinský stát (což byla teze četnými konzervativními polskými emigranty, z nichž někteří ještě drahně let po konci války zcela vážně žádali navrácení Lvova i Vilna Polsku, obtížně přijímaná). Giedroyc v ní viděl jednu z mála možných cest, jak nahradit stabilitu sovětského impéria. Výmluvným pokusem o dialog je také dvojí pohled na Vilno dvou vilenských rodáků – Poláka Czesława Miłosze a o generaci mladšího Litevce Tomase Venclovy.

Nezastupitelné místo měla v *Kultuře* literatura. Vždyť právě zde vycházely jak Gombrowiczovy *Deníky*, tak později Herlingův *Deník* psaný v noci, nemluvě o Solženicynovi či Simone Weilové. Ač není výběr esejí z *Kultury* zaměřen přímo literárně, o provázanosti literární tvorby exilových autorů s reflexí aktuálních otázek dobře svědčí například brilantní povídka Herlinga-Grudzińskiho *Nezlozmný kníže* o italské protifašistické emigraci za druhé světové války – ta zároveň vytýčuje jednu významnou linii autorovy tvorby: povídek spojujících hlubší etické či estetické otázky s literární rekonstrukcí historických událostí či životních osudů reálných osob, jak je známe z českých vydaných souborů *Ostrov* a jiné prózy a *Benátský portrét*. Texty na pomezí beletrie a esejistiky publikovali v *Kultuře* i jiní známí autoři: předkládaný výbor nabízí téměř programový text Czesława Miłosze *Nie* i zásadní esej básníka Aleksandra

Wata (jenž sám rychle vystřízlivěl z prvotního prosovětského nadšení) *Klíč a hák*, kde se mu východiskem pro kritiku komunistického „zotročení ducha“ stává analýza zmutovaného jazyka socialistického realismu.

Další témata zde lze zmínit už jen heslovitě: nebezpečí antisemitismu, možný přínos polského revisionismu, jehož příkladem mohou být texty filosofa Leszka Kołakowského (zejména zásadní *Teze o naději a beznaději* z roku 1971 formující program polské antikomunistické opozice), nebo otázka role církve v poválečném Polsku. Příliš místa (doucejme, že z důvodů kupříkladu čistě prostorových) nezbylo například na reflexi dění 80. let, leckdy vůči *Solidaritě* a „kulatému stolu“ poměrně kritickou. I tak však „výbor z *Kultury*“ alespoň částečně zaplnil mezeru, která v česko-slovenském prostředí zela dlouhá léta.

Kultura. Výběr esejí z polského emigrantského časopisu. Kalligram, Bratislava 2009.

Autorka studuje polonistiku.

Václav Burian

SKVĚLÉ POLSKÉ DVACETILETÍ, PŘESE VŠECHNO

Také o nedávné historii se dá psát bez účelového skandalizování. Bohužel ne u nás.

Taková kniha u nás letos asi už nevyjde, a už proto má smysl o ní psát; i přesto, že velká část polských skandálů minulého dvacetiletí nebyla u nás vůbec zaznamenána nebo je už zapomenuta a jen pro máloko u nás byla událostí roku 1996 třeba další polská Nobelova cena za literaturu – pro Wisławu Szymborskou (ačkoliv zrovna tato básnířka má na množství a kvalitu překladů do češtiny štěstí). Obdobná kniha u nás letos asi už nevyjde nejen proto, že by byla pracná – komu by se chtělo sestavovat kalendárium českých a československých úspěchů i skandálů za dvacet let? Nevyjde nejspíš hlavně proto, že její český tvůrce, ač antikomunista, by se musel zamyslet nad tím, zda pro jejich úlohu při pokojném přechodu k demokracii nelze přece jen připsat i něco dobrého Ladislavu Adamcovi či Mariánu Čalfovi; nebo se pokusit podívat na slovenské touhy po emancipaci jinak, než jsme byli většinou schopni roku 1992; nebo připustit, že tvůrci úspěchů domácích i zahraničních byli občas z pravice a občas z levice, nikoliv jen z jedné strany. Musel by být schopen tónu, jakým Bereś a Burnetko píšou o postkomunistickém (neberme to jako nádivku, ale jako zařazení do jisté formace)

Autor je novinář, nakladatel, redaktor *Listů*, překladatel.

Zaostřeno na Slovensko

ANATOMIE LIDSKÉ OSAMĚLOSTI

Značnou pozornost vzbudila na Slovensku nedávno vydaná kniha Pavla Vilikovského *Vlastný příběh zla*. Je složena ze dvou zdánlivě samostatných částí: Krátka extrémna osamelosť Jozefa K. a Dlhá extrémna osamelosť Marie M. Dobové pozadí tvoří jednou reálný socialismus a podruhé fašistická diktatura. Spojovacím prvkem je osamělost protagonistů, jež je pro autora polem pro sebezpyt, pro anatomii psychických dějů, pro hledání zbytků opravdového citu. Zabývá se principem zla a je skeptický vůči poznání velkého, nadosobního zla. Sám Vilikovský o svém hrdinovi v tomto kontextu říká v rozhovoru pro *SME* z 1. listopadu 2009: „Áno, nevie sa o ňom ničoho dopátrať. Ale potom je také to všedné, malé každodenné zlo, ktoré si človek nesmie predstavovať ako niečo mimo seba a seba cudzie. O tom obyčajnom zle s malým z, ktoré nosí každý v sebe, sa dá napísať iba vlastný životopis. Jedine to má zmysel. Preto to slovko vlastný v nadpise sa vzťahuje na mňa, na rozprávača.“ Vilikovského metoda je nenásilná, jak píše recenzent Daniel

Hevier v deníku *SME*: „Autor akoby iba diskrétne chodil za svojimi postavami, nechal ich konať podľa ich (s)vedomia a hoci občas komentuje ich konanie, nemanipuluje nimi. Nie je to teda nijaké ideologické písanie, čiže opisovanie idey prostredníctvom epizácie, ale práve opačný proces – hľadania zmyslu a určujúcej myšlienky v chaose príhod a príhodíčiek, v nelogike náhodného konania.“

K tomuto nie efektnému, ale efektívnemu postupu musíme priradiť příběh vlastného jazyka rozprávača. Je to vybrúsená slovenčina, ktorá sa číta s pôžitkom, ak je, pravda, na druhej strane stránky zrak skúseného čitateľa. Mám pocit, že Pavel Vilikovský napísal svoju najzrelšiu, najkompaktnejšiu a najkomunikatívnejšiu knihu. Je to sebedomý román autora, ktorý nemusí svoje majstrovstvo pompézne manifestovať. Čítať ho v každom riadku.“

Je zjevné, že jeden z nevýznamnějších slovenských spisovatelů současnosti vydal silné dílo.

Jiří Plocek

prezidentu Aleksandrowi Kwaśniewském: „Naše rozhodování nad volební urnou je tajné. My však – a pověděli jsme to samotnému Kwaśniewskému – chceme říci zcela zřetelně: nikdy jsme mu nedali hlas. (...) A proto můžeme stejně otevřeně vyhlásit, že ho považujeme za nejlepšího prezidenta uplynulého dvacetiletí. A to ne proto, že měl rád sport a whisky, ale proto, že tak mnoho udělal pro naše sny o Polsku a Evropě.“ Ještě jedna ukázka takového tónu, v charakteristice generála Wojciecha Jaruzelského, syna šlechtické katolické rodiny, ministra obrany PLR v době srpnového tažení proti Československu, tvůrce výjimečného stavu v prosinci 1981, ale taky spolutvůrce dohod u kulatého stolu, které vedly k pokojnému přechodu k parlamentní demokracii: „I kdyby to obě strany ‚myslely dobře‘, pravdu měla jenom jedna. (...) Nepochybujeme, že rozhodnutí vyhlásit výjimečný stav bylo osobně velmi silným prožitkem. Nevyhovuje nám ovšem heroický rozměr, jaký někdo generálům připisuje. Ačkoliv se nám rovněž nelíbí, když se je někdo pod nejpodivnějšími záminkami snaží dopadnout a postavit před soud. Prosíme jen, aby nikdo nelitoval ty, kteří prožívali nesmírnou mravní trýzeň, ale na jejich straně stály tanky, a nesrovnával jsi s trýzní těch lidí, proti kterým ony tanky vyjely do ulic.“

Kniha – reportáž, kalendárium, mozaika novinářských záznamů – začíná 4. červnem 1989, polským, šťastným, s přelomovými, i když ještě ne plně svobodnými volbami, ač nechybí připomínka pekingské tragédie z téhož dne. Končí letoškem, poslední větší vnitropolitický přelom představují volby roku 2007, kterými padla radikálně pravicová populistická koalice s emblematickými bratry Kaczyńskými.

Možná není nic opravdu nudnějšího než věrejší noviny, ale už rok, pět let staré noviny přináší četbu vzrušující: Kdo zmoudřel? Kdo říkal a psal hlouposti, k nimž by se dnes nerad hlásil? Jak jsme se radovali z něčeho, co dnes považujeme za samozřejmost? Proč jsme milovali politiky, kteří jsou zapomenuti a nikomu nechybějí?

A jsou přece jen autority, na něž lze spoléhat? Autoři je měli. V politice, umění, ve sdělovacích prostředcích, v církvi. Vesměs nepatří k vítězům, pokud bychom to měřili současnou popularitou. Ty dekády však tvořili a odpovědnost za to, co dělali, nesli. Pro příklad: Leszek Balcerowicz, první, ale zřejmě i neúspěšnější tvůrce radikálně tržní reformy mezi Labem a Vladivostokem, zastavil hyperinflaci a způsobil, že během měsíců přestalo existovat něco jako podpultové zboží. Dnešní průzkumy popularity politiků musí ovšem snášet s jistou statečností a ne bez trpkosti. Zdrženlivý katolický intelektuál Tadeusz Mazowiecki projevil netuctovou odvahu před rokem 1989 i jako premiér, ale hloupou nálepkou politika měkkého a nerozhodného přijímají zástupy. Jeho výrok o „tlusté čáře“ z premiéřské nástupní řeči se už bude asi navždy překrucovat jako generální pardon pro komunistické zločince, ač Mazowiecki mluvil o něčem jiném: že jeho vláda nechce nést odpovědnost za minulost, ale za to, co sama vykoná.

Ještě vysvětlení podtitulu: kniha souvisí s internetovým podnikem www.20latrp.pl, jenž zas má podtitul *Pochvalme se!* Není to vlastně proti duchu doby, vybízet spoluobčany, aby se zamysleli, zda jsme přece jenom nestrávil ono dvacetiletí i jinak než krádežemi a podvody? Nemylve se: navzdory rozšířenému a vlastně pozitivnímu českému stereotypu Poláka, stereotypu Poláka-vlastence, jenž nedá na svou zemi a národ dopustit, i Poláci tráví mnoho času nadáváním a nářky nad svou vlastní a krajany, nad všeobecným zlodějstvím a ztracenými iluzemi. Dva novináři, kteří debutovali ještě v posledním období podzemního tisku 80. let, se pokusili nabídnout pohled vůči onomu černému alternativní. A užitečné, literárně i graficky čtivě sestavené repertorium, užitečné pro účastníky těch let, ale snad i pro lidi docela mladé.

Witold Bereś, Krzysztof Burnetko: *Nasza historia. 20 lat RP.pl. 1989–2009, Świat Książki, Varšava 2009.*

ABNORMALIZACE JINDŘICHA ŠTREITA

V prostorách Muzea Kroměřížska na Velkém náměstí v Kroměříži začíná 12. listopadu výstava proslulého českého fotografa Jindřicha Štreita, která potrvá do konce února 2010. Rozsáhlá kolekce Štreitových fotografií nás vtahuje v mnoha dnes již pozapomenutých detailech do světa husákovské normalizace, do časů téměř nepravděpodobných. Přesto však pro pamětníky velmi skutečných.

Vladimír Godár

STRETNUTIE S BÁSNIKOM

Deset dní před 17. listopadem 1989 zemřel Jan Skácel. Jako připomenutí dvacátého výročí jeho úmrtí přinášíme mírně upravenou vzpomínku významného slovenského hudebního skladatele, která vyšla před lety na Slovensku, avšak dodnes neztratila na působivosti.

Na Vianoce roku 1985 som napísal cyklus troch piesní pre ženský hlas, flautu, violončelo a čembalo, ktorý som podľa zhudobnenej predlohy nazval Uspávanky Jana Skácela. Nečítal som si súhlas ani od básnika, ani od kompetentných inštitúcií. V nasledujúcom roku odišli naši interpreti predviesť skladbu na koncert do Brna. Stretnutia so živým básnikom som sa bál, na koncert som nešiel. Pan Skácel naozaj na koncert prišiel a bol sa aj po koncerte porozprávať s interpretmi. Odkázal mi, že sa mu to páčilo. Toto je teda moje stretnutie s básnikom Janom Skácelom...

Moje skutočné stretnutie s tvorbou Jana Skácela sa začalo oveľa skôr – sprostredkoval mi ho Milan Hamada. Mój otec pracoval ako zásobovač v Pravde a domov nosil všetky vydané publikácie. Keď som mal 13 rokov, doniesol domov čerstvú knihu zozbieraných Hamadových literárnokritických esejí, nazvanú Básnická transcendencia (500 výtlačkov), kde Hamada, rozvíjajúc svoj Spor s básnikom (M. Válkom, 1966) v samostatnej štúdií O pravde, kráse a Janovi Skácelovi (pôvodne Slovenské pohľady 1967, č. 5), práve na tvorbe Jana Skácela dokumentoval existenciu možnosti integračnej funkcie umenia, na miesto ktorej Válke podľa Hamadu postavil „pravdu-ničotu“, čím dokumentoval vlastnú rezignáciu na základnú umeleckú ľudskosť. Hamadov Spor s básnikom bol skutočne fundamentálny – po jeho prečítaní som si stihol požičať už len Skácelovu zbierku Smuténka; potom sa stalo márne hľadanie Skácelových básničiek po bratislavských knižniciach. Mój otec už nebol zásobovačom, Hamada už nebol literárnym vedcom a kritikom, Skácel už nebol redaktorom a básnikom. V krajine muselo odísť zo zamestnania takmer milión ľudí a básnik Válke sa stal ministrom. Začala sa éra husákovskej konsolidácie, ktorú som ako stredoškôľák chápal ako Dobu Veľkého Nedorozumenia (nedorozumenie zväčšujúce chaos je pre mňa odvtedy synonymom hriechu) a ktorej patologické mechanizmy spodili fenomén spoločenského autizmu, ktorý v našich končinách takmer zákonite sprevádza upevňovanie moci. Tí, čo mali čo povedať, mlčali, tí, čo nikdy nemali čo povedať, kričali. Mlčal aj básnik Skácel...

„Nikto nemôže uveriť v nemožné veci,“ povedala Alenka Lewisa Carolla kráľovnej. „Zdá sa, že nemá pravdu,“ odvetila kráľovná, „stalo sa mi, že som uverila v šesť nemožných vecí

už pred raňajkami.“ Bruno Bettelheim, psychoanalytik zaoberajúci sa liečbou detského autizmu, zohľadnil pri svojich terapeutických metódach aj svoje skúsenosti z pobytu v Dachau a v Buchenwalde. Medzi väzňom, ktorý sa bezo zvyšku podrobil cudzej vôli, a autistickým dieťaťom videl hlbokú súvislosť. Oba postoje sú výrazom úplnej straty nádeje, podriadenia sa vonkajšiemu príkazu na zamedzenie vlastnej aktivity, vynúteného súhlasu s nahradením vlastnej subjektovosti predmetovosťou. Ak ste pre okolitý svet predmetom, a nie subjektom, samotný svet sa stáva peklom. Človek nielenže uverí vo veci nemožné, ale ich aj žije. Skácel mlčal, básnik-minister vydal svoj manifest štátneho autizmu, ktorý len seba vlastným spôsobom nazval Slovo (Logos). V tejto dobe som nečítal Slovo, čítal som mlčanie, v tejto dobe som spoznal Skácela-básnika...

(...)

Osovým argumentom formovania nového typu človeka bola axióma triednej nenávisti. Ak komunistická propaganda pri argumentácii abstraktných téz brala do úst herakleitovský večný oheň, v konkrétnej praxi jej stačil večný oheň triednej nenávisti. Za každým autizmom stojí neschopnosť lásky, nenávisť – tak Bruno Bettelheim definoval predpoklady vzniku detského autizmu, ktorého liečením sa zaoberal po celý svoj život. Podľa Lewisa Carolla je rozprávka „darom lásky“, a táto formulácia tvorí pre Bettelheima rozlišovacie kritérium – je príbeh o Oidipovi darom lásky, je príbeh o Zlatovláske darom lásky? Kladná odpoveď znamená klasifikáciu príbehu medzi rozprávky, záporná zaraďuje príbeh k mýtom. Ak je autizmus expresiou straty nádeje, rozprávka predstavuje liek, ktorý treba dlhodobou osobne podávať, je symbolom starostlivosti staršieho o dušu dieťaťa, a teda tým, čo je podľa Jana Patočku až výdobytkom antickej filozofie („péče o dušu“). Rozprávanie rozprávky formuje v dieťati pocit vlastnej hodnoty, vytváranie modelov so zakomponovaným prvkom nádeje formuje predpoklady neskoršej duševnej zrelosti. Kultivácia rozprávok je kultiváciou nádeje a zároveň cestou k osobnostnej integrite – nie je to len objav novodobej psychoanalýzy, vedeli to už veľkí básnici („len nezávislosť a sebaúcta vás uchráni pred ranami života a nepriazňou osudu“ – Puškin) i moderní biológovia („pozitívne city nám dávajú sily potrebné na

rozvíjanie vlastnej racionálnosti; nádej na budúcnosť je pre nás jedinou oporou voči nevyhnutnému osudu. Veda sa nepochybne usiluje opísať prírodu a oddeliť túžby od skutočnosti. No netreba zabúdať, že človek má pravdepodobne rovnakú potrebu túžob, ako aj skutočnosti. Životu dáva zmysel nádej. A v nádeji nachádzame perspektívu, že istého dňa bude možná zmena dnešného sveta v nejaký možný svet, ktorý bude lepší“ – F. Jacob). Vedci i umelci nášho storočia už našli v sebe dost' odvahy, aby svoje novozískované poznanie konfrontovali s poznáním zakonzervovaným v mýtoch. Moravský básnik Jan Skácel išiel ešte ďalej – v dobe štátneho autizmu a prikladania na oheň nenávisti nasledujúci hlas srdca začal ľudom rozprávať rozprávky...

Česká a moravská literatúra prežila posledné desaťročia rozčesnutá do kontrárnych oblastí povolenej a zakázanej literatúry. Z hľadiska kritérií disidentskej literatúry Skácelove rozprávky nepochybne predstavovali útek, únik či dezerciu, a tieto konštatovania často sprevádzali jeho i Hrabalovu tvorbu. Toto tvrdenie je podobne absurdné ako štátny zákaz básnickej činnosti. Možno kultiváciu viery, nádeje a lásky považovať za únik? Možno posilňovanie ľudskej pozitívnosti chápať ako dezerciu? Možno pestovanie schopnosti rozlíšiť dobro a zlo nazvať útekom? Napriek všetkému išlo o útek – útek k pravde, dobru a budúcnosti, ktorej uskutočňovania sa už básnik nedožil...

(...)

Skácelovu poéziu jednoducho milujem, a to je asi dôvod, prečo o nej neviem písať. Milujem skácelovského človeka, ktorý je prastarým lovcom i obeťou, roľníkom i úrodou, tvorcom slova i tvorcom ticha; jeho Oidipus je starší a skúsenejší než Ježiš Kristus, vie, že nielen Boh človeku, ale aj človek má čo Bohu odpustiť. Skácel vie, že hoci Rosinanta skončí na bitútku, Dona Quijota prijme sám Ježiš Kristus na nebesiach, že Horatius musí hru dohrať, aj keď už Hamlet je mŕtvý...

Dopísal som 2. symfóniu – na druhú stranu som pripísal motto: „Miluji bubínek a nenávidím paličky“ (Jan Skácel: Hlas). To je tentoraz moje posledné stretnutie s brnenským básnikom.

Převzato z časopisu Slovenské pohľady 1993/2, s. 52–55.

Autor je hudební skladatel.

Petr Dorůžka

ÚNIK Z TOTALITNÍ ŘÍŠE BLUDŮ

I když panorama české kultury se za posledních dvacet let změnilo víc než dramaticky, bludy naočkované komunistickou minulostí mizejí pomalu. Ohlédněme se, jak probíhalo naše otevírání se světu v hudební sféře.

Zpěvy qawwali. Archiv festivalu Respect

Je to možná paradoxní, ale jako první těžili ze znovunabyté svobody hudební staromilci. Anglosaský pop byl ve své zlaté éře české veřejnosti odpírán. Ta si dlouhý půst vynahrádila v devadesátých letech. Poptávka se soustřeďovala na zpětný katalog rockových hvězd a pořadatelé koncertů objevili zlatý důl: koncerty rockových dinosaurů. Hudba, ve světě už poněkud vyčichlá, u nás měla punc zakázaného ovoce, a tak se stala natolik dominantním mainstreamem, že vedle ní už nezbyl prostor pro nic dalšího. Londýnský hudebník a znalec obskurních žánrů Lu Edmonds mi tehdy při své návštěvě Prahy řekl: „Vždyť vy tu nemáte nic uprostřed. Na jedné straně je Madonna a vaše domácí rockové hvězdy, na druhé vyhraněná tvorba pro velmi úzké obecnstvo. Ale všude ve světě existuje mezi oběma protipóly široká paleta hudby, která je stravitelná pro masové publikum, ale není ještě zas

tak úplně zprofanovaná, jako to drahé zboží z hitparády.“

Nebyl ale i to následek jednoho z totalitních bludů? Komunistický newspeak vytvořil ghetto menšinových žánrů. Ve své době revoluční divadlo Semafor získalo jméno jako zkratka „sedmí malých forem“. Jazz a rock obhospodařovala v Československém rozhlase redakce „malých“ hudebních žánrů. Big Brother degradoval žijící kulturu na podřadné jevy. Není divu, že ještě před nástupem bulvárních médií naše veřejnost slepě věřila: hudbu řídí zlaté desky, stadiónové koncerty a MTV!

V rovině spontánního domácího muzicírování u nás vedla česká verze písničkářského folku, ale stačilo přejít do Německa a člověk se ocitl na jiné planetě. Tak například Africa Festival ve Würzburgu byl cvičným terénem pro tisíce hráčů na djembe, kteří na festivalovém tábořišti probubnovali

dny i noci, zatímco k nám tento fenomén dorazil až nedávno. Češi dlouho nic netušili ani o dalších kulturních trendech. Klezmaty u nás teď hrají každoročně, ale pokud je chtěl člověk vidět roku 1992, musel vyjet do Drážďan či do Budapešti.

Nastal tedy nějaký symbolický okamžik, který signalizoval změnu? První ročník festivalu Respect u nás představil zcela neznámou romskou hudbu východní Evropy. Kapela „hudebních zbojníků“ Taraf de Haïdouks od svého debutu roku 1991 objížděla světové festivaly, ale v Praze vystoupila poprvé až na Respectu roku 1998. (Ve své vlasti, vinou rasových předurků, byla dokonce ignorována až do roku 2000, kdy odehrála první koncerty v Bukurešti.) Pro publikum na terasách Pražského hradu byl jejich energií sršící koncert horkým šokem. Na rozdíl od akademicky unytlého, totalitně zneužívaného folkloru se jednalo o oslavu hráček výlučnosti. Atmosféru průlomového koncertu ještě vystupňovala makedonská dechovka Kočani Orkestar a vibrace z publika zpětně inspirovaly pořadatele. Místo předavku začal divoký společný jam obou skupin. Přesto, že s kulminující atmosférou sílil i déšť, na kost promoklé publikum vydrželo do konce.

Nikdo z diváků netušil, že pro muzikanty to bylo zároveň historické zadostiučnění. Když v předešlých letech belgický manažer Tarafu Michel Winter křičoval Evropu na trase Brusel-Bukurešť, zjistil, že s muzikanty tmavší pleti se v pražských restauracích nenajít: „Pokaždé tvrdili, že mají plno. Tak jsem do jedné takové restaurace přišel nejprve jen s mojí ženou a u vrchního rezervoval oběd pro patnáct lidí, s tím že kolega Stéphane muzikanty přivede později. Dali jsme si víno, druhou skleničku, a pořád nikdo nikde. Najednou se objevil Stéphane a říkal, že kapelu nechtějí pustit dovnitř. Udělal jsem skandál, nejdřív anglicky, pak francouzsky,

muž z ochranky na mě u východu vytáhl pistoli. Moji muzikanti tvrdili, že tohle je horší než v Rumunsku.“

Kulturní profil českého publika se posunul i díky dalším festivalům: Colours of Ostava objevily portugalské fado a zpěvačku Marizu, Struny podzimu přivážejí polyfonii ze Sardinie, a když u nás letos na podzim zazněly v sérii Respect plus poprvé pákistánské zpěvy qawwali, kostel sv. Šimona a Judy byl navzdory skeptickému očekávání plný.

Rozšiřování obzoru se ale do místní nabídky promítá opožděně. Trvalým handicapem české scény je absence kvalitního popu, což umocňuje katastrofální nabídka komerčních rádií i mainstreamových kanálů veřejnoprávního rozhlasu. Proměny hudebního businessu zvyšují polarizaci mezi velkými vydavateli, tedy „majors“, a nezávislými. Do českých podmínek se tyto faktory promítly zcela konkrétně: není to mainstream, který by měl exportní šance, ale nezávislá scéna, tedy kapely, které nenajdete v katalogu Universalu či Sony-BMG, ale u brněnských Indies či u pražského jazzově orientovaného vydavatelství Animal Music. To má svoji logiku: zatímco kapitalismus poskytuje větší sortiment téhož, tvůrčí podněty vytváří nezávislá scéna, balancující na hraně rizika.

A právě z této líně přicházejí dobré zprávy. „Hudba uprostřed“, která Lu Edmondsovi před osmnácti lety tak chyběla, se u nás probouzí. Za symbolický bod zlomu můžeme považovat uplynulý rok a půl, kdy vyšla tři vynikající alba, prolamující bariéry mezi žánry: Joy For Joel (Beata Hlavenková s Lenkou Dusilovou, Animal Music), Lanugo (Animal Music) a Fonók (Dva, Indies). Nově vznikající uslechtilý pop na rozdíl od playlistu Radiožurnálu potvrzuje, že libivá skladba může mít poezii a duši, a píseň přemýšlivá může být libivá.

Autor je hudební kritik, provozuje portál world.freemusic.cz.

MEZI TCHAJWANSKOU TRADICÍ A HRABALEM

Rozhovor Jiřího Plocka s Chung Shefong, hudební producentkou a majitelkou vydavatelství Trees Music and Arts v Taipei na Tchaj-wanu.

V současné době vedete hudební vydavatelství, ale dozvěděl jsem se, že jste studovala psychologii. Jak jste se dostala k hudbě?

Vystudovala jsem analytickou psychologii jako magisterský humanitní obor a anglickou literaturu formou bakalářského studia. Ovšem první alternativní hudební zážitky jsem měla už zhruba v deseti letech, kdy jsem v televizi slyšela maorské písně. Dívala jsem se na ten pořad se svou starší sestrou a nahrály jsme si ho na kazetu, kterou jsme potom poslouchaly pořád dokola a snažily se ty písničky napodobit. Dokonce jsme jednu z nich přeložily do čínštiny a doprovázely se při zpěvu na kytaru. Myslím, že to byly začátky mé lásky k hudbě a od té doby mám neustále uši otevřené světu. Když jsem si uvědomila, jak moc bych chtěla založit hudební vydavatelství, postupně jsem odhalovala spojitost mezi tímto rozhodnutím a mým zážitkem z mládí.

Když se podíváme do vašeho katalogu, najdeme zde i hudbu, která se nedá jednoduše zařadit jako world music: to platí zejména pro hudbu z vaší oblasti. Jsou za tím i jiné záměry... Co považujete za důležité při výběru nových titulů?

Schválně jsem se snažila zabránit nálepcem world music při popisu titulů v katalogu vydavatelství, i když musím uznat, že jsem se nechala ovlivnit materiálem z celého světa, který přinášel trend této hudby v devadesátých letech.

Tradiční hudební kultura ze světa mě zaujala, když jsem byla velmi mladá a hodně jsem přemýšlela o tom, jak tradiční zvuky ožívají v moderním kontextu. Například lidová hudba budou muset čelit změně scény a „zvukového prostředí“ a také technologii vytváření nových zvuků. Jak je možné přenést hudební tradice do současného života? Osobně mám moc ráda lidové muzikanty, kteří přijímají zodpovědnost za společenské a politické otázky.

Typickým příkladem je The Music That Could Not Be Silenced (Hudba, kterou nelze umlčet), tchajwanské folkové hnutí v sedmdesátých letech, kdy na ostrově stále platil výjimečný stav a všechny publikace musely projít cenzurou. Někteří muzikanti byli ovlivněni americkým folkem a začala se rozvíjet písničkářská scéna. Mně bylo zhruba deset let, a přestože jsem moc nerozuměla tehdejší politické a společenské situaci, místo japonských kreslených seriálů, po nichž většina mých kamarádů tenkrát bláznila, mě zajímaly „vážné věci“, o kterých ty písničky byly.

Náhodou jsem si tehdy z rádia nahrála živý rozhovor s písničkářkou T. C. Yang. Byla jsem inspirována jejím stylem zpěvu připomínajícím Joan Baezovou a jejím způsobem vnímání světa, takže jsem se od sestry začala učit hrát na kytaru a imitovat ji. To byly mé počátky vystavení vlivu písní se sociálním a politickým kontextem, které mě přivedly až tam, kde se nacházím nyní – již více než deset let spolupracuji s básničkou Chung

Yongfeng a písničkářem Lin Sheng Xiang na písničkách se silným politickým poselstvím.

Ovlivnil nějak pobyt v Evropě vaše kulturní horizonty?

Nestrávila jsem zde příliš dlouhou dobu, bylo to pouze po dobu mého magisterského studia. Samozřejmě se zde nabízí obrovská škála živé hudby, dění na veřejnosti a pořadů v rádiu, ze kterých jsem si mohla kdykoliv vybrat. Kdykoliv jsem mohla navštívit Londýn, zašla jsem si zatancovat do afrického klubu, protože v mé vlasti se africká hudba vyskytovala velice zřídka a mě v té době západoafrická hudba hodně zajímala.

Řekla bych, že nejdůležitější hudební vliv vnímám poté, co občas do Evropy jezdím ohledně mého vydavatelství, producerské činnosti a mého festivalu. Díky tomuto cestování jsem se setkala se spoustou výborných muzikantů, producentů, pořadatelů různých festivalů a kritiků, a od těchto lidí jsem se vždy hodně dozvěděla. Nebyla to pouze znalost hudební kultury a tradic, ale také jejich profesionální přístup k věci. Spousta z těchto kolegů je z České republiky, což je také důvod, proč mě česká hudební scéna a literatura tolik zajímá.

Jaký vidíte rozdíl mezi čínskou (či tchajwanskou) a evropskou kulturní tradicí, například co se týče životních hodnot?

Číňané obecně, ať žijí v Číně, na Tchaj-wanu, v Singapuru nebo jiných zemích, mají velice zažitá konfucianské učení. To přineslo do

společnosti pozitivní řád, ale dle mého osobního názoru je také základem pragmatických a materiálních hodnot, které se dostaly do popředí. Jaký by asi byl rozdíl, kdyby se v minulosti více ujal Lao C' – to by byl čínský lid úplně jiný.

Jako krátkodobý, i když častý návštěvník Evropy nemohu říct, že vím, co je to evropská kulturní tradice. Co mohu říct ze své osobní zkušenosti, to mám od přátel a kolegů, které jsem v Evropě potkala. Řekla bych, že základním rozdílem jsou hodnoty. Většina mých známých z Evropy se drží své víry, téměř všichni jsou ovlivněni spíše sociální ideologií. Myslím, že toto je v naší společnosti poměrně vzácné, protože téměř všichni se ženou za vidinou dobrého materiálního života.

pokračování na straně 27

Roman Sikora

LIDÉ JAKO MY

Daniel Wetzel a Helgard Haugová zobrazují vietnamskou komunitu bez předsudků a prvoplánové agitace.

Pražský divadelní festival německého jazyka patří tradičně k nejvýznamnějším událostem české divadelní sezóny. Pokaždé nabídne několik pozoruhodných inscenací, kterým může české divadlo většinou jen stěží konkurovat. Na letošním, již 14. ročníku bylo mezi nimi představení s exotickým názvem *Vùng biền gió* i z dílny německo-švýcarského uskupení Rimini Protokoll.

Toto cenami ověřené sdružení nehrálo v Česku zdaleka poprvé. Hostovalo zde již na plzeňském divadelním festivalu a před několika lety rovněž na Pražském festivalu divadla německého jazyka s inscenací *Marxův kapitál*, díl první. Tvorba tohoto sdružení je svěže novátorská a v rámci srovnání s českým divadelním prostředím, které si s aktuálními společenskými problémy spíše neví rady, v nejlepším slova smyslu angažovaná. Pozoruhodná je ale také tím, že rezignuje na spolupráci se školními herci a uvádí na jeviště autentické osoby, řeklo by se „naturščiky“, kteří k publiku promlouvají o svých životních postojích a osudech a velmi přirozenou formou diváka seznamují s poněkud jiným, hlubším a také intimnějším pohledem na dění kolem.

Ta odlišnost pohledu souvisí především s volbou témat, o nichž se Rimini Protokoll rozhodne promlouvat skrze ústa „expertů všedního dne“. Ač inscenace sama přímo nic politického či společensko-kritického nedeklaruje, je do značné míry patrný důvod, proč vznikla. Totiž jako reakce na určité dobové tendence v myšlení, nebo spíš v předsudcích evropských společností, jako polemika s nimi. Je tomu tak i v případě inscenace *Vùng biền gió* – Hraniční pásma, která je vlastně tichou, nenápadnou a nenásilnou polemikou s všemožnými rasistickými předsudky, s iracionálními obavami z příslušníků jiných kultur a národů či s xenofobními tendencemi současnosti. A činí se tak zdánlivě tím nejprostším způsobem: nahlédnutím do nitra aktérů, do jejich vzpomínek, do minulosti jejich životů, z nichž samo sebou vyplývá, že jsou stejnými lidmi, jakými jsme i my sami, že jejich touhy a snahy jsou totožné s těmi našimi a že mají třeba i smysl pro humor, jímž si utahují nejen ze sebe, ale pochopitelně i z nás všech.

Inscenace *Vùng biền gió* vznikla v česko-německé koprodukcí a na jejím vzniku se podílel také Pražský divadelní festival německého jazyka. Původně se měla zabývat česko-německými vztahy, ale tvůrci z Rimini Protokollu si našli svou specifickou cestu. Snažili se objevit, co mají bývalé východní Německo a současné Česko společného. A objevili vietnamskou komunitu. A o ní také inscenace pojednává.

Na scéně tak máme možnost sledovat výpovědi skupiny vietnamských spoluobčanů, těch, co byli do bývalého komunistického bloku vysláni svou zemí, aby zde nabyli zkušeností, ale také zástupců mladé generace, kteří zde již žijí od útlého dětství a hovoří plynule česky i německy, ale mnohdy již ne zcela samozřejmě vietnamsky. Jeden po druhém před našima očima rekapitulují svůj život nebo některé z jeho událostí. Vzpomínají, jak se dostali do Československa či NDR, jak se jim zde po pádu železné opony podařilo zůstat, jak se protloukali a jak se někteří z nich stali úspěšnými podnikateli a jiní ne a v které hale obrovského pražského tržiště najdete jejich stánek a co v něm mají, nebo kde mají svůj krámk v Rozvadově. Z jejich vyprávění jako by se postupně skládaly jakési dějiny vietnamské imigrace, ale také Vietnamu samého, neboť značná část je věnována vzpomínkám na válku ve Vietnamu, jíž se někteří z nich ještě stihli zúčastnit dokonce jako vojáci, a někteří jako pouhé oběti. I tento pohled je pro českého diváka nutně nový. Vždyť o vietnamské válce dnes víme především to, že tam zahynulo mnoho amerických mladých mužů. V amerických filmech jsou jejich protivníci většinou koncentrováni jen do anonymní masy, jíž musí stateční či válkou frustrovaní Američané čelit.

Na inscenaci *Vùng biền gió* je mnoho pozoruhodného. Je to především schopnost Rimini Protokollu jemně strukturovat jevištní tvar jako pozvolnou, nedramatickou a intimní revue, v rámci níž se promluvy střídají s písněmi (třeba s těmi vojenskými), projekcemi, jemnými změnami dekorací nebo anketami, kdy se aktéři v odpověď na rozmanité otázky občas seřadí do zástupu, jako třeba: „Kdo viděl padat nejvíce bomb?“, „Kdo zde žije nejdéle?“ a podobně. Pozoruhodnou je také nezjevná metoda, jakou se

Kdo by si chtěl s vietnamskými trhovci vyměnit místo? Foto www.projekt-zipp.de

tvůrcům z Rimini podařilo u neherců dosáhnout takové bezprostřednosti projevu na jevišti, aby přitom zůstali nestrojeně civilní. A nejpozoruhodnější bylo, a souvisí to samozřejmě s předešlým, že inscenace plynula volně a nevtíravě a divák si mohl prožít příjemný pocit setkání s čímsi dosud nepoznaným, před čímž nepozorovaně ustoupily požadavky, jež se na divadlo obvykle kladou (například dramatická spád děje, stylizované herecké výkony, příběh, rafinované scénické efekty), a co členy vietnamské komunity potkává v ulicích dennodenně.

Je jen škoda, že vstupenka na inscenaci patřila k nejdražším na festivalu a její cena jistě mnohde z potenciálních diváků odradila. Protože jde v tomto případě právě o představení, které by měl vidět co největší počet lidí a nikoli jen hrstka

intelektuálů s volňásky a snobů, kteří na to mají. V diskusi po představení také namnoze zaznívala výtky, že představení vůbec nepojednává o problému české či německé xenofobie, o němž nikdo z Vietnamců na scéně nevyprávěl. Takto se tážajícím ovšem unikla zásadní věc, že smyslem představení je právě boj s xenofobií těmi nejrafinovanějšími a zároveň nejprirazenějšími prostředky. Ukázat terče iracionálních záští v té nejlidštější podobě, která musí nutně připomínat nás samé. Je přece zjevné, že nenávisť, a obzvláště ta rasová, upírá těm, vůči nimž je namířena, v prvé řadě právo na lidskost, právo na stejné touhy a také problémy, jakými disponuje většinová populace. A s těmito tendencemi představení *Vùng biền gió* velmi rafinovaně a skrytě bojuje.

Autor je dramatik a divadelní kritik.

Marcel Sladkowski

Letní bouře nad zlínským divadlem

pokračování ze strany 26

Jak je na Tchaj-wanu vnímána evropská kultura? Preferuje se zde určitý druh umění nebo kultura některé konkrétní země?

Evropská literatura, filmy i výtvarné umění mají na tchajwanskou kulturní scénu velký vliv. Do čínštiny se překládají důležité české spisovatele, jako Kundera, Hrabal, Klíma, Havel... Byla jsem příjemně překvapena množstvím překládaných děl. Už tradičně u nás existuje skupina diváků, kteří sledují evropskou filmovou scénu. Já sama jsem jedním z těchto nadšenců, mám ráda hlavně Hrabala.

Co máte z jeho tvorby nejradši a co vám Hrabal osobně říká?

Líbí se mi téměř všechna jeho díla, která jsem přečetla. Za nejpůsobivější pokládám *Ostře sledované vlaky* a *Obsluhoval jsem anglického krále*. Myslím, že Hrabalův styl vyprávění příběhů nikdo na světě nepředčí. Jeho dílo nejenže líčí příběhy obyčejných lidí v kontextu české historie, ale prostřednictvím těchto příběhů nám také předává svou podstatnou a univerzální filosofii.

Navštívila jste také Českou republiku. S čím zajímavým jste se zde setkala?

Můj první dojem z České republiky pochází z mládí, kdy jsem si přečetla Kunderu (a samozřejmě jsem později zjistila, že ho Češi nepovažují za „českého“ spisovatele). Seznámila

jsem se se spoustou skvělých a zajímavých lidí z české hudební scény. Myslím, že tito přátelé (Petr Dorůžka, Jaromír Nečas a další) ve mně vyvolali opravdový zájem o vaši zemi. Návštěva České republiky pro mě neznamená pražské turistické památky, ale dlouhé hovory s přáteli, které jsou pro mě vždy osvěžením a inspirací. Je obrovsky zajímavé nacházet stejné hodnoty a vkus, přestože jsme vyrůstali v naprosto odlišných kulturách.

Vaše vydavatelství Trees Music and Arts nabízí hudbu z celého světa – podle jakého klíče ji vybíráte? A na co nejvíce posluchači ve vaší zemi slyší? Jsou otevření, nebo spíše konzervativní?

Pořád věřím, že existují určité společné hodnoty a estetika pro hudbu z celého světa. Pokud je hudba dobrá a vyspělá, neměli bychom ji omezovat nějakými národními hranicemi. Tradiční kulturní odlišnosti přinesou rozdílné hudební teorie a stupnice, ale jsem si jistá, že zde existuje mnoho společného. Tchajwanští posluchači se nebojí otevřít rozmanitým hudebním kulturám z celého světa. Je ovšem škoda, že povětšinou dávají přednost evropským kulturám před hudbou jihovýchodní Asie. Každoročně se snažíme představit hudbu těchto zemí, jelikož zde na ostrově žijí a pracují tisíce přistěhovalců z této oblasti, jejichž kultura není v mé zemi stále ještě dobře přijímána a doceněna.

Městské divadlo ve Zlíně vstoupilo do své 64. sezóny bez odpočinku. Zasloužený prázdninový klid vzal zasvě, když ředitel divadla Antonín Sobek odvolal uměleckého šéfa Doda Gombára. Prý kvůli poklesu návštěvnosti, manažerským chybám a časté nepřítomnosti v divadle. Ty důvody jsou ovšem vykonstruované, polopravdivé a nesmyslné, krátce řečeno: zástupné. Ve skutečnosti šlo spíš o odvetu za trpkou porážku, jíž se řediteli předloni dostalo, když se v jednom z řady sporů mezi ním a Dodem Gombárem umělecký soubor jednohlasně a demonstrativně postavil za oblíbeného šéfa. Pro teorii vendety svědčí i načasování na prázdniny, kdy je případný odpor tlumen tím, že divadlo tise spí a soubor je rozprchnut po světě. Sázka na tuto kartu řediteli Sobkovi skutečně vyšla – herci se z letního spánku probírali pomaloučku a na kloudné slovo se nakonec nezmohli.

Padlý prapor tak zdvihli zástupci zlínské kulturní veřejnosti protestním prohlášením, které v okurkovém čase vyvolalo i slušný zájem médií. Ohlas východomoravské aféry načas dolehl až do metropolí a do věci se, ač nerad, vložil i zlínský magistrát. Nastalé turbulence sice neměly sílu vrátit zpupný zločin na zlínském divadle, nicméně citelně pomačkaly ředitelské sako Antonína Sobka. Pro něj je tato sezóna poslední, v zimě proběhne konkurs na nového ředitele.

Jenže co je to platné – tvrdý direkt byl zasažen a Městské divadlo se z něj jen těžce

sbírá. Dodo Gombár scénu za tři roky pozvedl mezi neprogresivnější česká divadla a vyhozen byl po sezóně, která bude patřit k těm nejlepším v historii divadla. Jenže tři roky představují maximální životnost uměleckého šéfa ve Zlíně. Ředitel Sobek je mění jako ponožky, Dodo Gombár je už jeho čtvrtý zářez na pažbě. Jakou má koncepci obsazování nejdůležitějšího postu v divadle? To je jednoduché: žádnou. Metoda náhodného výběru dosáhla vrcholu jmenováním Gombárova nástupce Petra Veselého. Neboť on byl v roce 2000 prvním v řadě jím odvolaných šéfů...

Ano, také ve fotbale bývá pravidlem, že prvním na ráně je trenér. Jenom je neobvyklé jej odvolat, když je mužstvo v čele tabulky. Nu ale když zaprvé majitel chce a zadruhé aspoň trochu rozumí fotbalu, co naplat. Jenže ředitel divadla je zaprvé pouze úředník zodpovídající za chod instituce zřizovateli, tedy městu. A za druhé? K tomu se raději nevyjadřovat.

A tak se nabízí otázka, zda je v pořádku, aby obsazení klíčového postu velké umělecké instituce záviselo na libovůli ředitele. Je-li osvěcovaný, pak prosím. Ale pakliže nelze garantovat, aby se pravomoc nekoncentrovala v rukou bezradného, ješitného a zákeřného jedinice, bylo by lépe zodpovědnost přenést na nějaký sbor volitelů či výběrovou komisi, jejíž devizou by byla nezávislost a odborná erudice.

Přeložila Eva Trnková.

Autor je žurnalista a regionální historik, napsal knihu *Království slivovice*.

Vít Janeček

Jihlava: redefinice živého umění?

Jednou z klíčových debat v oblasti filmu až do doby po druhé světové válce představoval zápas o odpověď na otázku, zda film je, nebo není umění. Záporná či kladná odpověď na ni v širším měřítku měla a má zásadní význam jak v rovině estetické, tak produkční a institucionální: Spadá film spíše pod ministerstvo průmyslu a obchodu nebo pod ministerstvo kultury? Má tato nákladná činnost nárok na podporu? Je, či není hlavním měřítkem aktivit v jejím poli fakt, že si na sebe v krátkém horizontu vydělá či nikoli? Může odsud společnost – v případě podpory této oblasti – očekávat nějaký celospolečensky podstatný přínos? Desetiletí po válce odpověděla na otázku, zda film je uměním, ve značné části světa kladně – tisíce artefaktů, které tento fakt stvrzují, vznikem univerzitních oborů, které film jako uměleckou praxi

předvídat už od samotného zárodku. Dobré dílo v druhé perspektivě představuje především riziko. Chceme-li jej popsat v několika větách, docházíme jen k banalitám, které mají v lepším případě podobu vzletných formulací. Potřebuje čas, aby mohlo být vnímáno, a pár vět nevystihne jeho podstatu. Jihlavský festival je oproti stovkám jiných, které sestavují svůj dramaturgický plán ve stejném poli, unikátní tím, že se mu to dlouhodobě daří. Podobně jako už čím dál více jiných festivalů rezignoval také na statutární původ filmů. V soutěžích vidíme i skvělé de iure studentské filmy. Tvůrci – před FAMU už často absolventi jiných škol – věnují jejich zrání časem mnohonásobně víc energie a času, než se děje u tzv. profesionálních projektů. Šípův Soubor s mozkem, který získal čestné uznání, otevírá surový a současně vznešený

Festival přenesl projekce také do jihlavských domácností. Foto Antonín Matějovský

vyučují nebo reflektují, rozvojem festivalů a sítí art kin, specifickou institucionální podporou této oblasti ve většině civilizovaných zemí. Přesto se tento zdánlivě vyřešený spor neustále aktualizuje v celém poli audiovize s neméně velkou naléhavostí, jako na svém počátku. Zejména privatizace celé této sféry vedla také k privatizaci imaginace, takže v definici „dobrého díla“ proti sobě stojí dvě různé koncepce. Dobré dílo je každé takové, které prodá co nejvíce divácké pozornosti zadavatelům reklamy. Podobu a parametry takového díla lze se statisticky velkou přesností

prostor, který nelze realizovat v jiném médiu. Gogolův vítězný film Mám ráda nudný život je zase vyběhnutým diamantem, skica k němu v podobě pozoruhodného režisérova filmu Deník Babičky Němcové vznikl již před bezmála deseti lety. V úřední typologii není film považován za tzv. živé umění. Živé umění je do značné míry nepřenositelné – videozáznam divadelní inscenace je příliš vzdálen skutečnému prožitku atp. V prostoru jihlavského festivalu se však film stává živým uměním – právě proto dokáže s takovou intenzitou překvapovat.

Autor je dokumentarista a pedagog FAMU.

Martin Jiroušek

NÁVRAT ZAKLADATELE FREE CINEMA

V Ostravě si připomněli slavného rodáka, ve světové kinematografii srovnatelného významem s Milošem Formanem.

Francouzova milenka, Psi vojáci, V sobotu večer v neděli ráno... to jsou jen ty nejznámější filmy ostravského rodáka Karla Reisz (1926–2002), který se po válce úspěšně uchytil ve Velké Británii, stejně jako později v Hollywoodu. Jeho snímky nebyly sice nikdy komerčně úspěšné, zato jeho osobnost tvůrce všímavější si sociální tematiky je v kinematografii pojem. Spolu zakládal totiž Free Cinema, hnutí mladých rozněvaných mužů v britské kinematografii, navazující na italský neorealismus. A nyní, konečně po desítkách let, se jeho významem pyšní i rodná Ostrava, která si jeho tvorby všimla účelově v souvislosti s kandidaturou na Evropské hlavní město kultury v roce 2015.

Ostrava Kamera Oko, nový filmový festival, který se v tomto duchu zrodil na přelomu září a října na severu Moravy, začal

slavnostním odhalením pamětní desky – reflektoru – svítícímu objektivu, právě tomuto geniálnímu ostravskému rodákovi a světově známému tvůrci, který se dokázal prosadit i jako úspěšný scenárista, producent a také filmový teoretik.

Reflektor z dílny výtvarníka a performerů Marka Pražáka visí nad průčelím domu na ulici 28. října a upomíná na celou Reiszovu rodinu, která zde před válkou pobývala.

Slavnostní odhalení bylo příznačné, protože plentu halící artefakt strhla dolů první dáma české filmové režie, ostravská rodačka Věra Chytilová. Také ona podobně jako celá řada kolegů z české nové vlny přece navazuje na poetiku britské Free Cinema, směru, na jehož založení se Reisz podílel již v polovině 50. let, tedy v době, kdy u nás panovala hluboká tma a v kině bolely diváky ruce od budovatelských dramát.

Linda Jablonská, Vítejte v KLDR! www.document-festival.cz

Veronika Dopitová

MÍSTO SETKÁNÍ

Festival dokumentárních filmů v Jihlavě proběhl letos potřinácté.

Vzpomínám si na dobu, kdy jsem obdivovala živnou půdu jihlavského gymnázia, odkud tenhle nápad vzešel. Marek Hovorka, ředitel festivalu, mi říká, že tehdy prostě chtěli vidět filmy, které v kinech nebyvají. A to, co vzniklo, se zdá neuvěřitelné.

Jsem zase v Jihlavě. Bílé čáry, kterými i tento rok opatřil ulice Vít Kraus, mě společně vedou od velkého trychtýře na náměstí k nově zrekonstruovanému kinu Dukla se dvěma promítacími sály, za ním stojí divadelní stan (trochu nepříjemná zima je pro divadelní představení a autorská čtení tady) a odtud je to k té nehezke budově Domu kultury už kousek. Po letech, co v Jihlavě nebydlím, si uvědomuji, jak je příjemné dojet kamkoliv ve městě pěšky.

Jihlava je většinou poklidná a ospalá. Když se tu něco začne dít, je to jaksi koncentrovanější. Včera proběhlo v Horáckém divadle slavnostní ukončení Dolnorakouské zemské výstavy, dneska už je druhý den festivalového dění v plném proudu.

Cestou potkávám lidi s poznávacím znamením akreditace zavěšené na krku (dřív jsme všichni měli klíče), v kavárnách a hospodách sedí bytosti zaujaté festivalovým katalogem, programem nebo diskusí. O filmu.

Hlavním motivem letošního festivalu je rekonstrukce. Rekonstrukce jako znovuuvedení do původního stavu? Rekonstrukce myšlení, pohledu na věc?

Letošní vítězný film v kategorii Česká radost, film Jana Gogoly Mám ráda svůj nudný život tomu odpovídá. A mezi jinými filmy byl výjimečný z několika pohledů. Především svou osobností, intimní výpovědí (jedná se o deníkové záznamy) všedních dnů, ve kterých se prolínají krásné obyčejné postřehy s úryvky zpráv a reflexemi okolního světa, ale i tím, že jako jeden z mála „neřeší“ žádné zásadní celospolečenské otázky.

Cenu Mezi moři za nejlepší východoevropský dokumentární film roku 2009 získal další pozoruhodný snímek, Hranice slovenského režiséra Jaroslava Vojtky. Vesnice na

hranici Slovenska a Ukrajiny, protnutá v roce 1946 ostnatým drátem a hlídána sovětskými vojáky, bez ohledu na rodinné a sousedské vazby. Trvá to dlouhá léta, a po krátkém vítězství přichází rozdělení znovu – hranice se stává schengenskou.

Cenu Opus Bonum pro nejlepší dokumentární film za rok 2009 získal film Basidž (Bassidži, Tamadon Mehran, Írán – Francie – Švýcarsko 2009), ocenění za experimentální dokument v kategorii Fascinace je pro americký film Bena Russella Dělníci vycházející z továrny (Dubai) a Cenu diváků si odnesl nepřekvapivě Auto*mat Martina Marečka.

Mezi dvanácti českými soutěžními filmy má zvláštní místo snímek Lindy Jablonské Vítejte v KLDR! Režisérka se vypravila na zájezd do Severní Korey a natočila spíš portrét účastníků této cesty (místy ne příliš lichotivý), než svědectví z totalitní země. Dílo, které vzniklo, je vtipné, ale zůstává hlavně mrazení v zádech. Striktně organizovaný program zahrnuje nejen návštěvu Kabinetu otázek a odpovědí, botanické zahrady, kde pěstují orchideje kimirsenie a kimčongilie, ale i vzdání pocty před obrovskou sochou Kim Ir-sena – poklonili se nakonec všichni. A tak na konci zůstává otázka, kdo a proč vyhledává takovou „dovolenou“.

V době výročí sametové revoluce bylo zajímavé vidět i film Olgy Sommerové a Jana Špáty Největší přání II, kterým Špáta navázal na dokument Největší přání z roku 1964 a jehož natáčení právě 17. listopadem 1989 končí. Ostatně, Olga Sommerová v diskusi po filmu vyjádřila názor, že možná je čas se do ulic po dvaceti letech vrátit.

V roce 97 získal festival třetí místo při udělení ceny Kristián za nejpozoruhodnější producentův počín, to bylo v začátcích. Pozoruhodným počinem je rozhodně každý ročník i v době, kdy má své prestižní a nezapomenutelné místo mezi filmovými přehlídkami v celém světě.

Autorka je studentkou PdF MU.

Autor je filmový kritik a publicista.

Michal Uhl

QUO VADIS, ČESKÝ KOMIKS?

Cesta přes hory elitářské zábavy a doly čtiva pro děti až k potřebě navázat na klasickou československou tvorbu – seriály v ABC či Čtyřlístek.

Poslední desetiletí prožívá komiksová scéna v České republice částečný obrat. Byť se jedná o obrat postupný, nelze si nevsimnout, že počet prodávaných komiksů se každým rokem rozšiřuje, knihkupci všem knihám, které mají více obrázků než textu, vyhradili ve svých prodejnách vlastní regály a přestali posílat návštěvníky do oddělení s dětskou literaturou. Rovněž patří k bontonu, že noviny i časopisy ve svých kulturních přílohách referují o nově vydaném něčem zajímavém, komiksu.

Mluvíme-li o změně, je nutné podotknout, že je zapotřebí vynaložit jisté úsilí, abychom tuto změnu vůbec identifikovali. Nejde totiž o bouřlivou revoluci, naopak se držíme kolejí velmi pozvolné evoluce. Navíc jsme, v porovnání se západní Evropou, pouze na začátku dlouhé cesty vedoucí k uznání komiksu jako vlastního žánru.

Je-li jedním z faktorů, kterými můžeme hodnotit celkový význam žánru, jeho společenské uznání, můžeme tvrdit, že jsme se posunuli z doby úplného neuznání do situace, kdy je komiks částí společnosti tolerován, možná dokonce respektován jako svébytný svět. Ale proč musí komiks stále obhajovat svou kulturní hodnotu či samotnou existenci? Jedná se o obecný jev, kterým si prošly všechny země, kde je dnes komiksům dopřáváno, a my jsme pouze „pozadu“? Nebo jde o záležitost specificky českou či východoevropskou?

Na zmíněné otázky si částečně odpovíme, zamyslíme-li se nad tím, jaký vliv má na české komiksové prostředí samotný fakt onoho dohánění „vyspělého komiksového světa“. Odhlédneme-li pro začátek od odlišného historického vývoje československé kultury v době předlistopadové a přesuneme-li se rovnou do současné doby, nelze si nevsimnout jednoho zajímavého momentu.

ÚSKALÍ DOHÁNĚNÍ

Argumentace, kterou je doprovázeno úsilí za uznání komiksu jako svébytného žánru, je charakteristická snahou o komparaci se zeměmi, kde je pozice komiksu silnější. Toto zdánlivě banální zjištění má ale zásadní dopad na podobu celého komiksového propagačního hnutí.

Čtenáři a čtenářky, kteří se zabývají komiksem hlouběji a snaží se jej propagovat, protože si k němu vytvořili jistý emoční vztah, se buď ke komiksu dostali přímo přes zahraniční komiksy, či dříve nebo později svět zahraničního komiksu poznali. Ona značná disproporce mezi situací v České republice a například Francií, Velkou Británií, Spojenými státy, Japonskem, ale třeba i Polskem, vede místy až k hysterickému rozčilování se nad zaostalostí české čtenářské obce, která žánr komiksu podceňuje.

Tato osvětová činnost ale naráží na mantinely odlišné historické tradice. Často se zapomíná na odlišné základy české komiksové tvorby bez ochoty připustit, že komiks se nestane přes noc nedílnou součástí kulturního dědictví, jako je tomu například v Belgii. Ostatně lze to pozorovat i na vysokoškolských pracích, které se věnují komiksu. Zpravidla je alespoň část prostoru vyhrazena nejen legitimizaci tématu, ale i samotného předmětu zájmu.

Snaha o porovnávání či dohánění vyspělého komiksového světa může být úspěšná pouze částečně a dlouhodobě; navíc

ono dohánění může být, jak už jsem naznačil, místy dvojsečné. Se znalostí zidealizovaného, předem určeného cíle, který známe ze zahraničí, přestáváme být citliví na vlastní komiksovou tradici a její specifika. Nestačí pouze překládat komerčně úspěšná a významná zahraniční díla, ale je nutné pečovat o vlastní českou (či slovenskou) tvorbu, která bude ve stylu i formě navazovat na klasickou československou tvorbu, tak aby mohli navázat i čtenáři, odchovaní na Rychlých šípích, seriálech v ABC nebo Čtyřlístku. Byť by si to mnozí přáli, nelze vytvořit most a napojit se snadno na zahraniční tradici. Ostatně tam, kde se stala komiksová tvorba celospolečensky uznávanou formou umění, neměli autoři komiksů, jejich vydavatelé či příznivci vzor, ke kterému by se snažili směřovat.

VLASTNÍ HISTORIE, VLASTNÍ KOMIKS

Jaká je vlastně ona zmiňovaná československá tradice? Rozdělit komiksový svět podle berlínské zdi na východní a západ-

ní blok by bylo příliš povrchní a značně zavádějící. Jednak především na západě nelze ani náznakem mluvit o nějakém společném jmenovateli, který by spojoval veškerý tamní komiks. Svět frankofonního (frankobelgického) komiksu je zcela jiný než například komiks britský či americký. Druhý argument, který mluví proti jednoduchému bipolárnímu pojetí, je, že masovějšího rozšíření komiksu se dosáhlo již mezi válkami. Na druhé straně, v případě východního bloku vzhledem k politickému uspořádání, které mělo eufemisticky řečeno sjednocující rámec, jisté strukturální podobnosti nalézt lze. V režimu, který měl ambici kontrolovat oblast kultury i zábavy, se nemohl fenomén komiksu zcela rozvinout. Mimo jiné i proto, že v některých formách má jisté undergroundové či satirické prvky.

Dalším faktorem, který vedl k separátnímu vývoji v oblasti komiksu, je kulturní izolace. Byť, jak už jsem uvedl, je například belgický komiks věrný jiným prvkům, než je tomu například u komiksu britského, neznamenalo to, že se na pultech

britských knihkupců neobjevil například slavný belgický Tintin. Do Československa se dostávaly zahraniční komiksy sporadicky a obtížněji. Zcela výjimečně zde vycházely komiksy ze „západu“, například Sedmička pionýrů otiskovala na pokračování Asterixe. Časopis Pif mohl vycházet, protože byl ve Francii vydáván nakladatelstvem komunistické strany. Vycházely rovněž komiksy z východního bloku, jmenujme například ideologicky zbarveného Kapitána Klose, který byl polskou předlohou českého Majora Zemana.

Za zmíněných historických podmínek československý komiks nemohl překročit svůj stín a byl odsouzen k tomu, aby celý žánr zůstal pouhopouhým zábavným čtením pro děti a mládež. To je ostatně nálepka, se kterou se musí vypořádávat i dvacet let po pádu berlínské zdi.

KOMIKS NENÍ JEN PRO DĚTI

Nálepka „dětská literatura“ široký význam komiksu zbytečně ořezává. Na druhé straně, podíváme-li se do Francie, většina uznávaných komiksů je původně literaturou pro mládež. Přesto má tamní komiks zcela jiné společenské uznání. Podle výzkumu, který byl proveden v polovině devadesátých let, čte ve Francii 92 procent 8–14letých a 64 procent 15–24letých přinejmenším jeden komiks ročně. Komiksy jsou však oblíbené i u starších, zvláště u „osmašedesátníků“, kteří je přijali za součást své kultury. Mezi nejpilnějším čtenářem – a to jsou ti, kteří kupují více než 25 knih ročně – je 60 procent čtenářů komiksů. Navíc pětina všech Francouzů považuje komiks za svou nejoblíbenější četbu. Průzkum ukazuje, že čtenáři komiksu jsou spíše obyvatelé měst, příslušníci středních vrstev a také konzumenti kulturních statků všeho druhu. Komiksy, které Francouzi a Francouzky čtou nejčastěji, jsou ty, které znali z dětství, například Tintin, Astérix, Lucky Luke či Šmoulové.

Jak výzkum ukazuje, jedná se o celospolečenský fenomén, který není vázán na věk. Ale čtenáři, kteří jsou dnes před důchodovým věkem a ve kterých se snoubí ochota komiks číst s finanční možností si jej koupit, museli na komiksech „vyrost“, aby je četli v tomto věku. Nepřerušovaná tradice, která je ve Francii a Belgii od konce 20. let, kdy začaly vznikat nejznámější komiksy, provázela dnešní čtenáře prakticky po celý život.

Je otázkou, zda čeká i český hovořící čtenář komiksu, kteří jsou toho času studenti, stejný osud, až dosáhnou důchodového věku. Jistě nevyhodou je, jak se ukázalo v polistopadovém vývoji, relativně malý trh. V porovnání například s mnohem větším Polskem, kde komiks vychází řádově více, je desetimilionová Česká republika, ke které můžeme v jistých případech přičíst pětimilionové Slovensko, velká tak, že vydavatelé na komiksech příliš nevydělávají. Prodejnost rovněž nepřidává fakt, že většina současných děl je určena svou složitostí i tématy dospělejšímu publiku. Možná se z komiksu stává zábava pro intelektuální publikum, ale zapomíná se, že pevné základy stojí na literatuře pro mládež. Nepodařili se nakladatelům sebrat odvahu a začít vydávat komiks pro českou mládež a zasáhnout tak široké publikum, bude komiks v České republice odsouzen ke kulturní bezvýznamnosti, ačkoli nadějných kreslířů a scenáristů je celá řada.

Autor vyučuje na FSV UK Antropologii komiksu.

Vendula Chalánková, Cukr & počasí, Prostor pro výzkum a prezentaci paralelních linií českého umění, 2009. Autorka komiksu (1981) je konceptuální umělkyně. Komiksy začala vystřihovat po své cestě do Indie v roce 2004. V roce 2006 získala cenu Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových. Je zastoupena ve sbírce Národní galerie a sbírce Marek.

Radek Horáček

CO ZBYLO Z ANDĚLA

V čem se proměnila pozice výtvarných umělců po roce 1989?

Ptáme-li se, jak se změnilo postavení současných umělců během dvou polistopadových desetiletí, měli bychom se vedle zjevně nových průvodních jevů, jakými jsou třeba kontakt se světem nebo rozvíjení soukromého galerijního života, věnovat i otázce vnitřního uměleckého postoje. Jak myslí dnešní umělci na genezi a prezentaci svého díla? Jak reagují na komerční vlivy? Mají v intenzivním uměleckém provozu prostor na sebereflexi sebe samých a své tvorby? Název díla Adrieny Šimotové *Co zbylo z anděla* z roku 1979 může být volným symbolem v několika rovinách. Více než jiní umělci svou otevřeností a vnímavostí, ale také naléhavostí své tvorby vstoupila tato malířka v několika vlnách do dialogu s umělci mladší generace. Ještě před listopadem 1989 vystavovala s Václavem Stratilem, pro brněnskou výstavu *Retroperspektiva* si v roce 2004 vybrala k dialogu Jana Mertu a Markétu Othovou. Ale navzdory trvalým kontaktům s mladými nepřijala nabídku učít na vysoké škole s odůvodněním, že si nebyla jista, zda by dokázala potřebné soustředění věnovat studentům i vlastní tvorbě. Co zbylo z těžkostí a izolace v předchozím režimu? Co dnes zbylo z dřívějších mezigeneračních dialogů? Název *Co zbylo z anděla* použil ve své básni a sbírce už v roce 1960 Jan Skácel, jehož anděl „v trhlínách spánku zpívá / Kdo první na ulici vyjde / tím zpěvem raněn bývá...“

ZE SKLEPŮ A KUMBÁLŮ

V procesu polistopadových proměn jsme v českém prostředí ve zkráceném časovém limitu prožili to, co se třeba v Paříži vyvíjelo více než jedno století. V dějinách umění se opakovaně učíme o revolučnosti Picassových Avignonských slečen z roku 1907, ale už si nevíme, že ve stejném roce zahájil provoz své soukromé galerie tehdy třidvacetiletý Daniel-Henry Kahnweiler. Sektor soukromých uměleckých galerií se v českém prostředí po roce 1918 rozvinul jen minimálně a zásahy druhé světové války a komunistického režimu způsobily, že s fenoménem soukromých galerií se u nás seznamujeme teprve po roce 1989. V roce 1990 tak umělci vážají, zda cestu k divákovi, do zahraničí nebo k mecenášům hledat prostřednictvím spolkových aktivit, nebo zda individuálně spolupracovat s kurátory, čekat na aktivitu muzeí umění či zda spoléhat na začínající galerie. Například v Brně vzniká kvalitní a dodnes fungující soukromá galerie teprve v roce 1992 (Aspekt, nyní ARS), avšak ani v roce 2009 ještě nemůže v kontaktu se „svými“ umělci plně uplatňovat mechanismy běžné v zahraničí. Čeští umělci nikdy s našimi galeristy nevytvořili tak pevné vztahy, takže běžně svoje díla prodávají přímo z ateliéru bez prostřednictví galerie, využívají spolupráce kurátorů, zprostředkovatelů či zástupců aukčních domů. To byl ostatně jeden z důvodů, proč v roce 2002 zanikla pražská Galerie MXM, která od roku 1990 představovala jakýsi koncentrát úloh, jež běžně soukromé galerie plní. Organizovala výstavy, zastupovala umělce, vydávala katalogy, zprostředkovávala prodej. Ale ani podobně fungující Béhémot či Galerie Ruce tehdy nedokázaly „servis“ pro umělce natolik stabilizovat, aby vzniklo pevné a oboustranné výhodné i funkční pouto. Vlekly soudní spor mezi galeristou Jiřím Švestkou a Davidem Černým je pak důkazem, že ani naše jediná výrazně mezinárodně fungující soukromá galerie to ve vztahu k zastupovaným umělcům nemá snadné. Nebo umělci ve vztahu ke galeriím?

Hned po roce 1989 začíná bohatá činnost uměleckých spolků, skupin i výrazných jednotlivců. Galerie Sýpka nedaleko Brna, Plasy, Galerie Emila Filly v Ústí nad Labem, umělecké družstvo Galerie Caesar v Olomouci – to jsou jen namátkové příklady vzniku výrazných uměleckých center. V první vlně ještě pokračují i galerie, které nesměle a polooficiálně působily ještě před rokem 1989, například Opatov, Sovinec či brněnská Galerie Na bidýlku. Postupně jsou buď přímo

nahrazeny jinými funkčními formami prezentace, nebo ztrácejí svou výsadní pozici. Cenný přínos mají nové instituce, například Sorosovo centrum současného umění, umělecké časopisy, nově vznikající umělecké školy, Cena J. Chalupského a jiná ocenění, mezinárodní umělecké přehlídky či symposia. K veletrhu současného umění Art Prague, který začíná v roce 2003, se v listopadu 2009 přidává Brno Art Fair. Tak vyvstává otázka, která je podstatnější než „pouhé“ problémy uplatnění umělců v galerijním či tržním uměleckém provozu. Jak se změnilo chování a myšlení umělců? Jak se proměnila jejich vnitřní pozice? Co zbylo z anděla vzdoru, nezávislosti a skryté kolegiální soudržnosti?

TVRDOHLAVOST TVORBY

Někteří umělci při vzpomínkách na předlistopadovou dobu až překvapivě zdůrazňují jako osobitý klad skutečnost, že základy, absence výstavních možností a celkově chudě jim paradoxně umožnily maximální soustředění na vlastní práci. Vždycky mě zarazí, když slyším, jak někdo adoruje dobu zákazů právě za to, že svými omezeními poskytla tvůrcům prostor a čas pro tvorbu či blízké osobní kontakty mimo veřejný a oficiální prostor. Dokonce i příslušníci tehdejší mladé generace vzpomínají, jak „za bolševika“ intenzivně pracovali. V televizním dokumentu Petra Slavíka o Tvrdohlavých Stanislav Diviš říká: „My jsme prostě makali“. Ale nedodává už, že v tom věku mezi pětadvaceti a třiceti byli přesně v mezidobí, kdy člověk definuje sám sebe vlastní tvorbou, kdy více než na rodinu a druhé soustředí síly na své vlastní výkony. Někdejší Tvrdohlaví by „makali“ stejně intenzivně, pokud by je v daném věku zastihla i dnešní svobodná doba. Dřeli by stejně, jako zarputili a neuchopitelní tvůrci typu Kateřiny Šedé či Evžena Šimery, Daniela Pitína nebo Barbory Klímové. Co zbylo z anděla ústrků, zákazů a omezení? Jistě, pod tlakem se vždy spíše mobilizujete do stavu vzpoury. Silné osobnosti však neumdlévají ani pod příkořími, ani v prostoru bez hranic. Dokonce některé příklady těch, kteří vedle osobní tvorby přijali i veřejné závazky, například na vysokých školách, potvrzují, že hluboké soustředění na tvorbu i v době přeštré svobody a dalších povinností je možné. Dřou dvojnásob!

Je zajímavé, že i náš mladý umělecký provoz si brzy stabilizoval dostatek vnitřních obranných mechanismů, aby zamezil neoprávněnému vytváření „hvězd“. Jednou z drobných odvrácených tváří uvolnění na začátku devadesátých let byla neoprávněně velká pozornost sdělovacích prostředků vůči autorům pokleslých či průměrných děl jenom proto, že dřívější komunistický režim jejich „náboženské“ či „duchovní“ „umění“ cenzuroval. Zmatek však panoval jen několik roků; provoz umění se brzy začal ustalovat a nemilosrdně odhaloval nejrůznější přetvářky či podbíživou rutinu, stejně jako definoval a sledoval silná umělecká stanoviska.

VYCENĚNÉ UMĚNÍ

Je třeba připomenout, že vedle vývojových kroků, k nimž došlo právě a jenom v českém prostředí jako k nezaměnitelným místním projevům polistopadové proměny, se v období posledních dvou desetiletí odehrály významné inovace, jež zasáhly celý umělecký svět. Díky politické proměně už téměř stejně jako ve vyspělých zemích účinkovaly i u nás. Došlo k nástupu elektronických médií, proměně analogového obrazu v digitální, rozšířil se vliv mezinárodních přehlídek, díky polygrafickým inovacím vzrostl objem, ale i význam katalogů, monografií i drobných tiskovin. Celosvětové internetové propojení zásadně změnilo veškerou komunikaci v uměleckém provozu. Mezinárodně platnou inovací je nová vlna nárůstu vlivu uměleckého trhu, ceny obrazů klasické moderny vstoupily do násobků cen z osmdesátých let. Obraz Jacksona

Jiří Sobotka, *Ohryzkovník*, 1998, dub, výška 4 m. Sochařské sympozium Brněnský plenér.

Pollocka se v roce 2006 prodal za 150 milionů dolarů, což je signál nástupu děl umělců druhé poloviny dvacátého století. Damien Hirst v roce 2009 organizuje aukci svých děl se ziskem v desítkách milionů liber. Český umělecký trh má dnes za sebou dvacet let vývoje a stále se postupně blíží k běžné mezinárodní podobě. Jakkoli jsme byli všichni v šoku 7. února 2008, kdy byl obraz Jana Mertu v Praze vydražen za souhrnnou cenu přes osm set tisíc korun, šlo již o potvrzení, že díla současných umělců mohou být i v českém prostředí předmětem velkých sběratelských vášní, ale také investičních finančních zájmů. Prvním zlomovým okamžikem byl 28. leden 2007, kdy cena obrazu českého žijícího umělce poprvé překročila přes jeden milion korun – tehdy se však jednalo o dlouhodobě světoznámého Zdeňka Sýkoru. A pozor, podobně jako dálnice stavíme o třetinu draž než ve světě, velké klasiky české moderny i současnosti na českých aukcích prodáváme zpravidla také za vyšší ceny, než za jaké je lze koupit v zahraničních galeriích.

Přestože se rozvíjením rozmanitých součástí uměleckého provozu trochu překotně a s výkyvy blížíme situaci, k níž se vyspělé země dopracovaly dlouhodobým vývojem, jistě nás čeká ještě mnoho rozporů – vždyť jsme stále v přechodném období. A jestliže jsme pro naši úvahu použili jako metaforu dílo a příklad Adrieny Šimotové, pak si – rovněž symbolicky – na závěr připomeňme, že i když se tato umělkyně nestala profesorkou na vysoké umělecké škole, přesto byl její vliv na mladou generaci potvrzen i oficiálně. Dva roky po udělení Ceny Ministerstva kultury získává v listopadu 2007 čestný doktorát Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze. Co však zbylo z anděla oficiální pocty? Spolu s ní dostával titul i Jan Kaplický, kolem nějž tehdy vířila hysterická aféra spjatá s projektem knihovny. Televize i deníky tak téměř přehlédly, že spolu s mediální hvězdou byla na pódiu i křehká umělkyně, bez níž si podoby českého výtvarného umění posledních desetiletí neumíme představit. „Je zeleno / a to je vše, co zbylo z anděla.“

Sympozium Papír, které se ve dvouletém intervalu konalo v Předklášteří, je příkladem vstupu výtvarných akcí do mimogalerijních prostor. Výstavu zahajuje Igor Zhoř, červenec 1997.

V roce 1992 zahajuje výstavou Rudolfa Fily svoji činnost brněnská Galerie Aspekt. Na úvodní vernisáži rozmlouvá s vystavujícím umělcem galerista Josef Chloupek (vpravo).

Autor je teoretik umění, vedoucí Katedry výtvarné výchovy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. V letech 2002 až 2006 byl ředitelem Domu umění města Brna. Fotografie na této straně Radek Horáček

MARTINA SCHNEIDEROVÁ

NARUŠITELÉ HRANIC

Co dnes znamenají pojmy hranice a identita pro 14 umělců bývalého východního bloku, kteří do ledna vystavují v Městské knihovně v Praze? Tato otázka ihned nastoluje otázku další: jakou podobu má dnes angažované umění?

Pohled skeptika: angažované umění, to je tělocvičný úbor z druhé ruky, narychlo spíchnutý z palčivých obrázků současnosti či z patinou nahodaných momentek minulosti. Navlékni si trikot z rasismu, sexismu, konzumerismu, zahraniční politiky EU nebo USA, menšin, terorismu, socialistických resentimentů a běhej, skákej, křič, jaký to zkažený svět kolem nás. O takovém „umění“ si můžu přečíst v novinách, otáčí se na patě rozpačitý návštěvník výstavy a s velkou dávnou ironií „děkuje“ kustodům, že ho pustili dovnitř.

Výběr kontroverzních aktualit jako tématu vždycky vzbudí pochybovačné námitky, že tím umělec maskuje svou tvůrčí nemo-houcnost. Ale pozor, kdo má oči k vidění, tak vidí, že trikot těsně obepíná tělo, buď padne, plandá, nebo praská ve švech. Nepopírám, že angažované umění chce divákovi protřít oči borovou vodou. Mě však zajímá, jaké prostředky k prozření diváka využívá a jak se tento typ umění liší od běžného textu politického komentáře či sociologického průzkumu.

Zajisté liší. Příkladem budí video srbské umělkyně Milici Tomić. Ta se zabývá národnostní otázkou. Nadživotní postava autorky v bílých šatech se zvolna otáčí kolem vlastní osy. Milica vyslovuje své jméno v mnoha jazycích a přidává vždy danou národnost. Na konci je tělo zbědované. Krvavá batika na šatech snad ani neděsí, rozhodně ale znepokojuje, Milica se totiž usmívá. Ať už si divák video vyloží jakkoliv (globalizace násilí, zatajování identity z bezpečnostních důvodů), důležitější je použití specifické výtvarné řeči. Nejsou to textové orgie napadající galerijní panely, nýbrž lapidární zobrazení těla. Minimum slov přímo rituálně opakovaných

hypnotizuje diváka. Je uhranut a vnímá jinak. Není zahlcen přívalem informací, je postaven před pregnantní výtvarnou zkratku, působivou a účinnou.

A to platí pro většinu vystavujících. Fotografie a videa převažují. Umělecké video, to je takový dějový tetanus. Divák získává prostor k úvahám nad uzlíkem informací, který právě fasuje. I když si umělci volí závažná témata: proměna vztahu k muslimům po 11. září (video odběru krve od maďarské umělkyně Rózy El-Hassan), naše komunistická minulost (Milena Dopitová s videem hopkajících bílých cviček) nebo kulturní priority (nebyvalé přelidnění v galerii od Romana Ondáka), dostává se k diváku zpráva víceznačná, nedogmatická, tedy mnohem otevřenější než jakýkoliv názorově vyhraněný text. Kromě videí a fotografií diváka potěší tzv. omeštránkové galerie rumunského umělce Dana Perjovschého. Jsou to autor-ské noviny visící po obvodu instalace. Popadnete jednu z galerií, zaplujete do polstrovaného křesílka a vše ošklivé kolem se mění v Perjovschého kreslený vtíp. Ten není marginální novin, ale jejich hlavní náplní. Ostatně humor a nadsázka jsou dalším rysem, který vystavená díla odlišuje od vážně pojímaných textů. Nejprve jsem si myslela, že instalaci Braca Dmitrijeviče Triptychos post historicus (kubistické zátiší, tři reálné violy a tři skutečná jablka) chybí šťáva, ale pak vidím, že vytekla z probodnutých jablek přímo na stěnu galerie. Citlivější divák se zřejmě bude odvracet od fotografií, videí a kreseb ruského umělce Olega Kuliga. Jeho projekt Rodina budoucnosti ukazuje stav, kdy pán a pes budou rovnocennými partnery. Už to, že nahý umělec čte psovi Huizingovu knihu Homo ludens odkazuje jeho dílo do oblastí

hry. Divák by se tedy neměl nechat odradit černobílými momentkami a tiskem, jež bychom mohli nazvat Kamasutra rodiny budoucnosti, neboť zobrazení milostných akcí není jediným významovým centrem díla.

Zbytek umělců ať si již divák odtajní sám. Dodávám, že výstava není náhražkou denního tisku, není však ani zasněnou

procházkou podzimmními alejemi s rohlíkem pro labuť v kapse. Nepředpojatost a ochota naslouchat s otevřenými očima se vyplývá i zde.

Narušitelé hranic (Crossing Frontiers), *Galerie hlavního města Prahy, Městská knihovna, 2. 10. 2009 až 10. 1. 2010*

Róza El-Hassan, Odběr krve, video. www.infocusdialogue.com

Autorka je teoretička umění.

Antonín Bajaja

MĚSÍČKY

Přinášíme ukázkou z nové knihy zlínského spisovatele Antonína Bajaji (1942) Na krásné modré Dřevnici, která právě vychází v nakladatelství HOST.

Autobiograficky zaměřená próza, stylizovaná do dopisů sestře Jeanne (Janě) se odehrává v mnoha časových vrstvách, dobové vzpomínky se mísí s pozdějšími dodatky. Místy téměř surrealistická proměnlivost záznamů otevírá ve čtenáři více prostoru, nežli pouhé vyprávění. Je to kniha, kterou spojuje v celek osud dětské a dospívající duše autorovy, citlivé a svým způsobem šťastně naladěné, jejíž vnímání světa však o to více nechává vyniknout hořkým až tragickým okamžikům v životě autorovy rodiny a blízkého okolí. Kniha je i svěráznou kronikou Zlína – od turbulentního poválečného období přes vymkнутost padesátých let, slibná léta šedesátá, sovětskou okupaci, až po panoptikum přelomu tisíciletí. Naše ukáзка je jednou z ozvěn let padesátých. Titulek je redakční.

Společnost obědvá: „Elén, jak ti chutná to kuriózní menu?“ „Velmi stylové, Noro. Zvláště to – ehm – prostírání...“ „Ššššš, směje se Nora, paní doktorová Foersterová.

„Dalas tam dost cibule, Růženko?“ táže se naše maminka paní Ronzová.

„Samozřejmě! Půl na půl s masem.“

„Já, když jsem měla vývařovnu,“ ozývá se Tonča Buchtová, „já jsem vždycky dávala víc cibule a nastavila to moukou. Dělnasi se nabaštili a vyšlo to laciněji.“

„Jací dělnasi?“ zaútočila soudružka. Sundala si sluneční brýle.

„Dělnasi. Zedoši a šoféři. Ke mně chodili většinou zedoši a šoféři.“

„Snad zedníci a řidiči, ne?“

„Jak myslíte.“

Soudružka se napřímila, všichni čekají, co bude, ale Tonča polkla sousto a zaútočila: „Každý se nějak žije. Když jsem přišla o vývařovnu, málem mě klepla pepka. Dělnasi jsem všechno možné. Já jsem vdova, soudružko, vdova! A chválabohu, nejhorší mám za sebou, včil obchoduju.“

„Obchodujete?“

„Ona má v Argentině syna, který jí sem tam pošle pár maličkostí... nějakou kávu, kakao,

propisovací tužky... a tak,“ vložila se mezi sokyně maminka.

„Emigrant?“ vyjelo ze soudružky. Zajedla to vrchovatou lžící guláše. Vyčkává.

„Má v Buenos Aires malý podnik na výrobu bižuterie,“ přidává se k maminčině pokusu o usmíření paní Dvořáková ze mlýna.

„Továrník?“

„No a? Kšeft je kšeft, kšeftuje se od stvoření světa,“ pronesla Tonča a vynesla trumf: „Nakupují u mne i soudruzi, velcí soudruzi, soudružko. Kdybyste něco potřebovala, zrovna mám čerstvé zboží. Můj zákazník, můj pán.“

„Co se děje? Jako bych zaslechla slova mého švagra,“ naklonila se nahluchlá paní Leopoldová-Baťová k paní lékárníkové Graubnerové, ale ta ji ujistila, že ještě se nic neděje, ať klidně jí.

Soudružka opět vyčkává, opět si nasadila sluneční brýle.

„Kdepak jste je sehnala? Takové jsem zahlídla u paní Buchtové,“ zvolala bezelstným sopránem paní doktorová Linhartová. „Těž si u ní občas něco koupím, většinou nějaké levné bíjony, neboť šperky se teď jaksi nenosí,“ a zachichotala se. (Ještě neví, že za pár let bude dělat pokojskou v bývalém hotelu Máca.

Neví, že to bude komentovat s veselým nadhledem – jako dáma: „Škatule, škatule, hejbejte se!“)

„Co kdybychom konverzovali na jiné téma?“ vložil se do debaty pan doktor Linhart, doktor práv.

„Ovšem,“ odsekla soudružka.

„Komunisti jsou sice gaunerí,“ utrousila Tonča, „ale musíme to s něma přečkat.“

„Co jste to řekla?“ prohodil s plnou pusou guláše soudruh Dusil.

„Nic. Vy jste něco slyšel?“

„Dejte si pozor.“

„Pohněte s tím jídlem, paní Hedo, ať můžeme pokračovat ve hře, Dusil je celý žhavý,“ pronesla ledově Tonča.

Ticho. Jen hmyz se po rozednění konečně rozbzučel.

Tys mi něco pošeptala a já přistupuji k Mařce Veselé: „Máš pech, že se s námi nemůžeš koupat,“ povídám. „A co jsou to vlastně zač, ty tvoje slavné měsíčky?“

Ticho.

Mařka zrudla jak guláš v jejím esusu. Zůstala do něho vytřeštěně civět a několikrát se pokusila o polknutí, než se jí to podařilo. Elén s Norou se na sebe podívaly a zrudly též. „Co se děje?“ zeptala se paní Leopoldová-Baťová.

„Mařka Veselá má měsíčky, tož se jí ptám, co to je,“ vysvětlují nahluchlé švagrové kapitalisty Bati.

„Střevíčky?“

„Měsíčky!“ křičím.

„Chichi,“ udělala paní doktorová Linhartová.

„Mon dieu! To sem nezažila ani v Paříži,“ přiznala madame Zwinger a jala se francouzsky našemu otci něco vysvětlovat. Otec pokyvuje hlavou, ale okem praktického lékaře odhaduje situaci.

Barča Svitáková s Ančou Ronzovou se smíchy zakuckávají do ručnicků. Mařka upustila guláš na zem, vyskočila a s hlasitým bekotem utekla do lesa. Stará Veselá vyskočila též: „Mařenko, dceruško!“ Víc ze sebe ta mlčenlivá vdova po ševci nevymáčkla. I ona zmizela v lese.

Paní Ronzová řekla: „Já ti dám, ogaro, měsíčky!“ a dala mi přiměřený lepanec. „Ty se, Andulo, nehnihej, nebo ti taky jednu vrazím,“ dodala hlasem praktické hospodyně.

„Správně, Růženko,“ schválila facku naše maminka, „on někdy roupama neví, co by!“

„Co jsem udělal?“ ječím. „Já jsem nic neudělal!“

„Ten hoch skutečně nic neudělal,“ řekla soudružka, „on se jen zeptal, co je to menstruace. Má právo na odpověď. Kdy už konečně skončujeme s falešnou měšťáckou morálkou?“

Všichni mlčí.

„I v tom je kus revolučního pokroku,“ pokračuje soudružka, „i v tom!“

„Su pro revoluci!“ vykřikuje opilý Ronza.

„Ty mlč!“ ohání se po něm manželka.

„Ce n'est pas žádná révolution,“ protestuje madame Zwinger česko-francouzsky, jenže tentokrát se soudružka nemíní jen tak vzdát. Divá se madame bojovně do očí: „Běžte se vycpat s tou svojí hatmatilkou! Stejně tomu nikdo nerozumí a dětem je třeba říkat pravdu!“

„Odkdy vy říkáte pravdu?“

„Jak to myslíte?“

„Nosíte kalhotky?“

„Co je vám po tom?“

„Slyšela jsem, že soudružky si na dessus... na to spoudní pradlo moc nepotrpí.“

„No dovolte!“

„Ja nosím nejraději ružove. Dnes mam taky ružove. Je to pravda, ale dětem to neříkam.“

„Já chci slyšet pravdu!“ křičím.

„Chichi, já také, chichi,“ přidává se ke mně božská paní Julie.

Tonča Buchtová se líně protáhla a přes své věhlasné poprsí prohlašuje: „Pravda je, že bych si kapku zdřímala, než se pustíme do karet.“

„Tož co sou to ty měsíčky, ta menurace?!“

Dostávám přes hubu. Tentokrát asi od maminky, ale nevím to jistě.

„Ona mě navedla,“ ukazují na tebe, utíkám pryč. Uražen, utíkám.

Naďa Johanisová

KULTURNÍ DRUŽSTVA

Prvorepublikové družstevní tradice jsou inspirativní i pro naši dobu. Umožňovaly lidem bez kapitálového privilegia realizovat své ideje a nepodřizovat se diktátu ziskuchtivosti. Bez družstevní iniciativy by nebylo České filharmonie ani Národního divadla.

Žijeme ve zvláštní době. Ideologie volného trhu, která u nás před dvaceti lety nahradila ideologii ekonomiky řízené centrální politickou mocí, se bortí. A mezi trhlami barvotiskového obrázku kapitalistického „nebe na zemi“ rozeznáváme kontury něčeho staršího, nadčasového a všudypřítomného, co se vymyká chudé bipolární vizi většiny našich politiků, ekonomů a publicistů, do omrzení omílajících písničku stát či trh. Je to princip vzájemné pomoci a svépomoci, který, jak přesvědčivě ukazují výzkumy kulturní antropologie, doprovázel lidstvo od nepaměti, vždy v nových a nových inkarnacích. V Evropě 19. a 20. století toto uspokojování potřeb pomocí komunitní spolupráce krystalizovalo v podobě tzv. družstevnictví. Koncept, který se za železnou oponou podařilo téměř totálně zdiskreditovat, protože družstva byly nazývány instituce, stvořené či alespoň kontrolované shora, které si uchovaly jen velmi málo autonomie tváří v tvář tehdejší politické moci.

Komunistům se tak nejen podařilo zneviditelnit ekonomický přístup, který je v zemích na západ od našich hranic chápán jako jedna z důležitých alternativ konvenční ekonomiky, ale odrázili nás i od nekomunistické/nekapitalistické dimenze naší minulosti, která nám právě dnes, v době krize ekologické, ekonomické i kulturní, může být cenným vodítkem a inspirací.

Předválečné Československo patřilo k zemím, kde byla družstevní kultura nejrozvinutější. Podle Ladislava Feierabenda, ministra československé exilové vlády a autora knížky Československé zemědělské družstevnictví do roku 1952, bylo u nás v roce 1938 zhruba 3 miliony lidí aktivními účastníky družstevního hnutí. Podíleli se na činnosti mnoha tisíců družstev úvěrních, spotřebních, výrobních, bytových a zemědělských nákupních a prodejních.

O této „alternativní ekonomice“ první republiky toho víme příliš málo. A asi nejméně se ví o kategorii, která je někdy označována jako družstva ostatní, případně kulturní. Komu je dnes známo, že v roce 1937 v Československu fungovalo 24 družstevních biografů, šest divadelních družstev, 17 družstev pro turistiku a sport, 76 družstev vydavatelských a 10 družstev výchovných, uměleckých a zábavných? Družstvem byla pražská zoologická zahrada (1926–1950), petřínská rozhledna (1890–1945), a Česká filharmonie (1903–1938). Divadelní družstva vznikala v Praze od roku 1866, to nejvýznamější z nich, Družstvo Národního divadla, bylo založeno v roce 1880. Jeho předmět činnosti zněl: „...aby členové poskytující sobě vzájemného úvěru společně vedli správu Královského českého národního divadla v Praze, jakož i po případě jiného českého divadla v policejním obvodu pražském“. Kromě stavby a správy pražského Národního divadla postupně budovalo i další divadla (v Praze a v Brně) a v roce 1945 již spravovalo i divadlo Vinohradské, Tylovo, Komorní a Divadlo na Poříčí. Ve funkcích v tomto družstvu se vystřídal řada předních umělců, v letech 1924–1936 byl např. členem představenstva Karel Čapek. Jak upozorňují autoři sborníku Družstevní asociace ČR Vývoj družstevnictví na území ČSFR, po roce 1945 přibýlo jen v Praze deset dalších

družstevních divadel, mezi nimi D 48, Realistické, Spejbla a Hurvňáka a V + W.

V čem však spočívá kouzlo družstevní formy? Co je na družstvech tak „alternativního“, v čem jsou jiná? Proč si je vlastně umělci vybírali jako organizační formu pro své instituce? Pokusme se odpovědět na příkladě jedné z nejprestižnějších družstevních institucí první republiky – nakladatelství Družstevní práce. Vzniklo v roce 1922 a založili jej spisovatelé, výtvarníci a čtenáři, tedy kulturní publikum. Již zde vidíme specifikum, které charakterizuje řadu družstev po celém světě: umělci a čtenáři založili družstvo pro sebe navzájem. Spotřebitel a producent, hýčkané kategorie ekonomické vědy, se zde nečekaně mísí a prolínají. Všichni vlastní svůj podnik a všichni spolurozhodují o tom, co se bude „produkovat.“ Jak to v praxi probíhalo? Členové měli právo nejen volit představenstvo a dozorčí radu Družstevní práce, ale i hlasovat o knihách, vydávaných v hlavní edici nakladatelství, a o jejich nákladech. Další rozdíl oproti konvenční firmě, jejíž hlavním účelem je zisk, byla skutečnost, že hlavním cílem nakladatelství byla jeho činnost: jak umělci, tak čtenáři založili družstvo proto, aby vydávalo krásné a kvalitní knížky, nikoliv (pouze) proto, aby vydělávalo peníze. Jaký rozdíl proti mnoha dnešním velkým nakladatelstvím! A do třetice: družstvo vzniklo i proto, aby se vyhnulo mezičlánkům (velkoobchod, maloobchod) a tím docílilo toho, že knížky byly relativně levné a většina zisku nešla překupníkům, ale autorům. Členové měli ovšem povinnost odebírat čtyři knihy nebo obrazy ročně. Navíc každý zaplatil určitý členský podíl. Družstvu tedy poskytl počáteční kapitál jeho členové, nikoliv velká banka či anonymní investoři. I to je znak autentických družstev – členové mají nárok na zisk, ale nesou i riziko podnikání.

Družstevní práce se vypracovala ve významné mainstreamové nakladatelství. Vedle stovek původních prací československých autorů vydávala překlady, poezii, hudební partituru, založila i vlastní knihařskou dílnu a otevřela prodejny knih a bytových doplňků v Praze a v dalších šesti městech. Tak jako mnoho jiných družstev, fungovala jako životaschopný podnik v tržním prostředí. Družstevní hnutí nese zřetelné rysy jak idealismu, tak pragmatismu – i v tom se tedy pohybuje mimo běžné škatulky.

Nechci malovat barvotiskový obrázek družstevního „nebe na zemi“. I družstva mají své problémy. Ty často přicházejí s úspěchem: čím větší družstvo, tím obtížněji se členové zapojují do jeho řízení. U družstevní práce v pozdějších letech například členové již nerozhodovali o vydávaných knihách, ale pouze o nákladu. Družstvo může postupně ztratit svůj étos, může podlehnout nejen státu, ale také trhu. Družstevní forma je však přesto šance, jak naplnit konkrétním obsahem volání po nové ekonomice, kde by neviditelná ruka sloužila nám, místo abychom my sloužili jí. Kdysi to tady fungovalo. Necháme se inspirovat?

(Článek byl zpracován s použitím materiálů Družstevní asociace ČR, zejména článku V. Vávrové o družstvu Družstevní práce v časopise Czech Co-operator, 1/2006)

Autorka přednáší na Fakultě sociálních studií MU v Brně a je zakládající členkou Trastu pro ekonomiku a společnost.

Družstvo Kulturní noviny

Na začátku byly dramatické děje v Literárních novinách v první polovině roku 2009, které skončily odchodem velké části redakce od nového vydavatele a vznikem iniciativy, která si vytkla za cíl založit vydavatelské družstvo. Po několika týdnech příprav byly počátkem září otevřeny stránky této iniciativy – www.polemos.cz. Tam byly publikovány první informace o vzniku iniciativy a přípravách založení družstva. Po nějakou dobu se na tyto stránky bude ještě přeměňovat naše nová adresa www.kulturni-noviny.cz.

Zakládající schůze družstva se konala 10. října 2009 v Brně. Přijala název Kulturní noviny, zvolila představenstvo, schválila stanovy a výši členských vkladů od 5 tisíc do 50 tisíc korun pro fyzické osoby (do družstva ovšem mohou vstoupit i právnické osoby) a schválila také vydání speciálního čísla Kulturních novin, které držíte v ruce. Představenstvo družstva se v případě tohoto čísla personálně kryje s redakcí novin. Šéfredaktor je současně předsedou družstva. Okruh zakládajících družstevníků, stejně jako těch, kteří průběžně přistupují či jsou našimi sympatizanty, se kryje částí s okruhem autorů v tomto čísle. Mezi našimi dosavadními družstevníky najdeme studenty, lidi všech profesí z celé republiky, stejně

jako jména, jež jsou veřejně známá – například filosof prof. Erasm Kohák, komentátor Ivan Hoffman, politolog dr. Jaroslav Šabata, imunolog prof. Václav Hořejší, redaktor a nakladatel Václav Burian, hudební vydavatel Jaromír Kratochvíl, nakladatel Jan Šabata a další. Družstvo je otevřeno každému, kdo cítí stejnou potřebu jako my: vytvořit mediální prostor, jenž není primárně závislý na velkém investorovi a na reklamních mechanismech. Prostor, v němž má vedle politicko-společenské tematiky stejně významné místo kultura. Družstvo sice vzniklo v Brně, má tu sídlo, ale je otevřeno celé republice. Potřebujeme vytvořit celostátní síť družstevníků a kvalitních autorů. Vycházíme zatím ze skromných poměrů, jež nám umožňují vydat pouze toto propagační číslo. Potřebujeme pomáhat s jeho propagací. Další vývoj bude záležet na tom, nakolik se nám podaří v následujících měsících rozšířit členskou základnu družstva. Aby náš záměr – vydávat nakonec papírový kulturně-politický týdeník – mohl dojít naplnění, je zapotřebí, aby nás bylo několik set. Kromě inspirace meziválečnou družstevní tradicí vycházíme i ze současného fungujícího modelu německých novin die tageszeitung, takže víme, že je to možné!

Máte-li zájem o informace či o přistoupení do našeho družstva, neváhejte! Napište nám na adresu Kulturní noviny, Bratislavská 48/50, 602 00 Brno a nebo na druzstvo@kulturni-noviny.cz. Hledáme pomocníky při šíření a propagování Kulturních novin. www.kulturni-noviny.cz

Kulturní noviny • Vydavatel: Kulturní noviny – vydavatelské a mediální družstvo, Bratislavská 48/50, 602 00 Brno • Toto číslo vyšlo 12. listopadu 2009 • Redakce: Jiří Plocek (šéfredaktor), Veronika Dopitová, Martina Schneiderová, Petr Kovář • Návrh logotypu Pavel Brabec Typografie Miroslav Švejda • Tisk Moravská typografie • Počet výtisků 35 000

Z pošty

MILÍ MORAVSKÍ A ČESKÍ PRIATELIA,

nemám veľmi v oblube ani bilancovanie, lebo pri ňom väčšinou dospievam k smutným výsledkom, v tomto prípade napríklad k zisteniu, že vývin v uplynulých dvadsiatich rokoch bol na Slovensku pomalý a krivolaký. Nie žeby som žiadal za bývalým režimom, to vôbec nie. Máme, niekedy aj k zjavnej neľúbosti vládnucich strán, slobodu slova, pohybu a podnikania. Podarilo sa nám, často za veľkých strát a obetí, zmeniť ekonomické základy spoločnosti. Čo sa zatiaľ zmenilo nepodarilo, je myslenie ľudí – a medzi nich s prízvukom oka počítam aj politikov. Rakúsky novinár a spisovateľ Karl Kraus už začiatkom minulého storočia konštatoval: „Ludstvo, toľ zákazníkto,“ a správanie väčšiny mojich spoluobčanov jeho slová potvrdzuje. Ale to nie je zmena v myslení či postoji, boli by sme bývali radi zákazníkmi aj za totality, len sme nemali možnosť svoju túžbu naplniť. Výhodou demokracie je, že byť zákazníkmi nás nik nenúti, je na našom slobodnom rozhodnutí, či tomu pokúšaniu podľahne, alebo odoláme.

Kultúra a vzdelávanie sú ako nevýrobné oblasti, ktoré neprispievajú k rastu hrubého domáceho produktu, na chvoste vládného záujmu i rozpočtu, a to platí o všetkých doterajších slovenských vládoch, nech navonok vyhlasovali čokoľvek. Kultúra pretrváva a umelecké diela – mnohé z nich pozoruhodné – vznikajú s chabou a zdrahavou, alebo aj nulovou podporou štátu. Pokiaľ môžem na diaľku súdiť, v Českej republike je situácia po niektorých stránkach priaznivejšia, ale v tom podstatnom sa nelíši. Dobrým príkladom môžu byť noviny, ktorých nulté či prvé číslo práve držíte v rukách. Skupina ľudí sa rozhodla vydávať nezávislý kultúrny časopis, nepodliehajúci tlakom vplyvného majiteľa, a nijaký štátny orgán či inštitúcia jej v tom nebráni. To je demokracia. Na druhej strane, nijaký štátny orgán či inštitúcia tento projekt ani nepodporuje. Je na tvorcach a prispievateľoch časopisu, nakoľko dokážu zaujať čitateľov, a v konečnom dôsledku na čitateľoch, nakoľko silné sú ich kultúrne potreby. To je trhová ekonomika. Ale keď už byť zákazník, prečo nie aj zákazník kultúry? Verím, že nezávislé kultúrne noviny nájdu odozvu, a ak by aj, ako sa to v trhovej ekonomike stáva, po čase zanikli, zanechajú v myšliach svojich zákazníkov trvalú stopu.

Viem, o čom hovorím. Ako „vetchý kmet“ si veľa pamätám, okrem iného aj to, že najlepší československý literárny časopis druhej polovice minulého storočia nevychádzal v Prahe ani v Bratislave, ale v Brne, a volal sa Host do domu. Dodnes som nezažil na eseje českých i svetových spisovateľov, básne Oldřicha Mikuláška, Ludvíka Kunderu či Jana Skácela, scénky Milana Uhdeho, poviedky Jana Trefulku a Pavla Švandu, kritiky Olega Susa a Skácelove Malé recenzie, ba ani na kresby Jana Steklíka a Karla Nepřaša z Křižovnické školy čistého humoru. Preto ma obzvlášť teší, že nový časopis bude vychádzať v Brne – vidím v tom dobré znamenie. A dovoľte mi na záver uviesť aj jeden celkom osobný dôvod: keby sa boli okolnosti vyvinuli ináč, bol by som aj ja Brňanom. Mój otec bol po vojne profesorom staršej českej a slovenskej literatúry na Masarykovej univerzite v Brne a rodina sa práve chystala za ním presťahovať, keď nečakane – náhodou tiež v Brne – umrel. Verte mi teda, že hocí Slovák, úprimne želim novému časopisu úspešný a dlhý život. Som presvedčený, že si nájde svojich čitateľov aj medzi Slováckmi, napriek tomu, že sa vyznačujú veľmi rôznorodými názormi, často aj opačnými, ako sú moje.

Pavel Vilikovský